

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

SOCIOLOGIA-POLITOLOGIA

1-2

1991

CLUJ-NAPOCA

REDACTOR ȘEF: Prof. I. HAIUC, membru corespondent al Academiei Române

REDACTORI ȘEFI ADJUNCȚI: Prof. A. MAGYARI, prof. P. MOCANU, conf.
M. PAPAHAĞI

COMITETUL DE REDACȚIE AL SERIEI SOCIOLOGIE-POLITOLOGIE:

Prof. A. ROTH, (redactor coordonator), conf. I. ALUAS, conf. P. ILUȚ,
conf. T. ROTARIU, conf. L. P. ZĂPIRȚAN, asist. V. DINCUI (secretar de
redacție), stud. C. TRIPON

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SOCIOLOGIA-POLITOLOGIA

1-2

 Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon 11 61 01

SUMAR – CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

P. ILUȚ, Rationality and Democracy in post-communist Society; The Romanian Case • Raționalitate și democrație în societatea post-comunistă. Cazul României	3
A. ROTH, Modern și postmodern — O abordare sociologică • Moderne et postmoderne — un point de vue sociologique	11
A. NEMÉNYI, Dezvoltarea comunitară — o formă specifică de cercetare socială • Community Development — a Specific Form of Social Research	21
PETRA ȘT., Implicațiile sociale ale șomajului — Prezent și perspectivă • The Social Implications of Unemployment	27
V. S. DÎNCU, Considerații privind abordarea sociologică a publicului literar • Con- siderations sur la definition sociologique de la public littéraire et le lecteur	43
R. C. TRIPON, Introducere în problematica schimbării sociale • Introduction to the Problem of Social Change	55
D. CHIRIBUCĂ, Valori și atitudini social-politice ale studenților Universității Babeș- Bolyai • Valeurs et attitudes sociales et politiques des étudiants de l'Université Babeș-Bolyai	61
A. NEGRU, Etape ale instituționalizării cercetării sociale în Transilvania și Banat • Stages of Institutionalization of Social Research in Transylvania and Banat	71
Viața științifică — News-Events of Scientific life — Vie scientifique — Wissenschaftliches Seben	
I. Doctorate honoris causa	
L A U D A T I O pentru profesorul Raymond Boudon (I. ALUAȘ)	85
Discours prononcé le 15 janvier 1992 à l'occasion de la promotion au grade de docteur honoris causa de l'Université de Cluj (Raymond BOUDON)	89

L A U D A T I O pentru profesorul Georg Weber (A. MARGA)	95
Vortrag gehalten bei der Verleihung des Dr. <i>honoris causa</i> durch die Universität in Klausenburg am 15.I.1992. (G. WEBER)	99
II. Colocviul internațional „Învățământul sociologie”	
Rencontre internationale sur l'enseignement de la sociologie (I. ALUĂȘ, G. GOSSELIN)	107
L'enseignement de la sociologie appliquée a l'Université Libre de Bruxelles (M. BOLLE DE BAL)	111
L'enseignement de la sociologie à l'Université des Sciences Économiques de Budapest (ANDORKA RUDOLF)	123
Învățământul sociologic clujean (I. ALUĂȘ, T. ROTARIU)	131
Miscellanea	
De vorbă cu profesorul Raymond Boudon (T. ROTARIU)	141
Recenzii — Book Reviews — Comptes rendus — Buchbespre- hungen	
Rudolphe Ghinghione, <i>Je vous ai compris ou l'analyse des discours politiques</i> (V. DÎNCU)	145
<i>Despre un manual de sociologie</i> (NEMÉNYI ÁGNES)	146
<i>Calitatea vieții</i> (HORVÁTH ISTVÁN)	147
<i>Coerență și activism</i> (MAGYARI TIVADAR)	148

RATIONALITY AND DEMOCRACY IN POST-COMMUNIST SOCIETY; THE ROMANIAN CASE

PETRU ILUT

REZUMAT. — **Rationalitate și democrație în societatea post-comunistă. Cazul României.** Articolul de față încearcă să dezvăluie câteva conexiuni dintre democrație și raționalitate în perioada tranzițională din societățile post-totalitarismului comunist. Se examinează, în special din perspectiva alegerii naționale, probleme ale absentismului la votare, consecințe neintenționate ale unor strategii decizionale la nivel macro-social, pornindu-se de la distincții între interese și opțiuni pe termen scurt, mediu și lung.

Theoretical Frameworks It is not all over-estimated to say that in the comunist-totalitarian regimes, particularly in our country; within the last two decades before the events on December 1988, it was irrational to speak and all the more to write about rationalities in social life, especially about the idea of rational individualistic behaviour of the social actor — fundamental premise in rational choice theory. Now it is rational and useful because of the radical changes that took place and particularly at which we expect, changes that offer the individual economic, political and general social freedom.

The concept of *rationality* has a lot of meanings, beginning with one general, philosophical, in connection with the rational-scientific understanding of the world, to other meanings, let us call them middle range, up to one very effective, used in *rational choice theory*. In this case it means — as the model of microeconomic behaviour — maximization of a function's utility, of an interest or a preference. The rational choice theory has the ambition to explain, through the economic model, the human behaviour in its diversity, the human actions in general, such as: forming and function of the family, intergeneration relations, revolutions, revolutionary movements, the political parties' game. The descriptive, explanatory and predictive model of the economic behaviour in the exploration of the human actional spectrum, has in my opinion, two great epistemological virtues: the possibility to precisely know (mathematical description and modelling) other kinds of behaviour on the analogy of the economic one; in the „economy“ of sociohuman actions and phenomena, on statistical scale, the economic behaviour, the maximization of benefit (first of all pecuniary earnings), occupies a central place.

The basic idea of rational choice is, in fact, a very simple one: the social actor, consciently wishing to reach his goal, will select that combination of the ratio between resources (capital), costs and profits, that is more efficient; he will make a rational choice. However, unlike the classical, economic calculus, with the intention to capture more actions, the rational choice theory extends its conceptual repertory: the capital,

is no longer only pecuniary, but human, social, biologic, psychologic, cultural, etc. The cost is symmetrical also. In taking decisions, the subject estimates the ratio between different types of costs and profits. For instance, the fellows decision to leave less rich countries for rich ones depends, amongs others, factors, on the way they estimate their own human resources (cultural, biologic, psychologic) but also on their social capital (intensity and extent of sociopsychological relations — mates, friends, neighbours, communities etc.) in the country they live. If this social capital is big, this will be an important point the idea to emigrate or not, because the social cost (and psychologic implicitly) — is big. The fact that young people want to leave (about 50% from the students that graduate at the Faculty of Medicine from Cluj declare this thing) can be explained not only by greater chances they perceveid have to succeed but also by the social capital they posses. It is possibly that because they are young peoples. Their social capital is not such great. It is remarkable that, even in the decisions with economic character, people estimate the interposing of other costs than those direct pecuniary. The foreign people who invest in economic projects in East Europe, and especially in our country, are thinking and of monetaring cost of work and goods.

In this paper I don't use detailed applied analysis (minimax equations, optimum equilibrium, game theory) of the rational choice theory, instead, I'll try to approach some phenomena of the Romanian reality through its spirit. But I agree with the fact that even in its soft sense not anything can be explained in rational terms. As I. Elster (1990) remarks, the main weak point of this theory is „the failure to recognize the failure of rational choice theory“, that he labels hyperationality.

In connection with the other concept, *democracy*, we can discuss what it means in more specific terms and what meanings confer on usual people from the countries with little democratic tradition, as in the case of our country. In this context we don't have to forget that although in the period between the two world wars Romania had a democratic political regime, it is rising the question how much did the democratic mentality function at the mass level (more than 80% were peasants). This question remains available at large degree and for our days. But for our analysis let's use a general meaning, the taking for granted sense of the term.

Unintented Consequences of Democracy and Rationality in Post-Totalitarian Society. Even in the old regime, in spite of the extraordinary control over all the public life fields, in spite of the lack of pluralism and democracy, many of the power's actions had consequences contrary to these planned and foreseen. We can say that the amount and interaction of these effects have as a result the supreme unintentioned consequence: the collapse of these regimes. There were also specific consequences. Promotion of culture, science and arts intended to serve direct and indirect legitimacy of principles and practices of totalitarian communist regimes. Defying censorship, by more or less refined means, culture signified opposition against such regimes. Even at that time when in Romania some acts of culture, especially literature was used

deliberated by regim as „valve“ or as proof of „freedom of creation“, the contrary effects worked also.

I'll give an example maybe more a hypothetical on but spectacular, of the unintentioned, even perverse consequences: many years in Romania the number of the new-born children was approximately of 280 000 a year. Owing to the decree that prohibited the interruption of pregnancy, decree given by the family Ceaușescu in the year 1966, the birth rate in the year 1967 and in 1968 was quite double. In the years '67 — '68 the number of the new-born children was approximately with 500 000 more than usually. (After the year 1968 the birth rate became normal, as before '67). It was a pressure demographic wave that had great impact later in kindergardens, schools, universities and specially for the working places. These young people, were 21—22 years old on December 1989, and, in a way, they were the more unsatisfied segment of population, without a perspectives and hopes for the future (the great majority of them didn't succeed to follow a university and much of them had not a jobs). It was possible that a great part of them were marching on the streets on December 1989. Wishing to rule over many people, the couple Ceaușescu autocondemned itself, in a way, in 1966. (I labeled this case „hypotetical“ because that are not statistical data concerning the social statut of the participants in the December's events and due to the effect of social dezirability is very hard to have this kind of data from survey.)

Unintentioned opposite consequences appear in any society, especially in *the situation of rapid transitions*. For exemple, wanted to action rationally to achieve market economy the drastic reduction of budgetary funds for culture (pictures, theatre, literature, etc.) is justified in on way. On the other hand here is another question — if mass-media, culture in general, can not help, by the changing of mentality, to the quick setting up of such economy. Of course, it is difficult to estimate the costs and benefits allocated on priorities, but it is important to anticipate as much as possible the consequences. In this context we have to recognize that, probably often in transition periods, periods of great or little confusion, the relation democracy, freedom, rationality it is not at all straight. Increasing of the first elements doesn't have as a result increasing of rationality and so, of a social and individual efficiency. This statement doesn't mean that it is not necessary to develop democracy and freedom, but it means that they have to be imperiously associated with tolerance. As Goldfard (1992) observes, the democratic openings in post-totalitarian regimes represent recognition, de jure and de facto, of different religions and churches. As religion is centred on commitment towards some principles and believes, if a certain religion doesn't practice tolerance, acceptance of the alternatives of religious belief, it can turn against democracy and freedom. An eloquent example for Romania is the rivalry between Orthodox church and that Greek-Catholic. (In this case there are also material interests: buildings, parishes, etc.). It is not difficult to understand that, in the same terms, the problem of inter-ethnic relations is more serious.

The unintended consequences can result and from more important problems which concerns the *rhythm of transformation* to free market economy: paradoxically, if the rhythm is vary rapid and the changes radical, this can lead to dissatisfactions and social tensions, which on their turn, can slowern this rhythm. The best solution seems to be a kind of compromise, but the concrete forms of the compromise can have unintended consequences also. As a rule, the situation is valid for all the countries in the Central and East Europe; Romania's case is more serious because, in the old regime, the command in economy and social life, the privations of all kind for inhabitants were the most severe and absurd.

Democracy, Rationality and Voting in the Transition Period. A lot of analysts of the voting phenomenon, specially those who approach it in the light of rational behaviour, draw our attention to some dilemmas and paradoxes.

Such a dilemma-problem is that in case of a social system, of a country, which has a strong and relatively *rigid social cleavages*, for example, sociale classes, ethnies, confessions, professional groups; it is possible a democratic decision to maintain the system and to be equitable. They can find the solution of a collective decision which is at the same time, decisive and non-decisive (Coleman, 1991). When such cleavages do not exist or when they are not strong enough and well out-lined, people take some decisions through democratic votes (individual or by representatives). When an organization or a system that has special goal to reach, but inside them there are cleavages with different interests or even opposite ones, cleavages disproportionate as number of members, the democratic vote of a usual classical kind will emerge to a tyranny of the majority. The majority will benefit by a certain decision, but some population segment will loose. Without describing in detail, I'll indicate that inspiring from solutions in the economic plan (fiscal politics, protectionism) the rational choice theory offers solutions to solve the problem of cohabitation and collaboration of cleavages through *compensatory method*. This means that from the benefits wich a decisional action brings to a group, and another group loses, a share has to be given to the last one. In this way we provide for the social optimum of Pareto. Of course, the socio-political programmes practice such methods, more spontaneous, in our country too. I believe that making conscious, such a phenomenon in the field of syndicalist life, of national confessional and ethnic minorities and in other fields of the social life, we can help to the improvement of some solutions.

In connection with the relationship between voting and rational behaviour in the democratic societies the american student mentions an aspect so called *the empirical paradox of voting* (Coleman, 1990); If a voter is viewed as a rational actor who has an interest in the outcome of an election, but for whom the act of voting itself constitutes a cost of time and effort, even small, then the act of voting does not directly follow, because the reflective voter recognises that if there are many others voting, his own vote will effect insignificantly the outcome. So, why do so many persons vote when it appears that is irrational to do

so? The problem can be expressed more precisely in very simple mathematical form, in terms of rapport between cost (time and effort to go to vote) and the probability of expected outcome if he will vote or not. It is important to mention that the cost is not only time and effort but also a psychological cost (and benefits). This means the disapproval of person's friends, family and other significant members community, a kind of pressure to vote.

For the post-totalitarian societies, mainly for that Romanian, we can say that in the decision to vote or not there is another important general element, namely person's perceptions to what extent the political, governmental and administrative configuration as a result of the election will change (in well) country and inhabitants own situation. In this respect, it is clear that, at masses level, after the euphoria that followed the events on December 1989, now apathy is present. A lots of people in our country consider that, indifferent who will gain the election, things won't sensitive change in well.

So we have the main variables that matter at the number of voters estimation of changes a new power can bring wish, how much does it depend on personal vote in the final result of voting, physical cost (time and effort) and psychological cost. If we have in view that the enthusiasm in connection with changes decreased, and that for the local election personal vote is more important in candidates' selection (because the number of people who vote is not so great, specially in little towns), and that psychological cost is bigger in limited communities, it results several consequence (We have to take into account the fact that these variables, actioning concomitently have in the same time a cumulative and vexed effect): From the elections on May 1989 to the following elections, the percentage of presentation to vote diminished; in little communities the presentation to vote was more pronounced (in these places where physical cost was not too high, the distances not too great).

The data in connection with presentation to vote in Romania confirm at least partially theory's prediction in 1990 the percentage of presentation to vote was 85%, at the local election (1992) was 62%, at the election for a new mayor in Iasi (May 1992) were 41%. Taking into account the combination of the appealed factors (and anothers), I estimate that for the parliamentary election and presidential one in this year, the participation will be relatively reduced, not more than 60—65%.

Education for Democracy and Efficiency: The Power of Rationality Paradigm. The Rationalist vision on human behaviour and particularly the rational choice theory offers a large range of situations in which using terms like costs, benefits, interests etc they demonstrate the existence of optimum strategies. Within its framework concretely and quantitatively they examine the relation between the individual strategies in competitive or cooperation situations, the problem of common good and free-rider. In the scientific community there is a unanimous agreement that the rational choice theory has a great *normative value*, offering

clear solutions at specific problems, concerning Romania, I think for suggest patterns in the concrete situations in connection with the associations in rural area.

These associations will appear, it is sure, because the individual rural farm can not survive even in a short horizon of time. Of course, in this "game of cooperatoin" the pure economic calculations have the precedence primordially (land quality, human capital, etc) but some other kind of costs and capitals (psychologic, affective, social, etc) matter too.

The normativ character of rational choice theory can have and in the case of the Romanian reality, a more large application, even if this application is not so specific, but diffuse one. I am thinking in this context about *the idea of zero sum game mentality*, namely the conception that from the total amount of benefit, what the owners gain, lose direct workers. This idea at Marxian origin, but which was very much simplified and was made aggressive by the communist propaganda — is deeply present in the consciousness, and I dare to say in unconsciousness too, at the level of masses. Moreover, the idea works not only in the field of the social class and the professional groups but in another aspects of social life also, like ethnicity, culture, religion. The zero-sum mentality have a large and usually bad consequences for all the peoples. There is why the effort to educate people for democracy have to be accompanied by the strong and permanent cultural strategy to raise the ratio of rationality in the mentality of individuals and groups. This means and to make more clearly in ours educational efforts the distinction between short, medium and long run effects in terms of costs, gains, consequences. The individual's inclination to be focused in their interests and so one in their political options on short run is natural and in some instances even rational. But it is important to make peoples to understand that for more occasions again in short run means for the same individ or group much loss in the medium or long time perspective.

In fact, to bring in discussion the different types of horizon of time, the rational choice theory shows and her *descriptive/predictive value*. So, sometimes in spite of appearance, the ethnic relations, the voting behaviour and others social phenomena have to be explain not only in terms of lack of democratical culture, stereotypes and prejudices, but also in terms of diverse resources, costs and benefits (it counts largely information capital and cost) in strong connection with the options on short, medium and long run.

In the final, I want to underline the actuality and accuracy for present reality in Romania the Hirschman's (1991) subtle analysis on

the strategy of reaction in human history. The conservative forces try to take advantage of zero-sum mentality, unintended effects, short run inclination and another's elements of this period in our country.

REFERENCES

1. Coleman, S. J., *Foundation of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge, 1990.
2. Coleman, S. J., *Social Choice in the Context of Strong Cleavages*, Public Choice Meeting, March, 1991, New-Orleans.
3. Elster, J., *When Rationality Falls*, in *The Limit of Rationality*, The University of Chicago Press, 1990.
4. Goldfarb, J., *After the Fall*, Basic Books, 1992.
5. Hirschman, A. O., *The Rhetoric of Reaction*, Harvard University Press, Cambridge, 1991.

MODERN ȘI POSTMODERN — O ABORDARE SOCIOLOGICĂ

ANDREI ROTH

RESUMÉ. — Moderne et postmoderne — un point de vue sociologique. L'auteur part de l'idée que la spiritualité moderne d'une part et celle postmoderne d'autre part sont des expressions d'une société moderne et — respectivement — d'une autre, postmoderne. La société moderne peut être caractérisée par trois critères: l'industrialisme, l'économie de marché et la démocratie pluraliste. La société postmoderne est celle postindustrielle; elle se constitue dans notre présent, comme le résultat d'un procès en plein dénouement. Le postindustrialisme ne signifie pas non-industrialisme, mais un industrialisme d'un autre genre. La société postmoderne n'est pas non-moderne, mais autrement moderne, impliquant des changements importants dans les structures de l'économie de marché, de la démocratie pluraliste participative et aussi, en même temps, sur le plan spirituel.

Discuția despre modernitate — ce se desfășoară, dacă ne gândim bine, de câteva secole — a căpătat noi dimensiuni, în anii din urmă, prin aducerea în avanscenă de către J. F. Lyotard (1979) și alții a conceptului de postmodernitate. Contestată de către unii, această noțiune a câștigat, pare-se, drept de cetate. Cit de adîncă este ruptura dintre modern și postmodern, în ce măsură discontinuitatea lor include și elemente de continuitate, aceasta este încă o problemă deschisă, asupra căreia mă voi pronunța mai spre sfîrșitul considerațiilor de față. E însă limpede de-acum că nu se mai poate evita raportarea celor două concepte — modern și postmodern — unul la celălalt.

Declanșată în sfera criticii literare și artistice, extinsă la domeniul filosofiei, discuția despre postmodern se desfășoară, în linii mari, în limitele unei abordări fenomenologice: se fac încercări de descriere sau — în cazul mai bun — de definire a notelor postmodernului în modul de gîndire și de simțire, în mentalitatea artistic sau filosofic obiectivată a anilor noștri. Hans Bartens notează într-un studiu (1987, p. 92), că în majoritatea teoriilor postmodernismului își află expresia o „nesiguranță ontologică”. Afirmatia îmi pare în dublu sens adevărată: pe de-o parte este vorba de conștientizarea caracterului într-un nou fel problematic al existenței umane, pe de-alta de însăși labilitatea construcției teoretice în măsura în care aceasta nu-și limpezește fundamentul ontic. Într-adevăr lipsesc, de cele mai multe ori, cercetările privitoare la rădăcinile ontice ale fenomenelor descrise. Tocmai această ar fi, cred, sarcina abordării numitului cerc de probleme din unghiul de vedere sociologic. Socotesc că o asemenea abordare ar putea contribui cel puțin la limpezirea cadrului general al problematicii și — implicit — a unor elemente cu care urmează a se opera.

Abordarea sociologică are a formula cel puțin două întrebări inițiale:

1. Spiritualitatea modernă și cea postmodernă au ele corespondente sau fundamente în sistemul social? Altfel spus: sint ele produse, expresii ale unui societăți moderne și ale alteia postmoderne, semnificativ deosebite una de cealaltă?

2. Trecerea de la modern la postmodern pe plan spiritual este ea necesară și generală, exprimînd succesiunea de asemenea generală și necesară a unor tipuri corespunzătoare de sisteme sociale?

Consider că răspunsul corect la ambele aceste probleme este cel afirmativ. Și — oricît ar părea de surprinzător — aceste răspunsuri afirmative evoluează în direcția unor vederi în esență convergente, exprimate însă, în literatura sociologică și nu numai sociologică a timpului nostru, în veșmînte terminologice diferite. Ideile pe care le voi invoca în sprijin sînt simple și îndeobște cunoscute, contribuția specifică a prezentei intervenții constînd doar în înmănunchierea lor într-un lanț — sper — articulat și coerent.

*

Într-o primă aproximație — conformă sensului comun al cuvîntului — modern este tot ceea ce se află în consens cu lumea în schimbare. Modernă e *noutatea* în gîndire, în tehnică, în artă, în vestimentație, în modul de viață în general. Modern e noul, în opoziție cu vechiul. Modernul se opune tradiționalului.

Lumea însăși (societatea) e modernă, de cînd schimbarea, iar nu stagnarea a devenit legea ei, schimbarea neconținută și în ritm progresiv accelerat, schimbarea vizibilă, concret sesizabilă din generație în generație, iar mai nou chiar din an în an.

În cărțile de istorie — oricine știe — perioada modernă este considerată a fi cea de după Evul de mijloc, deci cea care a început în Europa cu transformările economico-sociale și spirituale ce caracterizează procesul numit Renaștere. Societatea constituită în urma acestui proces este cea modernă.

Trecînd acum de acest loc comun: oricine cunoaște cît de cît literatura sociologică, economică, istorică, viitorologică a ultimelor decenii, știe că s-a conturat în ea, printr-un aproximativ consens, viziunea unei linii principale de forță privind dezvoltarea societăților postprimitive, linie ce cuprinde trecerea de la societatea „tradițională”, agrară, la cea „modernă”, industrială, apoi dezvoltarea-maturizarea acesteia din urmă și — în contemporaneitatea noastră — trecerea la societatea „postindustrială”. Aceasta din urmă este totodată, în mod evident, cea „postmodernă”.

Teoria ridicării stadiale, sub aspect economic, de la societatea tradițională-agrară, preindustrială, la cea industrială o datorăm cu deosebire americanului Walter W. Rostov (1960), iar teoria sociologică a societății industriale din secolul al XX-lea este cu excelență ilustrată de sociologul francez Raymond Aron (1962 și 1964). Teoria societății postindustriale a fost întii formulată de sociologul francez Alain Touraine (1969) și de

americanul Daniel Bell (1973). În ce privește literatura viitorologică, este suficient să amintesc aici de concepția lui Alvin Toffler formulată în *Al treilea val* (1981) despre înaintarea inevitabilă a societății actuale spre postindustrialism. „Primul val“ avut în vedere de Toffler a fost „revoluția agrară“, care a determinat depășirea primitivismului, trecerea la civilizație, constituirea societății agrare tradiționale; „al doilea val“ a fost revoluția industrială, începută la sfârșitul secolului al XVIII-lea și continuată în tot cursul secolului al XIX-lea și chiar la începutul secolului nostru; cel de-al „treilea val“ este revoluția tehnico-științifică contemporană sau, cum i se mai spune, „a doua revoluție industrială“.

Societatea agrară tradițională este una în care ramura conducătoare, dominanță a activităților economico-sociale este sectorul primar, în care marea majoritate a populației active — pînă la 90 la sută — este ocupată în agricultură, în care agricultura produce partea covârșitoare a produsului social total; iar — populația agricolă fiind și una rurală — societatea însăși este preponderent rurală. Modul de viață tradițional este cel agricol-rural; acest mod de viață este totodată tradiționalist, refractar față de înnoiri.

Societatea devine industrială prin transformarea industriei în ramură conducătoare a activităților economico-sociale, care produce cea mai mare parte a produsului social total, în sectorul secundar găsindu-și ocupația cea mai mare parte a populației active. Sediul industriei fiind la oraș, societatea industrială este totodată una preponderent urbană. Modul de viață specific al societății industriale este modul de viață industrial-urban, deschis înnoirilor; schimbarea, iar nu stagnarea este legea sa.

Caracterul agrar, respectiv industrial, nu epuizează notele esențiale ale societăților tradiționale respectiv moderne. Societatea tradițional-agrară este totodată cea a unei economii preponderent naturale, autarhice; una împărțită în stări, adică în grupuri sociale mari cu statut politico-juridic înegal și — drept corolar al acestei diviziuni — cu un sistem al dependențelor personale; în consecință, ea are un sistem politic autoritar, în care dreptul de decizie în treburile publice aparține doar vîrfurilor ierarhiei sociale. Dimpotrivă, societatea industrială, modernă este totodată una a economiei de piață, a producției generalizate de mărfuri; una ce nu mai cunoaște împărțirea în stări, ci se caracterizează prin egalitatea politico-juridică a tuturor membrilor săi; în consecință, este și una a democrației politice. Modernitatea, scrie Jean-Marie Domenach (1988) începe (sub aspect politic) prin ideea de sorginte rousseauiană — ce se transpune în practică — a puterii legitimate prin voința generală, liber exprimată, a poporului. Societatea modernă s-a constituit întii, ca tip istoric, ca model de societate, în Europa — în speță în cea occidentală — și în America de Nord.

Industrialismul, economia de piață și democrația politică formează împreună cele trei criterii suficiente ale modernității unei societăți. Cînd se vorbește, în actualitate, de modernizarea — dorită și necesară — a unor țări sau regiuni ale globului rămase în urmă, subdezvoltate etc. se înțelege în mod firesc avansarea acestora în sistemul celor trei coor-

donate ale industrializării, economiei de piață și democrației politice, spre modelul occidental-european și nord-american.

Iar spiritualitatea modernă este cea care exprimă și stimulează totodată înaintarea unei societăți în cadrul acestui sistem de coordonate. Proiectul de bază al acestei spiritualități a fost elaborat, notează, cu dreptate, același J. M. Domenach, în cadrul gândirii luministe; așa zice, poate, mai bine, renașcentist-luministe. Linia principală a spiritualității moderne evoluează în direcția perfecționării, corectării, reelaborării, adaptării periodice la actualitate a proiectului de bază renașcentist-luminist.

Societatea modernă s-a constituit ca rezultat al unui proces istoric ce s-a desfășurat de-a lungul mai multor secole. Dacă cele două pietre de hotar fundamentale în constituirea societății moderne sînt revoluția industrială, pe de-o parte, și revoluția politică, burghezo-democratică, pe de-altă parte, nu este mai puțin adevărat că procesul modernizării structurilor economico-sociale și al celor spirituale a început cu mult înainte (din perioada Renașterii, cum am mai spus-o) și a continuat mult după acestea, chiar pînă în secolul nostru.

Voi aminti, în această ordine de idei, concepția istoricului francez Jacques Le Goff (1978) despre Evul Mediu *lung*. După cunoscutul reprezentant al școlii *Analelor*, procesul de constituire al societății moderne s-a terminat mai tîrziu, Evul Mediu a fost mai lung decît se scrie în tratatele tradiționale, el a durat — chiar în Europa Occidentală — pînă în secolul al XIX-lea. Bineînțeles Le Goff nu susține — cum ar fi putut s-o facă? — menținerea în viață, atît de multă vreme, a tuturor structurilor economice, sociale și mentale ale Evului de mijloc, ci doar ideea, perfect plauzibilă, că *totalitatea* caracteristicilor societății moderne s-a afirmat unitar atît de tîrziu. Într-adevăr: precumpănirea industriei față de agricultură, ca și sistemul democratic întemeiat pe votul universal, pe egalitatea juridică a tuturor categoriilor populației s-a afirmat deplin, în țările cele mai dezvoltate, doar în cursul secolului trecut. În țările mai puțin dezvoltate — nici atunci.

Societatea modernă, ca atare, este o abstracțiune care ascunde societăți concrete aflate în *stadii diferite* ale modernității, respectiv ale modernizării lor. Chiar societățile cele mai dezvoltate erau *altfel* moderne în secolul al XIX-lea decît în cel de-al XVIII-lea și altfel la sfîrșitul, decît la începutul secolului al XIX-lea. În majoritatea regiunilor globului, societatea este și astăzi mai puțin modernă decît în țările occidentului puternic industrializat.

După mai sus menționatul autor al teoriei dezvoltării stadiale a economiei, Walter W. Rostov, societatea industrială devine matură doar cînd ajunge în stadiul societății de consum, cînd — pe temeiul unei producții de masă și al unei înalte productivități — asigură consumul de masă pentru membrii săi. Numai atunci reușește această societate, după Rostov, să înlătore toate sechelele relațiilor preindustriale și ale modului de viață legat de acestea. Iar acest lucru s-a întîmplat doar în secolul al XX-lea, chiar numai la începutul celei de a doua jumătăți a secolului nostru.

Adevărata natură a societății moderne, interdependența tuturor no-telor sale esențiale se vede cu toată claritatea doar în fața maturității sale depline. Totodată, în chiar „momentul“ istoric al deplinei maturități a unui sistem social încep să apară în cadrul său elementele noului sistem. Chiar atunci cînd societatea industrială a ajuns la deplina sa maturitate, a și început transformarea sa în societate postindustrială.

Lyotard însuși notează (1986, p. 1), că azi, „cele mai dezvoltate societăți“ sînt „societăți postmoderne“. În ce mă privește, socotesc necesară precizarea: nu sînt, dar devin. Au început să se transforme în societăți postindustriale, postmoderne, dar acest proces este încă departe de a se fi încheiat, măcar în linii generale. Touraine (1969, p. 7) era mai precaut și mai precis, cînd scria despre „societăți de tip nou [care] se formează sub ochii noștri. [Acestea] se vor numi societăți postindustriale spre a marca distanța care le separă de societățile industrializării care le-au precedat. (...) Se vor numi societăți tehnocratice din punctul de vedere al puterii care le domină. Se vor denumi societăți programate dacă sînt definite prin natura modului lor de producție și de organizare economică“. Denumirile utilizate pentru noul tip de societate de către diferiți autori sînt multiple și variate. Cel mai adesea revine, în ultima vreme, termenul de „societate informatizată“, utilizată și de Lyotard (1986, p. 19 și urm.). Informatizarea societății, sistematic cercetată, între alții, de japonezul Yonei Massuda (1980), implică o nouă accentuare a impactului social al științei: informatizarea este totodată scientizarea reglării și controlului celor mai diverse sfere și pînă la urmă a tuturor sferelor activității sociale.

Începuturile post-industrialismului se leagă, cum arătasem mai sus, de cea de-a doua revoluție industrială, de revoluția tehnico-științifică a epocii noastre. Desfășurată concomitent în sfera tehnologiei, a științei și în relațiile dintre cele două, această revoluție comportă o serie de profunde transformări, începute la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial și continuate de-afluri în valuri succesive. (Valuri mai mici, subsumate celui de-al „treilea val“ fundamental despre care am vorbit mai sus.) Străpungerea a realizat-o cibernetica și — în inseparabilă legătură cu ea — automatizarea. Industrialismul modern s-a întemeiat pe producția mașinist-mecanizată; era post-industrialismului începe cu producția automatizată și continuă cu extinderea automatizării la tot mai multe domenii ale activităților economico-sociale. Așa cum odinioară mecanizarea în raport cu producția manuală, acum automatizarea ridică productivitatea muncii la un nivel superior în raport cu cel posibil în cadrul mecanizării, deschizînd noi perspective în fața expansiunii economice și în general a dezvoltării sociale. Au urmat menționatele „valuri“ succesive ale revoluției tehnico-științifice: elaborarea materiilor prime sintetice, cu însușiri superioare față de cele naturale, descoperirea și „îmblînzirea“ noilor surse de energie, apoi electronica și informatica. Șirul acestor valuri, cu siguranță, nu s-a încheiat.

Societatea industrială s-a întemeiat, cum arătasem, pe rolul conducător al sectorului secundar; societatea post-industrială se caracterizează

prin creșterea ponderii și importanței sociale a terțiarului. Sfera larg cuprinzătoare a serviciilor prezintă, în țările avansate, imaginea celei mai dinamice creșteri.

„... la ora actuală putem evalua gradul de dezvoltare a unei societăți după numărul de calculatoare utilizate (sau după puterea de calcul instalată), după cum, în secolul trecut, acest grad se putea evalua după producția de oțel“ — scrie Enrico Carità (1989, p. 216). Iată o formulă sintetică, sugestivă a deosebirii dintre industrialism și postindustrialism. Dar să nu uităm: calculatoarele încorporează rezultatele avansării științei, dar sînt, în același timp, produse industriale; pentru a le realiza, inteligența trebuie să se asocieze cu capacități tehnologice foarte evoluat. Întregul echipament infrastructural al informatizării este produs de cele mai avansate ramuri ale industriei, care, la rîndul lor, materializează cele mai noi realizări ale științei și le fac posibile pe cele următoare, ilustrînd excelent afirmața de mai sus privind noua relație dintre tehnică (tehnologie) și știință, ca o caracteristică a revoluției tehnico-științifice contemporane.

De cele spuse se leagă o importantă idee pe care o redau după un autor american, Peter F. Drucker (1986, p. 4—5): postindustrialismul nu înseamnă dezindustrializare. Este adevărat că în țările dezvoltate, în ultimele trei decenii, forța de muncă utilizată în industrie a scăzut (orientîndu-se spre terțiar), dar în aceeași perioadă volumul absolut al producției industriale a crescut, iar ponderea ei în ansamblul economiei s-a menținut constant la nivelul de 23—24%.

În sensul acestor constatări faptice — al căror șir ar putea fi lesne continuat — se poate afirma cu temei, cred, că *postindustrialismul nu reprezintă contrarul industrialismului, nu înseamnă non-industrialism, ci doar un industrialism de un nou fel.*

Afirmam mai sus că societatea modernă este suficient caracterizată prin trei criterii îngemănate: industrialismul, economia de piață și democrația politică. Societatea postmodernă, s-a văzut, este într-un nou fel industrială. Ea se întemeiază totodată mai departe pe economia de piață, care este însă una a opulenței, a consumului de masă, a timpului liber, în expansiune etc., deci una diferită de fazele anterioare ale aceleiași economii. Ea se caracterizează pe mai departe, de asemenea, prin democrația politică, dar una în mai înalt grad participativă decît era în trecut. Sub toate aspectele sale esențiale, *societatea postmodernă nu apare deci ca fiind contrară celei moderne, nu este non-modernă, ci altfel modernă.*

Din acest unghi apare explicabilă poziția acelor autori, spre exemplu Armin Nassehi și Georg Weber (1989, p. 401), care își exprimă reticența față de terminologia postmodernă: „poziția noastră (...) nu este cîtuși de pu în «postmodernă» (...) căci un aspect al modernului este neconținută inovație și schimbare, ceea ce implică senzația că ceva se termină“. Rezultă că azi este vorba nu de încheierea, ci de transformarea modernului; în acest sens, „discursul despre postmodern este el însuși o expresie tipică a modernității“.

Înnoirea, în prezentul nostru, a modernității sistemului social nu poate fi înțeleasă rațional ca o înaintare triumfală, neproblematică. Dimpotrivă, ea implică procese contradictorii, pericole chiar. Este cea ce sesizează sociologul german Ulrich Beck într-o carte ce a stîrnit un mare ecou, purtînd titlul grăitor *Die Risikogesellschaft*, societatea riscului. Subtitlul cărții este și el semnificativ pentru ordinea de idei aici urmărită: *Auf dem Weg in eine andere Moderne*, pe calea spre un alt modern. Beck constată apariția în prezentul nostru a unei rupturi în cadrul modernului, prin trecerea de la societatea industrială clasică la o nouă formă, la un nou tip de societate, societatea riscului (1986, p. 13). „Modernizarea pe fîgașul societății industriale este înlocuită acum cu modernizarea a ineseși premiselor societății industriale“; aceasta este deci o dublă modernizare, „modernizarea tradiției și modernizarea societății industriale, sau, altfel spus (...) modernizare simplă și modernizare reflexivă totodată“ (p. 14). Postindustrialismul, informatizarea aduc cu sine noi șanse de ridicare a calității vieții, a dezvoltării civilizației și culturii, a înnoierii condiției umane, arată Beck (p. 18), dar comportă și riscuri sociale de proporții incomparabil mai mari decît cele implicate în modernul de tip revolut. Aceste riscuri țin de posibilitatea unor catastrofe ecologice datorită poluării mediului ambiant, de posibilitatea unor catastrofe nucleare, care pot pune sub semnul întrebării toate cuceririle civilizației. În societatea industrială, „logica“ producției de bogăție domină „logica“ producției de riscuri, pe cînd în condițiile post-industrialismului forțele de producție își pierd nevinovăția, relația se inversează, nu mai este vorba de consecințe negative latente și secundare, locale, ci de amenințări globale cu implicații sociale și politice de un nou fel (p. 17—18). Riscurile sociale sînt reprezentate de noile forme ale birocrației, de controlul informatic asupra individului, de potențele antidemocratice ale unei conduceri elitist-tehocratic-scientiste etc.

Fără a intra în dezbateră detaliată a riscurilor menționate și a altora nemenționate aici, voi observa că tocmai contradicțiile, umbrele amenințătoare ale postindustrialismului explică, cel puțin în parte, aproximările — nu puține în ultimii ani — ale spiritului postmodern ca un fel de opoziție paseistă față de modern, ca negare a rezultatelor și perspectivelor modernizării.

În esență despre aceasta este vorba — fără ca termenul de postmodern să apară în mod explicit — într-o carte al cărei titlu — *Das Unbehagen in der Modernität* (neplăcutul în modernitate) — constituie un fel de replică la titlul celebrei lucrări a lui Sigmund Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*. Autorii — Peter L. Berger, Brigitte Berger și Hansfried Kellner — subliniază că în întreaga istorie a societății moderne s-au manifestat, alături de tendințele spirituale favorabile procesului de modernizare și purtătoare ale modernității în cultură, și tendințe de „Entmodernisierung“ (demodernizare), chiar de „Gegenmodernisierung“ (contramodernizare) (1975, p. 162). Ideile „demodernizării“ și „contramodernizării“ au apărut întotdeauna ca expresii ale inconvenientelor sociale ce însoțeau modernizarea: ele promiteau eliberarea de multiplele forme ale „neplăcutului“ inerent modernității (p. 168). Însă procesul de mo-

demnizare și periodica reînnoire a modernului a continuat și continuă mereu, în ciuda tendințelor de „demodernizare“ sau „contramodernizare“ (p. 163). Și în contemporaneitate, „impulsul de demodernizare caută să întoarcă sau să schimbe determinantele tehnologice sau birocratice ale societății actuale“ (p. 185). Și iarăși — ceea ce mi se pare esențial — autorii subliniază că structurile tehnologice și industriale ale societății moderne, în înfățișarea lor contemporană (postindustrială, voi adăuga) nu pot fi desființate, fără a provoca o catastrofă, concretizată în moartea a milioane de oameni (p. 186). Într-adevăr: societatea actuală nu poate fi împiedicată de a trece la faza postindustrialismului, a informatizării etc. și cu atât mai puțin poate fi făcută să parcurgă în sens invers calea pe care a parcurs-o prin modernizare. Tot ceea ce este „neplăcut“, penibil și periculos în modern, tot ce reprezintă risc în structurile postindustriale poate fi cu șanse de succes înfrunțat doar prin înaintarea curajoasă pe calea noului modern. Cel mai mare risc, cel mai grav pericol este legat de paralizarea structurilor formei actuale a modernului, de stagnarea sau/și destructurarea sa. În însăși dezvoltarea tehnologică și științifică, prin perfecționarea mecanismelor economiei de piață, în cadrul noilor forme de democrație participativă trebuie elaborate soluțiile reale ale problemelor. Pseudosoluțiile paseiste sînt cele mai contraproductive.

Cu aceasta am revenit la o idee avansată la începutul acestor însemnări. Spiritul modern, spuneam, își are sorginea în cugetarea și mentalitatea renescentist-luministă; el a evoluat și evoluează și astăzi, în principal, în sensul modernizării periodice a conținutului acestei spiritualități, în sensul perfecționării și nu al negării ideii de progres tehnologic, a raționalității științifice, a convingerilor democratice, a ideii de emancipare umană, în sensul eliminării naivităților și simplismelor originale din toate acestea și nicidecum al rejectării lor tale quale. În doctrinele postmodernismului se regăsesc, cum se știe, o seamă de elemente de neo-conservatorism, neoiracionalism, antiscrientism. Dar postmodernul nu poate fi retro-modern. Așa cum nu pot fi suprimate structurile tehnologice și instituționale ale societății moderne, „nu putem să ne «eliberăm» nici de structurile de conștiință ale acestui proces“ de modernizarea în continuare a societății, scriu, cu perfectă îndreptățire, autorii mai înainte citați (1975, p. 186). Progresul tehnologic, raționalitatea științifică, eficiența economică, democratismul vieții publice sînt inseparabile de societatea modernă, de orice proces de modernizare, inclusiv de reînnoirea modernului în și prin postmodern.

BIBLIOGRAFIE

1. Aron, Raymond, *Dix-huit leçons sur la société industrielle*, Gallimard, Paris, 1962.
2. Aron, Raymond, *La lutte des classes. Nouvelles leçons sur les sociétés industrielles*, Gallimard, Paris, 1964.
3. Bartens, Hans, *Die Postmoderne und ihr Verhältnis zum Modernismus*, in: D. Kamper — W. von Rejen (Hr.), *Die unvollendete Vernunft: Moderne versus Postmoderne*, Frankfurt a.M., 1987.

4. Beck, Ulrich, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 1986.
5. Bell, Daniel, *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, Inc. Publishers, New York, 1973.
6. Berger, Peter L. — Berger, Brigitte — Kellner, Hansfried, *Das Unbehagen in der Modernität*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1975.
7. Carità, Enrico, *Sintem în viitor*, în: Giovanni Giovannini (ed.): *De la silex la siliciu*, Ed. tehnică, București, 1989.
8. Demenach, Jean-Marie, *La révolution et la modernité*, în: „Esprit“ nr. 138, Jūin 1988.
9. Drucker, Peter F., *Schimbări profunde în economia mondială*, în: Foreign Affairs, 1986, apud „Sinteza“, nr. 71/1987.
10. Le Goff, Jacques, *Pour un autre Moyen Age. Travail et culture en Occident*, Gallimard, Paris, 1978.
11. Lyotard, Jean-François, *La condition postmoderne*, Editions de Minuit, Paris, 1979.
12. Lyotard, Jean François, *Das postmoderne Wissen. Ein Bericht*, Graz-Wien, 1986.
13. Massuda, Yoneji, *The Information Society as Postindustrial Society*, Institute for the Information Society, Tokyo, 1980.
14. Nassehi, Armin — Weber, Georg, *Tod, Modernität und Gesellschaft. Entwurf einer Theorie der Todesverdrängung*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 1989.
15. Rostov, Walter, W., *The Stages of Economic Growth*. Cambridge, University Press, 1960.
16. Toffler, Alvin, *The third Wave*, Bantam Books, Inc., 1981.
17. Touraine, Alain, *La société post-industrielle*, Denoël, Paris, 1969.

DEZVOLTAREA COMUNITARĂ — O FORMĂ SPECIFICĂ DE CERCETARE SOCIALĂ¹

NEMÉNYI AGNETA

ABSTRACT. — *Community Development — a Specific Form of Social Research.* The community development, an american initiative is a new type of social research which combines research with the social action. Social animators, prepared special in this purpose became advisers of the local community, helping them in activity organization. Such animator may be considered Dimitrie Gusti, who considered the cultural domaine which can change the life of the Romanian village. In Transilvania such animator was priest Balázs Ferenc.

Dezvoltarea comunitară, o inițiativă americană, fiind un nou tip de cercetare, îmbină cercetarea cu acțiunea socială. Animatorii sociali, pregătiți special în acest scop devin sfătuitori ai comunității locale, ajutându-i să-și reorganizeze activitatea. Asemenea animator a fost Dimitrie Gusti, care privea domeniul cultural ca fiind în măsură să schimbe viața satului. În Transilvania asemenea animator social a fost preotul Balázs Ferenc.

Știința dezvoltării comunității locale s-a desprins din cadrul cercetărilor asupra comportamentului. Însăși noțiunea de cercetare-acțiune a fost introdusă de Kurt Lewin (iar la noi de Dimitrie Gusti). Cercetarea-acțiune își definește propriile scopuri sociale, de influențare a comunității locale pe baza unor principii general-științifice; ea se realizează pe baza unui program prestabilit cu ajutorul unor indivizi anume pregătiți în acest scop, și este orientată spre influențarea evoluției prezente și viitoare a realității studiate. Față de acele studii în care scopul exclusiv este obținerea de date și informații, programele-acțiune servesc scopuri practice.

Unitatea de bază cercetată o constituie comunitatea, ce poate fi un cartier urban, un sat, o unitate geografică. Însuși procesul de dezvoltare comunitară este un tip de activitate planificată, în care membrii comunității trebuie să fie capabili de a participa în mod democratic la rezolvarea eficientă a problemelor lor, de a-și însuși comportamente necesare în acest proces.

În această activitate este nevoie de un animator, al cărui rol nu este de conducere, ci de influențare în însușirea deprinderilor spre autoconducere. Eficiența animatorului comunitar se hrănește din atmosferă de

¹ W. W. Biddle, L. I. Biddle, *The Community Development Process. The Rediscovery of Local Initiative*, Holt, Rinehart and Winston, Inc. N. Y. Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965, 333 p.

prietenie. Acest rol poate fi realizat de oricine, un profesor, un preot, un lucrător din domeniul sanitar, tehnic etc. Rolul său se poate echivala cu unul de consilier, în care animatorul ajută comunitatea în rezolvarea situațiilor conflictuale de orice natură.

Dezvoltarea comunitară este o inițiativă americană, ce pornește de la o ipoteză extrem de simplă: mulți oameni trăiesc în supunere, ei pot însă avea inițiative, trebuie doar să-i facem în stare să-și recunoască aceste aptitudini ascunse. Deci dezvoltarea comunitară nu înseamnă a conduce oamenii, ci de a-i determina la recunoașterea propriilor probleme și rezolvarea independentă a acestora.

Este vorba de activități bazate pe principii extrem de importante, de recunoașterea democratică a sensibilității sociale a fiecărui individ și a posibilităților sale de dezvoltare în acest sens. Între indivizi și colectivități există întotdeauna conflicte. Scăpînd de apăsarea puterii, colectivitatea se află în fața unei multitudini de alternative, indivizii fiind predispuși de a alege varianta cea mai potrivită din punct de vedere etic. Binele obștească în colectivitatea locală este bunăstarea tuturor membrilor colectivității.

Animatorul comunitar alege din multitudinea de roluri posibile pe acelea care corespund cel mai bine situației date și care servesc necesitățile comunității:

- a) prieten la nevoie,
- b) observator, analist obiectiv,
- c) partener în dialog,
- d) participant la unele activități,
- e) sfetnic-specialist.

Animatorul comunitar realizează un fel de „îmbărbătare“, dă curs unor procese sau se atașează unui proces început. Acest animator poate fi o singură persoană sau un grup mic care se interesează de problemele umane ale unei comunități și dorește să participe la îmbunătățirea condițiilor de viață ale acesteia.

În S.U.A. există multe programe de dezvoltare comunitară, cu scopul îmbunătățirii situației economice a unor localități. Există instituții (oficii de animare comunitară) care ajută prin acordarea unor sfaturi concrete, a unor îndrumări personale. Asemenea roluri sînt îndeplinite și de unele universități.

Se leagă aici trei noțiuni: acțiunea, cercetarea și instrucția. Dacă cercetarea tradițională culege doar date factuale asupra unor procese, fără a interveni, în cazul cercetării-acțiune, prin participanții locali crește responsabilitatea locală, problemele comunitare rezolvîndu-se astfel mai bine.

Cercetarea-acțiune poate fi considerată și ca o formă democratică de investigație, care atrage alături de cercetătorul calificat pe membrii comunității care fac obiectul cercetării. Răspunderea se împarte astfel între cercetător și populație. Firește, însă, trebuie să accentuăm responsabilitatea animatorului într-o asemenea activitate. Este extrem de dificil de a trasa limitele activității animatorului. Acesta trebuie să dovedească o ma-

re autodisciplină, fără a trata oamenii ca obiecte, să utilizeze asemenea metode prin care să crească autoevaluarea populației. Motivația centrală a experimentatorului își trage seva din credința în demnitatea și bună-tatea umană. Cercetătorul, animatorul are nevoie de sensibilitate și echilibru, totodată de puțința de a păstra distanța necesară față de comunitatea dată.

Dezvoltarea comunitară este mai degrabă o activitate de natură intelectuală decît una materială. Se poate considera ca proces de instrucție, dar depășește învățarea tradițională, căci accentuează importanța aplicării în viață a rezultatelor învățării. În măsura în care procesul dezvoltării comunitare se leagă de schimbarea oamenilor, de dezvoltarea economică, socială și administrativă, el este un proces instructiv. Deci dezvoltarea comunitară se poate interpreta ca formă specifică de instrucție a unor adulți.

Există anumite dileme în privința instituționalizării specifice a acestui tip de activitate, dacă să se realizeze sau nu în cadrele instituționale existente (școala, biserica, casa de cultură etc.). După unele opinii universitățile, școlile, bisericile pot îndeplini, deopotrivă asemenea funcții. Se pune mai degrabă problema pregătirii cadrelor pentru o asemenea misiune, rol pentru care corespund în primul rînd universitățile și școlile de asistență socială.

Concepția lui Dimitrie Gusti despre cercetarea-acțiune. Profesorul Henri H. Stahl² ne transmite informații extrem de valoroase cu privire la concepția sociologică a lui Dimitrie Gusti. Intemeietorul monografiei sociologice a fost adeptul cercetării-acțiune. Cu ocazia preluării Fundației Culturale Regale, D. Gusti a subliniat că accentul trebuie mutat de pe cercetările factuale pe cercetările-acțiune. Concepția sa asupra cercetării-acțiune a dezvoltat-o în lucrarea din 1939 „Cunoașterea și acțiunea în serviciul națiunii”⁴. Noul principiu organizatoric devenise acțiunea, care trebuia să se întemeieze pe inventarul problemelor sociale, asupra cărora urmează să se acționeze. Puteau fi luate în seamă patru domenii: sănătatea, munca, mintea, sufletul.

După opinia profesorului Stahl, în campania Rușetului „fusesse urmărită și ideea acțiunii sociale... în forma unei căutări a mijloacelor prin care o masă de oameni, aflați la un nivel cultural nesatisfăcător, ar putea fi antrenați într-o muncă de ridicare a vieții lor sociale spre forme superioare, atît materiale cît și spirituale. Trezirea și organizarea inițiativelor locale ajunsese astfel a forma problema de bază a acțiunii culturale”³. Gusti a recurs experimental la o seamă de forme posibile ale acțiunii: șezători, conferințe, biblioteci, muzee, organizarea școlilor țărănești, toate acestea integrîndu-se în activitatea căminelor culturale.

Însuși Gusti s-a preocupat de punerea în funcțiune a unor biblioteci, a dispensarelor medicale, organiza concursuri cu premii pentru cele mai frumoase țesături, încerca asanarea unor cooperative locale, propunea

² Henri H. Stahl, *Amintiri și gînduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, Ed. Minerva, București, 1981.

³ *Ibidem*, p. 273—274.

schimbarea profilului economic al unor localități. Din 1934 Gusti a propus organizarea unor echipe anume închinată „acțiunii“, întâlnind o rezistență vehementă din partea unor cercetători. Stahl semnalează chiar scindarea monografiștilor în două tabere, pe de o parte „cercetătorii“, de alta „practicienii“.

Lipsea însă fundamentarea teoretică a „acțiunii culturale“, inventarierea sistematică a problemelor sociale în diferite domenii (agricultură, industria casnică, sănătate) ale satului, analiza, diagnoza și soluția tuturor problemelor necesitând cercetători pregătiți în aceste domenii.

După preluarea Fundației, Gusti dorea să dea o nouă direcție concepției proprii asupra culturii. Considera cultura nu ca „o răspîndire a unor învățăminte cărturărești, ci ca un proces de ridicare a nivelului de trai material și social, nu numai spiritual, al marilor mase, prin efortul deliberat al înșiși oamenilor care trăiau acea viață, cu dorința de a o îmbunătăți“⁴.

Concepția gustiană asupra culturii este sintetizată de Stahl în următoarele șapte puncte:

1. Cultura cuprinde patru domenii de bază, formînd unitate: „Cultura sănătății“, „cultura muncii“, „cultura minții“ și „cultura sufletului“. Deci cultura cuprinde starea de sănătate a populației, organizarea muncii sale productive și a relațiilor sale economice, deprinderea și aplicarea cunoștințelor științifice și consolidarea relațiilor etice, a solidarității sociale, a conștiinței cetățenești.

2. Acțiunea culturală este rezultatul unui efort al maselor, progresul cultural însemnînd depășirea nivelului actual în toate cele patru domenii culturale, efort măsurat prin gradul în care aceste nivele de viață se îmbunătățesc.

3. Activitatea culturală trebuie organizată. Rolul de organizator revine activiștilor culturali. Căminele culturale sînt considerate ca instituții în care se încheagă toate inițiativele locale, ele mobilizînd nu numai intelectualii locali, dar mai ales pe sătenii înșiși.

4. Rolul intelectualilor se reduce la a fi elemente catalizatoare ale mișcării de masă, prin servicii prestate în mod profesional.

5. Orice acțiune trebuie să aibă la bază cunoașterea științifică a relațiilor sociale, ce se poate realiza prin analize monografice ale situațiilor locale.

6. În scopul creării unor tehnici de acțiune culturală la sate trebuie folosite echipe alcătuite în acest scop, pentru a crea cămine culturale model cu finalitate pedagogică.

7. Rolul „echipelor“ constă în prestarea unor servicii social-profesionale, realizate prin analiza problemelor locale, diagnosticarea lor, explicarea lor etiologică, găsirea soluțiilor potrivite pentru soluționarea lor și mai ales antrenarea maselor la realizarea soluțiilor propuse⁵.

Profesorul Gusti a fost printre primii care a propus dezvoltarea comunității locale prin intermediul mișcării culturale, ideile sale fiind

⁴ *Ibidem*, p. 284.

⁵ *Ibidem*.

extrem de actuale în perioada tranziției de la dictatură la democrație, pe care o trăim.

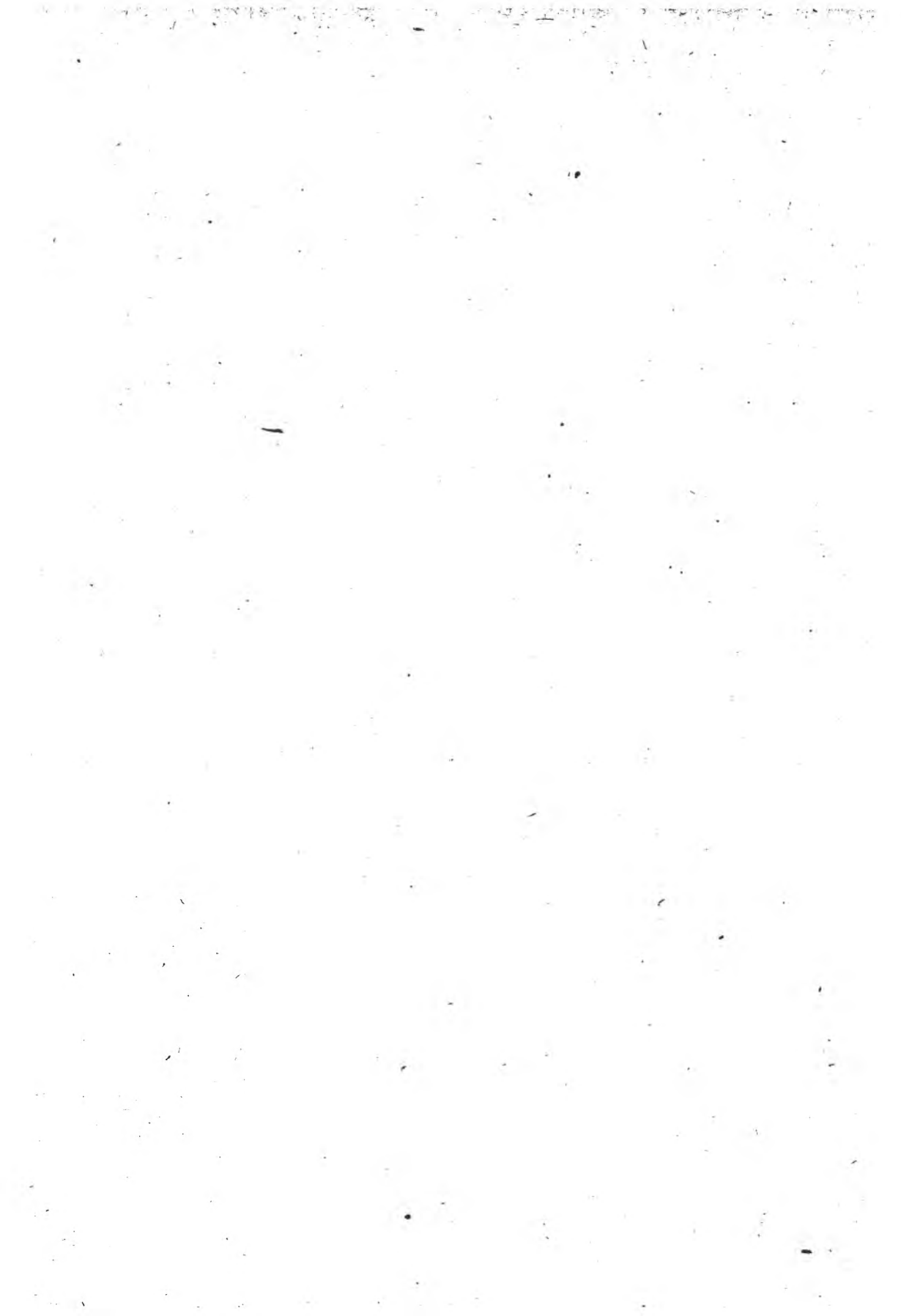
*Balázs Ferenc-animator cultural în Transilvania*⁶. Pe drept putem să-l considerăm pe Balázs Ferenc ca fiind un inițiator, în cadrul culturii maghiare din Transilvania, al dezvoltării comunitare. Deși inițial s-a pregătit pentru o carieră bisericească, paralel cu această activitate a depus și o altă, de reformator social într-o localitate din Valea Arieșului, în vecinătatea Cheilor Turzii. Predicile sale erau conferințe de popularizare a științei în diferite domenii ca literatura, economia, politica.

Ca membru al grupului „Erdélyi Fiatalok” (tinerii transilvăneni), a devenit și colaborator al revistei cu același nume. Ca autor a numeroase studii și articole, a militat pentru conlucrarea tinerilor transilvăneni, pentru recunoașterea problemelor comune ale tuturor celor care trăiesc împreună pe aceste meleaguri.

Cel mai important domeniul al contribuției sale îl constituie demararea mișcării de cercetare în satul Cheia (Mészkö), desigur sub influența Școlii gustiene, în care, dincolo de activitatea culturală, a inițiat și tentativa de schimbare a situației economice existente. Tot ceea ce organizase în acel sat a constituit o reală activitate de dezvoltare comunitară, căci în diferite domenii ale vieții sociale a reușit să integreze cu succes formele de gospodărie individuală cu cele colective. Astfel: demararea mișcării de întovărire (organizarea cooperativei de lapte, asigurarea animalelor, cumpărarea în comun a unor mașini agricole), generalizarea unor tehnologii mai noi (plantarea de puiți, introducerea unor soiuri noi de semințe) și a unor activități de tip industrial (prelucrarea sfeclei de zahăr, torsul și prelucrarea cînepii). A organizat o cooperativă de consum și de valorificare și o cooperativă de credit. De asemenea, a inițiat o universitate populară țărănească în forma unor cursuri, inițial într-o singură localitate, apoi și în satele vecine, mai târziu în întreaga Secuime. Din noiembrie pînă în martie durau aceste cursuri, de 3—4 ori pe săptămîină, atît în domenii teoretice (literatură, geografie, istorie, etnografie) cît și cu scop practic (învățarea unor meserii, însușirea măsurării pămîntului etc.). A dorit să organizeze nu numai pe gospodarii satelor pentru producție și valorificare în comun, dar și pe cetățenii orașelor pentru consum. Avea intenția să lege satul producător de orașul consumator.

Nu întimplător am prezentat aceste inițiative. În măsura în care democratizarea vieții sociale duce la descentralizarea puterii, va crește importanța comunităților locale. Ele vor trebui întărite, ajutate, iar în acest domeniu sociologii pot aduce un aport important. Ar fi necesar ca în cadrul învățămîntului universitar sociologic, dar și în școlile de asistență socială de curînd înființate, să se dirijeze cel puțin o parte dintre cursanți către învățarea deprinderilor necesare pentru a deveni animatori comunitari.

⁶ Mikó Imre, Kicsi Antal, Horváth Sz. István, *Balázs Ferenc. Monografia*, Ed. Kriterion, București, 1983.

IMPLICAȚIILE SOCIALE ALE ȘOMAJULUI

— Prezent și perspectivă —

PETRA ȘTEFAN

ABSTRACT. — **The Social Implications of Unemployment.** The paper presented below, made up in the period between May and September 1991, has as goal the study of the social implications of unemployment in a first stage in the town of Cluj-Napoca.

The first part presents briefly the theme of unemployment in the context of Romania's actual economic recession and the comparative statistical data relating to the social composition of the unemployed in Cluj-Napoca.

The second part of the paper analyzes the questionnaire applied on a sample of 172 from the 1679 unemployed, in the June of 1991, from which can be drawn series of data and noteworthy conclusions.

„Înfăptuirea obiectivelor perioadei de tranziție necesită anumite costuri sociale. Acestea reprezintă contribuția populației, renunțările pe care aceasta trebuie să le accepte în vederea făuririi unei economii de piață eficiente“, așa deci „inevitabil va crește și șomajul, atât în industrie cât și în alte ramuri în care se impun restructurări și modernizări“. Astfel apare fenomenul șomajului de masă, necunoscut până acum într-o asemenea formă la noi („Tribuna economică“, nr. 22/1991, *Reconstrucția și tranziția economiei românești spre economia de piață*, p. 27—28).

Preocupările de ordin teoretic privind șomajul, atâtea câte au fost, puține la noi în țară, au abordat acest fenomen social dintr-un alt punct de vedere și oricum exterior. Acest fapt implică cu necesitate studierea științifică, cu mijloace sociologice, repetate chiar, a șomajului, lucru pe care ne-am străduit, cu puține mijloace, să-l realizăm într-o primă formă.

Situația economică a României contemporane nu s-ar zice că ar fi dintre cele mai bune. Pe fondul unei stagnări generale în economia mondială, P.I.B. a scăzut în România în 1991 cu 13%, mult chiar și în context est-european („Tribuna economică“, nr. 29, 1991, p. 44, C. Silvestru, *Stagnare în economia mondială*), ceea ce nu îndreptățește prognozele optimiste cuprinse în varianta de program economic pe 1991, elaborată de către Comisia Națională de Prognoză, Plan și Conjunctură Economică, în care se vorbește de o creștere a P.I.B. de 4,8% în 1991 („Tribuna economică“, nr. 1, 1991 Viorela Popescu, *Varianta de program economic — 1991*, p. 6—7).

Totodată e clar că „economia românească și-a epuizat toate rezervele internaționale, deci aproape 1,3 mld. dolari, pentru a putea să supraviețuiască“ („Tribuna economică“, nr. 29, 1991, *Redresarea economică în viziunea experților străini și români*, p. 11—12). Iar aceasta în condițiile în care „economia de piață nu constituie o soluție miracol, nu e lipsită de contradicții și tensiuni interne“ („Tribuna economică“, nr. 29,

1991, C. Popescu-Bogdănești, *Riscul între succesul economic și faliment*, p. 42).

Ei, da. Pe acest fond general, șomajul înregistrează o creștere vertiginoasă. Pentru județul Cluj, am avut în luna mai 1991 un total de 1800 șomeri, 3334 în luna iulie, iar în septembrie 4336. Pentru municipiul Cluj, statisticile indică 240 persoane la 31. 03. 1991, 1679 la 30. 06. 1991, 2045 la 20. 09. 1991, deci o creștere de 8,9 ori în 6 luni doar! Pe lângă acești șomeri „oficiali”, ce beneficiază de ajutor de șomaj, mai există încă vreo 4.000 de persoane, la data cercetării (septembrie 1991), în județ, ce nu primesc ajutor de șomaj pentru că nu îndeplinesc condițiile prevăzute de Legea șomajului (nu sînt înscrși la Oficiul forțelor de muncă, li s-a desfăcut contractul de muncă disciplinar sau la cererea lor etc.)

Comparînd situația șomajului pe municipiul Cluj la 30 iunie, respectiv la 30 septembrie 1991, se pot observa următoarele: șomajul afectează în primul rînd femeile —53,34%, respectiv 56,91% și muncitorii, adică 76,35% și 79,46% din total, în creștere ușoară. Ponderea celor cu studii superioare este de 7,03%, respectiv 5,67%, în scădere deci dintre care inginerii ocupă locul prim, cu 77,12% și 74,14% (Tabel I),

Tabel 1

ȘOMERI	DATA		31.03.91	30.06.91	%	20.09.91	%
Nr. șomeri	total	(1)	240	1679	100	2045	100
	total	(2)	—	946	56,34	1164	54,27
Muncitori	total	(3)	—	1282	76,35	1625	75,76
	femei	(4)	—	686	53,11	918	56,49
Muncitori necalificați	total	(5)	—	142	8,46	—	—
	femei	(6)	—	116	81,69	—	—
Studii medii	total	(7)	—	279	16,61	304	14,17
	femei	(8)	—	187	64,87	175	57,56
Studii superioare	total	(9)	—	118	7,02	116	5,41
	femei	(10)	—	73	61,86	71	61,20
	ingineri	(11)	—	86	72,88	91	78,45

NOTĂ: 1) tot. 1 = tot. 3 + tot. 7 + tot. 9

2) tot. 2 = fem. 3 + fem. 8 + fem. 10

3) cota procentuală pentru „femei” se calculează din totalul categoriei respective, respectiv tot. 1; tot. 3; tot. 5; tot. 7; și tot. 9.

mai ales cei din construcții și proiectare, ramuri în care se înregistrează cel mai mare declin, datorită atît reducerii drastice a investițiilor, cît și unei oarecare pierderi de încredere în tehnologia și știința românească, ce se datorează nu în ultimul rînd acerbelor critici distructive de prin ziarele de toate nuanțele.

Preocuparea față de șomaj și problemele șomerilor este evidentă prin Legea șomajului nr. 1/1991, Hotărîrea Guvernului nr. 288/1991 privind calificarea și recalificarea șomerilor, ca și nr. 579/1991 privind indexarea ajutorului de șomaj. Prin înființarea de organisme specializate,

cum ar fi Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Institutul de cercetare științifică în domeniul muncii și protecției sociale și chiar a unei Ligi a șomerilor din România sau nu mai puțin a unor reviste specializate, ca „Locuri de muncă în țară și străinătate“, ori a rubricilor referitoare la șomaj din mai fiecare publicație.

Direcția Muncii și Protecției Sociale din județul Cluj are în subordinea sa un număr de șapte oficii, dintre care unul se ocupă în mod direct de problemele șomajului: „Oficiul de recrutare și repartizare a forței de muncă“, cu trei birouri — Reorientare și calificare profesională, Gestiunea locurilor de muncă, Gestiune fond șomaj, cu activitate specifică privind înregistrarea șomerilor, vizarea periodică a carnetelor acestora, orientarea și reorientarea lor profesională, organizarea de cursuri de recalificare.

Iată de ce, opinia „nu se ocupă nimeni de noi, șomerii“ nu-și are temei. Atâta doar că, în multe cazuri, există o așteptare prea mare, neîndreptățită, ca Oficiul forței de muncă să rezolve integral situația șomerilor, acordându-le individual, prin repartiiție loc de muncă — „omul și postul“, ceea ce nu se întâmplă și nici nu e posibil de conceput în condițiile trecerii spre economia de piață și mai ales a recesiunii economice actuale, în care „blocajul economic forțează șomajul peste orice limite rezonabile“ („Adevărul“, 14 mai, 1991, p. 3).

Categoria socială a șomerilor, ce prezintă tot mai mult caracteristici proprii, din ce în ce mai coerente, tinde să se transforme într-un grup social aparte, cu un loc distinct și permanent în structura socială a țării noastre. Totodată, luați în parte, în repetate rânduri, unii dintre ei se prezintă într-un mod neadecvat, supralicitând drepturile ce li se cuvin, minimalizându-și obligațiile, sugestibili pînă la credulitate în privința unor zvonuri, iritabili și impulsivi chiar. Situația de stress e evidentă.

Cercetarea noastră sociologică, pe bază de chestionar, a pornit ca un prim studiu, cel puțin la nivelul județului nostru; asupra acestei probleme actuale a șomajului, prin colaborarea realizată între Petra Ștefan — Laboratorul de Sociologie, Universitatea Cluj, Olteanu Remus și Sterescu Mariana, Oficiul forțelor de muncă, Cluj.

Perioada în care s-a efectuat cercetarea este iunie—septembrie 1991, timp în care s-a realizat, aplicat și prelucrat chestionarul și s-a redactat referatul. Nu e poate lipsit de interes că, pe parcursul cercetării ne-am confruntat cu o serie întregă de dificultăți: lipsa hîrtiei, greutatea în multiplicarea chestionarelor și a fișelor de coduri, în aplicarea și prelucrarea chestionarelor, în trecerea — în final — a majorității datelor pe calculator.

Eșantionul nostru, alcătuit prin metoda pasului, prin stabilirea unui raport de 1/10 relativ la numărul total de șomeri pe municipiu — 1679 persoane în iunie 1991, cuprinde un total de 172 șomeri, dintre care 73

Tabel II

Pe verticală:

Vîrsta

1...18-20 ani

2...21-25 ani

3...26-35 ani

4...36-45 ani

5...46-55 ani

6...Peste 55 ani

Pe orizontală:

Sexul

1...Masculin

2...Feminin

CODURILE	s 1	s 2	TOTAL
1	3 13.6 4.1	19 86.4 19.2	22 100.0 12.8
2	21 43.8 28.8	27 56.3 27.3	48 100.0 27.9
3	28 48.3 38.4	30 51.7 30.3	58 100.0 33.7
4	12 40.0 16.4	18 60.0 18.2	30 100.0 17.4
5	7 63.6 9.6	4 36.4 4.0	11 100.0 6.4
6	2 66.7 2.7	1 33.3 1.0	3 100.0 1.7
TOT. ABS.	73	99	172
PR.ORIZ.	42.4	57.6	100.0
PR.VERT.	100.0	100.0	100.0

bărbați și 99 femei, adică 57,56% din total (Tabel II), apropiat de cifrele privind șomajul pe iunie 1991 pentru municipiul Cluj — 53,34%.

Chestionarul alcătuit cuprinde un număr de 27 întrebări, majoritatea precodificate, pe înțelesul tuturor, referitor la opiniile șomerilor cu privire la diverse probleme privind șomajul, perspective de încadrare, de petrecere a timpului liber, dar și cu referire la comportamentul efectiv al acestora, de exemplu la cursurile de recalificare ori posibilități de câștig intermitent, sau date obiective privind perioada și modul părăsirii locului de muncă, veniturile obținute ș.a. Chestionarul este însoțit de o fișă de coduri, fiind aplicat la sediul Oficiului forțelor de muncă. În unele cazuri, chestionarele au fost completate direct de către

subiecți, fapt ce a dus la un număr relativ mare de nonrăspunsuri. În final, sistemul chestionarelor și a fișelor de coduri a fost unificat, corectându-se totodată greșelile și omisiunile evidente.

În cele ce urmează, vom reliefa doar unele dintre cele mai semnificative aspecte ce rezultă din cercetarea noastră.

Din eșantionul total 40,7% sînt tineri, sub 25 ani, iar 8,1% peste 46 ani. În privința școlarizării remarcăm existența „școlii generale incomplete” — 9 indivizi, 4 bărbați și 5 femei — 5,2% din total. Absolvenții de învățămînt superior cuprind 46 persoane — 26,74% (Tabel III). Această cifră trebuie însă modificată, datorită faptului că unii din-

Tabel III

Pe verticală:

Sexul

1... Masculin

2... Feminin

Pe orizontală:

Școlarizarea

1... Școala generală incompletă

2... Școala generală

3... Școala profesională

4... Liceul

5... Postliceală

6... Învățămînt superior

7... Nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	5	6	7	TOTAL
1	4 5.5 44.4	9 12.3 36.0	9 12.3 52.9	19 26.0 29.7	6 8.2 60.0	26 35.6 56.5	— — —	73 100.0 42.4
2	5 5.1 55.6	16 16.2 64.0	8 8.1 47.1	45 45.5 70.3	4 4.0 40.0	20 20.2 43.5	1 1.0 100.0	99 100.0 57.6
TOT. ABS.	9	25	17	64	10	46	1	172
PR. ORIZ.	5.2	14.5	9.9	37.2	5.8	26.7	0.6	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

tre ei pur și simplu nu sînt pe funcții cu calificarea superioară: 3 muncitori, 6 subingineri, 3 TESA cu studii medii! Deci 12 persoane; restul, 34 șomeri, reprezintă de fapt 19,76% din eșantion, dintre care 3 cu calificare umanistă, adică 6,52%. Dintre necalificați 18,5% au școala generală incompletă, 63% școala generală, insuficientă pentru alte munci, dar există printre ei și 11,1% absolvenți de liceu. Muncitorii au în majoritate liceul, 55,9%, dar există 4 cu școala generală incompletă și, de ce nu, 1 cu postliceală. Și 3 cu învățămînt superior (Tabel IV).

În privința vechimii, majoritatea, 44,2%, au sub 5 ani lucrați dintre care 9 (2 bărbați, 7 femei) — 5,2%, nu au lucrat deloc: absolvenți de

Pe verticală:

Calificarea

- 1...Necalificat
- 2...Muncitor
- 3...Mastru
- 4...Tehnician, subinginer
- 5...Tesa (studii medii)
- 6...Inginer, economist
- 7...Calificare superioară (umanistă)
- 8...Nonrăspuns

Pe orizontală:

Școlarizarea

- 1...Școala generală incompletă
- 2...Școala generală
- 3...Școala profesională
- 4...Liceul
- 5...Postliceală
- 6...Învățământ superior
- 7...Nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	5	6	7	TOTAL
1	5 18.5 55.6	17 63.0 68.0	1 3.7 5.9	3 11.1 4.7	— — —	— — —	1 3.7 100.0	27 100.0 15.7
2	4 5.9 44.4	8 11.8 32.0	14 20.6 82.4	38 55.9 59.4	1 1.5 10.0	3 4.4 6.5	— — —	68 100.0 39.5
3	— — —	— — —	— — —	1 50.0 1.6	1 50.0 10.0	— — —	— — —	2 100.0 1.2
4	— — —	— — —	— — —	8 44.4 12.5	4 22.2 40.0	6 33.3 13.0	— — —	18 100.0 10.5
5	— — —	— — —	— — —	14 66.7 21.9	4 19.0 40.0	3 14.3 6.5	— — —	21 100.0 12.2
6	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	31 100.0 67.4	— — —	31 100.0 18.00
7	— — —	— — —	1 25.0 5.9	— — —	— — —	3 75.0 6.5	— — —	4 100.0 2.3
8	— — —	— — —	1 100.0 5.9	— — —	— — —	— — —	— — —	1 100.0 0.6
TOT. ABS. PR. ORIZ. PR. VERT.	9 5.2 100.0	25 14.5 100.0	17 9.9 100.0	64 37.2 100.0	10 5.8 100.0	46 26.7 100.0	1 0.6 100.0	172 100.0 100.0

liceu începînd din 1988, care s-au pregătit, fără succes, pentru admitere la facultate. Dar există și șomeri cu vechime în cîmpul muncii și nu puțini: 33,7% au între 6—15 ani vechime și 20,9% peste 15 ani, din toate categoriile de calificare, prin desființarea unor secții sau ateliere întregi.

Întrebarea nr. 10 se referă la data începerii șomajului, iar nr. 11 la data înscrierii la Oficiul forțelor de muncă. În marea majoritate a cazurilor, 81,9%, șomerii s-au înscris la intervale scurte de timp, încadrîndu-se în termenul legal de 30 zile, mergînd pînă la o diferență de o zi: 19—20. 06. 1991. Cei care au așteptat mai mult de 2 luni sînt puțini — 5,2%, majoritatea din primele „promoții” — ianuarie, februarie... Există și dintre cei care au așteptat mai mult de un an. E vorba de absolvenți de liceu, candidați la admitere, de vreme ce legea șomajului a apărut abia în 1991.

Opiniile despre șomaj reieșite din întrebarea nr. 12 sînt destul de diverse: în 48,8% din cazuri calificativul acordat fiind „rău”, „situație neplăcută”, „un rău necesar”, „situație materială dificilă”. Cîteva dintre cele mai interesante: „nu lucrează și are bani”, „este penibil să te simți nefolositor”, „nu e o soluție pentru problemele întreprinderii”, „depinde de situația materială a șomerului”, „deprimată, dar te poate determina să încerci lucruri noi”, „sînt meserii fără nici o speranță”.

Răspunsurile subiecților privind efectele șomajului (opinii) indică: efecte pozitive — 8,1%, negative 48,3%, ambele — 27,3%. Efectele negative sînt resimțite mai ales de femei — 51,5%, de cei căsătoriți cu copii — 49,4%. Procentele cresc progresiv o dată cu vîrsta, chiar pînă la 66,7% la cei peste 55 ani. De asemenea creșterea gradului de școlarizare și a vechimii duc la creșterea procentelor desemnate ca efecte negative și invers (Tabel V). Cei cu domiciliul în rural indică procente mai puțin negative și mai mult pozitive decît cei din urban, de vreme ce, avînd pămînt, respectivii nici nu sînt practic șomeri, ci agricultori mai degrabă (Tabel VI).

Tabelul VII privind corelația venitului mediu lunar/membru de familie cu efectele șomajului prezintă interes: efectele pozitive sînt resimțite mai ales de cei cu veniturile cele mai mari, de peste 10 000 lei. Șomajul este pentru ei o posibilitate de a se ocupa de afaceri pe cont propriu, mai mult sau mai puțin legale, ajungînd pînă la 18, 20, 24 000 lei pe lună! În acest context s-ar pune problema unui control eficient al veniturilor șomerilor, asemenea venituri, în mod evident, neîndreptățind acordarea ajutorului de șomaj. Mecanismele existente în prezent se pare că nu sînt suficiente.

42,9% din cei ce aleg efectele pozitive sînt cu venituri foarte mici, sub 2 000 lei pe membru de familie, probabil datorită faptului că nivelul salariului pe care l-au avut e comparabil sau mai mare cu ajutorul de șomaj actual: 3—4 000 lei, față de 2—2 500 lei — „rușinos, dar ciștig mai bine decît înainte” (femeie necalificată, 46—55 ani, 1 750 lei/membru de familie). La negativ, corelația se menține, cei cu venituri mari fiind mai afectați decît cei cu venituri mici — 58,3% la 6—10 000 lei și doar 46,4% la cei sub 2 000 lei pe membru de familie

Pe verticală:

Credeti că șomajul are efecte...

- 1... Pozitive
- 2... Negative
- 3... Ambele
- 4... Nu știu sau nonrăspuns

Pe orizontală:

Școlarizarea

- 1... Școala generală incompletă
- 2... Școala generală
- 3... Școala profesională
- 4... Liceul
- 5... Postliceală
- 6... Învățământ superior
- 7... Nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	5	6	7	TOTAL
1	1 7.1 11.1	2 14.3 8.0	2 14.3 11.8	5 35.7 7.8	1 7.1 10.0	3 21.4 6.5	— — —	14 100.0 8.1
2	3 3.6 33.3	8 9.6 32.0	8 9.6 47.1	32 38.6 50.0	9 10.8 90.0	23 27.7 50.0	— — —	83 100.0 48.3
3	1 2.1 11.1	4 8.5 16.0	5 10.6 29.4	19 40.4 29.7	— — —	18 38.3 39.1	— — —	47 100.0 27.3
4	4 14.3 44.4	11 39.3 44.0	2 7.1 11.8	8 29.6 12.5	— — —	2 7.1 4.3	1 3.6 100.0	28 100.0 16.3
TOT. ABS.	9	25	17	64	10	46	1	172
PR. ORIZ.	5.2	14.5	9.9	37.2	5.8	26.7	0.6	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Efectele șomajului se resimt pe plan individual de către șomeri în proporție de 45,9%, pe planul vieții familiale 49,4%, iar ca efect pe plan social 23,8% (vezi întrebarea nr. 15 A). Incontestabil, șomerul resimte puternic efectele situației sale pe multiple planuri: individual, ca trăire subiectivă; în familie, ca modalitate de conviețuire, pe termen lung șomajul putind duce deseori la destrămarea familiei; ca și în domeniul relațiilor interumane din cadrul societății.

De asemenea a fost decelată ponderea diverselor opinii asupra posibilelor efecte ale șomajului: economice —50,6%, sociale —27,6%, po-

Tabel VI

Pe verticală:

Domiciliul (efectiv)

- 1...Urban
- 2...Rural
- 3...Nonrăspuns

Pe orizontală:

Credeți că șomajul are efecte...

- 1...Pozitive
- 2...Negative
- 3...Ambele
- 4...Nu știu sau nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	TOTAL
1	11 8.0 78.6	71 51.8 85.5	37 27.0 78.7	18 13.1 64.3	137 100.0 79.7
2	3 10.0 21.4	9 30.0 10.8	9 30.0 19.1	9 30.0 32.1	30 100.0 17.4
3	— — —	3 60.0 3.6	1 20.0 2.1	1 20.0 3.6	5 100.0 2.9
TOT. ABS.	14	83	47	28	172
PR. ORIZ.	8.1	48.3	27.3	16.3	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

litice —6,4%, culturale —3,5%. Primele două au o influență directă, mai puternică și mai rapidă asupra individului, resimțite ca scăderea nivelului de trai, posibilități mai reduse de distracție etc., ca și o anumită marginalizare a celui în cauză. Efectele politice și culturale, a căror existență este incontestabilă, sînt indirecte și acționează în timp ca discriminări — ceea ce la noi, datorită apariției recente a șomajului de masă, încă nu e cazul. Ne referim în acest caz la o serie de aspecte ce apar odată cu șomajul de durată (1—3 ani, sau chiar mai mult). Ele există de mult timp în țările occidentale, ca de exemplu modificarea, în sensul radicalizării, a opțiunilor politice, o organizare specifică, o acțiune sindicală referitoare la șomaj inclusă în statut, fie de prevenire a acestuia, fie de apărare a drepturilor celor ce au fost concediați. Or, la un alt nivel, diferențe în școlarizare și nivel cultural, care se pot repercuta și asupra generațiilor următoare.

Se pare că bărbații sînt mai conștienți de evoluția de durată a fenomenului, astfel încît efectele politice sînt conștientizate de 13,7% din

Pe verticală:

Care este cu aproximație venitul lunar (net)/membru familie al familiei Dv.

- 1...0-1999
- 2...2000-3999
- 3...4000-5999
- 4...6000-9999
- 5...Peste 10000
- 6...Nonrăspuns

Pe orizontală:

Credeti că șomajul are efecte ...

- 1... Pozitive
- 2... Negative
- 3... Ambele
- 4... Nu știu sau nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	TOTAL
1	6 21.4 42.9	13 46.4 15.7	3 10.7 6.4	6 21.4 21.4	28 100.0 16.3
2	3 4.8 21.4	33 53.2 39.8	19 30.6 40.4	7 11.3 25.0	62 100.0 36.0
3	2 5.7 14.3	20 57.1 24.1	10 28.6 21.3	3 8.6 10.7	35 100.0 20.3
4	1 8.3 7.1	7 58.3 8.4	2 16.7 4.3	2 16.7 7.1	12 100.0 7.0
5	2 13.3 14.3	5 33.3 6.0	5 33.3 10.6	3 20.0 10.7	15 100.0 8.7
6	— — —	5 25.0 6.0	8 40.0 17.0	7 35.0 25.0	30 100.0 11.6
TOT. ABS.	14	83	47	28	172
PR. ORIZ.	8.1	48.3	27.3	16.3	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

numărul total al bărbaților și doar de 1,0% din cel al femeilor. Atunci când șomerii au fost întrebați despre efectele șomajului (întrebarea nr. 14), ca pozitive au apărut „concurența“, „selecția valorilor“, „ridicarea calității muncii“, „restructurarea economică“. Ca negative: „lipsa banilor“, „lipsa locului de muncă“, „a activității“, „efecte pe plan psihic“, „acte antisociale“. Sau: „te ambiționează să înveți mai mult“, „singura

cale de a ajunge la conștiința muncii“, „e bine că stai pe acasă să-ți faci lucrul (în agricultură)“. Dar și: „pierderea personalității“, „neliniște, nesiguranță, incertitudini“, „te îndeamnă la acte necugetate“, „îmbolnăvirea psihică și morală a muncitorilor care rămân în fabrici ca să nu fie și ei șomeri“, „ești scos în afara societății“, „scăderea nivelului de trai“, „priviri suspecte în alte locuri de muncă“, „scade nivelul producției“ ș.a.

Analizînd relația dintre venitul mediu pe membru de familie și încadrarea în muncă a soțului/soției, se constată că familiile în care doar unul lucrează sînt ori cu venit mic, pînă la 4 000 lei, din motive, să zicem, tradiționale, ori cu venit de peste 10 000 lei pe membru de familie, care își permit „luxul“. Cei cu mai mulți copii au venituri mai mici, iar cei cu peste 6 000 lei/membru de familie sînt sau fără copii, sau cu unul singur (Tabelul VIII). Găsim și situații de-a dreptul dramatice, în care venitul/membru de familie este de abia 666 lei, ori 833, ori 1 116 lei. Și asta în condițiile prețurilor actuale! Ajutorul, acordat pe părinți îndeobște, de rude, prieteni, ori chiar „de sat“ (muncitoare, 21—25 ani) este mai mic la categoriile cu venituri mici, ca și la cele de peste 6 000 lei și mare la categoria de 2—6 000 lei —31,5%, respectiv 24,3%.

Sursele veniturilor șomerilor se alcătuiesc, pe lângă ajutorul de șomaj, din ajutoare de la părinți —28,5%, ajutor de la țară (în produse) —8,1%, munci nepermanente —9,3%, afaceri particulare —4,1% — cele recunoscute (!), proporția lor reală fiind totuși mai mare. Tot ca surse suplimentare de venit pentru șomeri se constituie „lotul de pămînt“, „agricultura“, „economii“, „vînzarea obiectelor din casă“ chiar, la bărbat, muncitor necalificat.

Am corelat și venitul obținut pe membru de familie cu venitul minim dorit pe membru de familie — întrebarea nr. 20. Rezultatele sînt surprinzătoare: cei cu venit de pînă la 2 000 lei/membru de familie doresc doar în proporție de 14,3% peste 15 000 lei, iar 17,9% dintre aceștia doresc doar venituri de pînă la 5 000 lei/membru de familie. Pe cînd cei cu venituri de peste 6 000 lei nu doresc deloc venituri mici, pînă la 5 000 lei, dar 1/3 doresc venituri de peste 15 000 lei/membru de familie (la prețuri și salarii de 1991!) (Tabelul IX).

Apoi, 58,6% din populația de pînă la 25 ani dorește un venit de peste 10 000 lei/membru de familie, deci mare, pe cînd 63,7% din categoria 46—55 ani e mai modestă în dorințe — doar pînă la 10 000 lei pe lună, pe membru de familie în medie.

Întrebarea nr. 22 se referă la problemele create de lipsa locului de muncă, cei mai afectați fiind femeile, tinerii, cei căsătoriți cu copii, cei ce susțin că șomajul are efecte negative, obținîndu-se o serie de date concrete de mare importanță. 34% din eșantion afirmă că are probleme în privința locuinței, 54% în privința alimentelor, 55% a îmbrăcămînții, 23% a sănătății, 39% privind distracțiile, iar 35% în domeniul creșterii copiilor. Locuința încă nu prea constituie o problemă, nici pentru cei necăsătoriți, care stau la părinți, nici pentru cei maturi, care în majoritatea lor au primit deja locuință de la stat în anii trecuți. Pro-

Pe verticală:

Care este cu aproximație venitul lunar (net)/membru familie al familiei Dv.

- 1...0—1999
- 2...2000—3999
- 3...4000—5999
- 4...6000—9999
- 5...Peste 10000
- 6...Nonrăspuns

Pe orizontală:

Numărul copiilor aflați în întreținere

- 1...1 copil
- 2...2 copii
- 3...3 copii
- 4...4—5 copii
- 5...Peste 5 copii
- 6...Fără copii sau nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	5	6	TOTAL
1	7 25.0 18.4	9 32.1 27.3	1 3.6 25.0	7 25.0 77.8	1 3.6 50.0	3 10.7 3.5	28 100.0 16.3
2	17 27.4 44.7	19 30.6 57.6	1 1.6 25.0	— — —	1 1.6 50.0	24 38.7 27.9	62 100.0 36.0
3	11 31.4 28.9	2 5.7 6.1	1 2.9 25.0	— — —	— — —	21 60.0 24.4	35 100.0 20.3
4	1 8.3 2.6	— — —	— — —	— — —	— — —	11 91.7 12.8	12 100.0 7.0
5	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	15 100.0 17.4	15 100.0 8.7
6	2 10.0 5.3	3 15.0 9.1	1 5.0 25.0	2 10.0 22.2	— — —	12 60.0 14.0	20 100.0 11.6
TOT. ABS.	38	33	4	9	2	86	172
PR. ORIZ.	22.1	19.2	2.3	5.2	1.2	50.0	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

blema hranei este rezolvată de către șomeri din ajutoarele părinților, ori de la țară, sau prin creșterea ponderii pe care aceasta o ocupă în bugetul familiei, în dauna altor categorii de cheltuieli.

Relațiile de prietenie sînt considerate deteriorate, ca urmare a situației de șomaj, într-o măsură sau alta de 36% dintre șomeri, iar cele de rudenie de 37% din eșanțion. Relațiile de vecinătate sînt considerate mai puțin deteriorate —28% și ca urmare a atomizării continue a societății, a izolării progresive a familiei în condițiile vieții urbane moderne.

Întrebarea nr. 23 „în prezent, fără loc de muncă, cu ce vă petreceți timpul, cît ați fi fost la servicii?” se referă la timpul liber hipertrofiat al

Tabel IX

Pe verticală:

Care este cu aproximație venitul lunar (net)/membru familie al familiei Dv.

- 1...0-1999
- 2...2000-3999
- 3...4000-5999
- 4...6000-9999
- 5...Peste 10000
- 6...Nonrăspuns

Pe orizontală:

Cît credeți că ar trebui să fie venitul mediu/membru de familie ca să poți trăi civilizat?

- 1...Sub 5000
- 2...5000-9999
- 3...10000-14999
- 4...Peste 15000
- 5...Nonrăspuns

CODURILE	1	2	3	4	5	TOTAL
1	5 17.9 50.0	8 28.6 13.8	11 39.3 22.0	4 14.3 10.0	— — —	28 100.0 16.3
2	4 6.5 40.0	25 40.3 43.1	14 22.6 28.0	14 22.6 35.0	5 8.1 35.7	62 100.0 36.0
3	1 2.9 10.0	11 31.4 19.0	15 42.9 30.0	7 20.0 17.5	1 2.9 7.1	35 100.0 20.3
4	— — —	3 25.0 5.2	5 41.7 10.0	4 33.3 10.0	— — —	12 100.0 7.0
5	— — —	4 26.7 6.9	4 26.7 8.0	5 33.3 12.5	2 13.3 14.3	15 100.0 8.7
6	— — —	7 35.0 12.1	1 5.0 2.0	6 30.0 15.0	6 30.0 42.9	20 100.0 11.6
TOT. ABS.	10	58	50	40	14	172
PR. ORIZ.	5.8	33.7	29.1	23.3	8.1	100.0
PR. VERT.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

șomerilor. Acest timp liber ar putea fi împărțit în trei categorii principale: 1. activități pozitive legate de profesii, ocupat în principal de „caut loc de muncă” —48,3%, „caut activități aducătoare de venit” —29,0%, dar nu totdeauna încununate de succes... 2. Activități pozitive, propriu-zis de timp liber: „prietenii”, „odihnă”, „citit”, care împreună întrunesc 27,9%: „șomajul are și o latură plăcută” (femeie, muncitoare). 3. Activități negative, ce reflectă influența nefastă a șomajului asupra vieții de zi cu zi: „mă plictisesc” —11,6% —, „e penibil să te simți nefolositor” (femeie, studii superioare), „ești practic fără rost” (femeie, muncitoare).

O problemă deosebit de importantă este cea a cauzelor șomajului, ce poate fi analizată prin intermediul întrebării nr. 21. Majoritatea răspunsurilor indică drept cauză a șomajului „tranziția spre economia de piață” — 43,6% și „nivelul de dezvoltare economică a țării” — 41,3%. Dar ambele sînt simple afirmații propagate cu asiduitate de mass media, în condițiile în care șomajul există, și va exista, așa cum arată exemplul țărilor capitaliste dezvoltate, și atunci cînd România va fi depășit de mult tranziția spre economia de piață și chiar dacă ea va fi (cînd oare?) deosebit de dezvoltată economic: 16,3% dintre subiecți consideră că șomajul „e o caracteristică a capitalismului”.

Reducerea de personal s-au făcut la noi în principal pe criterii sociale (cei tineri, cei fără familie, prin pensionări masive) și mai puțin pe criterii de competență. Apoi, dacă în trecut majoritatea populației considera că șomerii trebuie să fie neapărat și numai cei leneși, cei ce nu vor să muncească, odată cu apariția concretă a fenomenului șomajului de masă, opinia s-a schimbat mult, astfel că „lenea” și incapacitatea profesională nu întrunesc fiecare mai mult de 5,2% ca și cauze posibile ale șomajului. Nici opinia că șomajul „se datorează comunismului” nu se bucură de o audiență prea mare, ea întrunind 10,5% din total.

De astă dată, varianta „altele” cuprinde o bogăție de răspunsuri privind cauzele șomajului ce pot fi ordonate pe mai multe nivele: 1. macroeconomic, ca orientări economice strategice privind trecerea la economia de piață și capitalism; 2. de nivel mediu, privind măsurile guvernului: „proasta administrare a fondurilor”, „incapacitatea guvernului de a conduce țara” și 3. la nivelul întreprinderii: „incapacitatea conducerii întreprinderii”, „nu s-a folosit capacitatea individului”, „sistemul pilelor” ș.a.

Șomajul implică într-o serie întreagă de cazuri recalificarea. Doar că, în momentul de față, ea nu e acceptată în prea mare măsură: „orice formă de recalificare” nu e dorită decît de 18,0% dintre șomeri, „o măsură apropiată” ar dori 30,2%, „nu dorește să se recalifice” — 11,0%, iar varianta „numai dacă nu am nici o altă soluție”, deci improbabil — 22,1%. Totuși, Oficiul forțelor de muncă Cluj are în program începerea cu data de 1 octombrie 1991 a unui număr de trei cursuri de recalificare, iar din 1 noiembrie încă unul, cu profile diverse: construcții, industrie ușoară, pentru întreprinzătorii particulari și servicii publice.

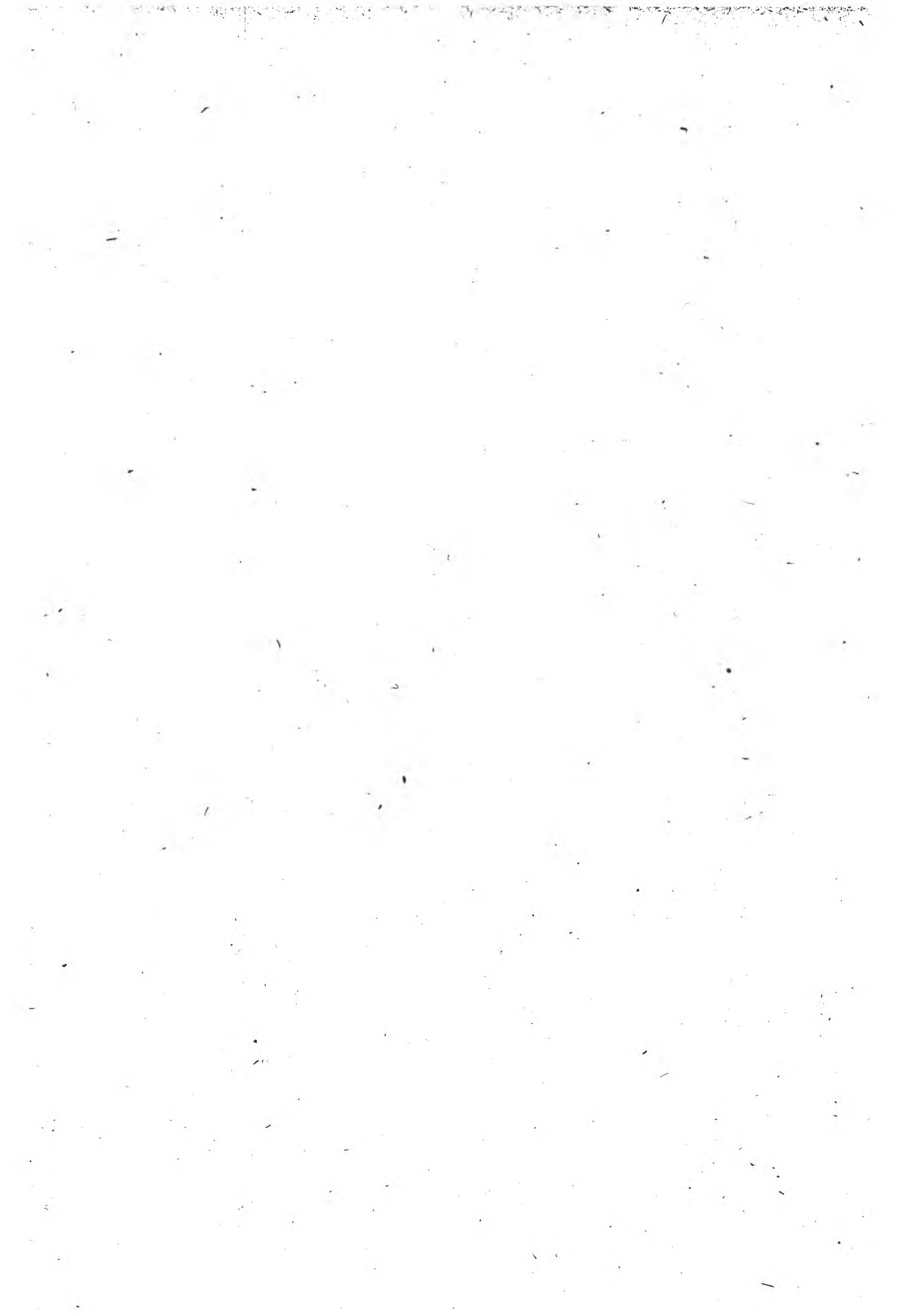
După cîte se cunoaște, în prezent, septembrie 1991, ajutorul de șomaj este acordat abia pentru 6 luni, ceea ce, în condițiile economice actuale, după părerea noastră e puțin! Relansarea economiei, a investițiilor, creșterea numărului locurilor de muncă nu se va produce într-un timp atît de scurt. De aceea am și pus o întrebare referitor la intențiile șomerilor după încheierea perioadei de acordare a ajutorului de șomaj. Mulți nici nu vor să se gîndească la o asemenea alternativă, nu-și pot închipui că nu vor găsi loc de muncă în timp util. 23,3% își pun speranțele în studiu; 19,8% în afaceri particulare — mai ales cei tineri, necăsătoriți, procentele scăzînd odată cu vîrsta, și mai ales cei

cu venituri mari, s-ar putea pune întrebarea: fac afaceri cei cu venituri mari, ori cei ce fac afaceri au venituri mari?

43,0% vor să-și schimbe meseria, mai ales cei cu venituri mici și medii. Mutarea în agricultură, sau în alt oraș, nu întrunește decât cîte 0,6% din opțiuni, ceea ce este cu totul ne semnificativ. Viața la țară, agricultura, chiar și cu pămînt propriu, dar fără mijloace adecvate privind mecanizarea și chimizarea, cu insuficiența de fonduri materiale și forță de muncă, nu prezintă, cel puțin în actuala etapă, suficientă forță de atracție.

Tot printre posibilele soluții pentru șomeri se înscrie și emigrația. Doresc să emigreze definitiv 4,1% dintre șomeri. Tinerii de 18—20 ani au cea mai mare tendință spre emigrare, 8,0%, de două ori mai mult decît media! Alți 16,3% doresc o slujbă temporară în străinătate, dar și aceștia pot fi considerați cel puțin ca emigranți potențiali.

Masivele și gravele implicații sociale ale șomajului sînt abia schițate în prezenta cercetare. Efectele sale vor deveni evidente abia peste un an-doi, iar atunci situația va fi alta.

CONSIDERAȚII PRIVIND ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A PUBLICULUI LITERAR

VASILE SEBASTIAN DÎNCU

RÉSUMÉ. *Considerations sur la définition sociologique de la public littéraire et le lecteur.* Cet article touche à quelques problèmes concernant la définition sociologique de la public littéraire. Le public est analysé comme une réalité complexe, multistratifié et la relation entre lui et la littérature comme une relation d'ordre cybernétique avec des actions et des retroactions continues. L'article analyse aussi les traits sociologiques de la lecteur dans une définition communicationnelle.

1. Publicul literar. Cu mult înaintea apariției sociologiei publicului (literar) ca studiu al elementului receptor în comunicarea artistică. C. D. Gherea scria: „Că o mișcare literară fără literați e un nonsens, pricepe oricine, dar că o mișcare literară fără cititori e iarăși imposibilă pentru unii nu-i tot așa de clar. Cauza acestei nepriceperi e că în toate istoriile literare se analizează numai scriitorii fiecărei epoci, nu însă și publicul cititor, parcă acesta din urmă nici n-ar exista“. Adevărul e că publicul e tot așa de important ca și scriitorii (Dobrogeanu-Gherea, 1956, p. 258). Aserțiunea lui Gherea n-a fost remarcată în epocă, de-abia în ultimele decenii a început a fi luat în calcul și al treilea element al triadei comunicației artistice, destinatarul. E drept, încă sociologia literaturii și artei în general are în față obstacolul care constă în inexistența unei definiții operaționale unanim acceptate a publicului, datorită în primul rând eterogenității, ca principală piedică în calea încercărilor de a fixa „un ansamblu indeterminat de oameni a cărui nume este publicul“, cum scria R. Clausse. (apud Dan Cruceru, 1981, p. 110). Unele încercări de sociologie a artei reușesc însă să dea definiții acceptabile, operaționale (chiar dacă nu unanim acceptate). Ne referim în primul rând la demersul de a integra grupul de autori și cel de cititori ca element al fenomenului artistic în cadrul *subiectului* artistic. Se pune întrebarea dacă grupul receptor, publicul, reprezintă *un grup* în adevăratul sens al cuvântului? Szczepanski (1972) propune pentru definirea grupului patru criterii:

- 1) principiul specificității
- 2) principiul organizării,
- 3) conștiința lui „noi“,
- 4) conștiința propriei valori de grup.

În cazul autorilor se poate vorbi de existența unui grup prin prisma celor patru criterii. În cazul publicului însă, problema ne apare ca mult mai dificilă, căci în acest caz criteriile propuse de Szczepanski sînt mai puțin evidente. Viorel Sîrbu (1979) propune în acest sens conceptul de

„organizare grupală latentă“. Szczepanski afirmă că publicul ar fi o colectivitate bazată pe asemănare și conduită, colectivitate ce se caracterizează prin faptul că e „relativ slabă“ și nu are „coeziune internă instituționalizată“, deși, remarcă autorul polonez, poate câteodată să releve o capacitate uimitoare de determinare a conduitei (Szczepanski, 1972). După același autor publicul ar apărea în două ipostaze: *Public adunat*, în cazul căruia se organizează contactul spațial, coeziunea psihică, interacțiunea reciprocă și pregătirea emoțională comună; *Publicul neadunat*, ce se manifestă ca o „masă polarizată“, lipsindu-i caracteristicile de mai sus.

Interesante ne par a fi observațiile lui Pavel Cîmpeanu, care constată existența mai multor forme în cadrul structurării publicului de masă:

- Publicul apare în primul rînd ca o colectivitate ce recepționează efectiv mesaje artistice difuzate într-o perioadă dată,
- colectivitate ce recepționează mesaje printr-un singur canal,
- colectivitate specială vizată de un anumit set de mesaje în spațiul comunicării,
- colectivitate vizată de un anumit set de mesaje în cadrul unui singur canal (P. Cîmpeanu, 1972).

Se poate remarca din viziunile asupra publicului propuse, că ele sînt interpretări cu deosebire funcționale, însă publicul poate fi definit și prin prisma celui care ar putea să recepționeze diferite mesaje artistice. Din perspectiva sociologică, *publicul potențial*, adică acea parte a populației care, avînd acces la o astfel de posibilitate, nu face uz de ea, ne interesează mai puțin. S-ar putea interpreta demersul nostru ca o nesocotire a componentelor potențiale ale acțiunii, precizăm că nu este vorba de așa ceva, ci doar de faptul că cercetarea sociologică poate investiga, cu posibilități de științificitate prin cuantificări și descrieri structurale ori funcționale, mai ales *publicul real*, cel care recepționează efectiv mesajul literar. Este vorba de o strategie cu caracter de operativitate, în demersul ei sociologia poate și este chiar obligată să investigheze și o realitate plauzibilă. Dubla structurare a publicului este o idee conștientizată deja în cîmpul esteticii. „Nimic mai greșit, mai simplificator decît viziunea unui public social omogen, total nediferențiat, care ar recepta în mod egal, neselectiv producțiile actualității literare“, scria A. Marino (1973, p. 93). Un cunoscut estetician francez recunoaște și el această binivelare a publicului, evidențiind un grup al artiștilor, autori, comanditori și un altul, păturile largi ale publicului. Interesant într-o asemenea abordare este faptul că și autorii (grupul creator) intră în ipostaza de receptori ai artei, căci creatorii se integrează în cîmpul literar ca și consumatorii. Un alt element al grupului receptor (care ca și autorii sînt integrați și în grupul autorilor) este categoria *criticilor literari*. Criticii literari sînt specialiști, unii sînt chiar profesioniști, a căror producție intelectuală este orientată cu fața spre cititor; cultivînd claritatea și precizia discursului apropie autorul de public, ridică publicul la altitudinea ideilor estetice în contextul amplificării democrației culturii. Critica direcționează recepția literară, uneori are și pretenția nu doar de a

degaja modele și strategii de creație, dar și de a elabora unele noi, ea este creatoare, opiniei literare, cum se exprimă A. D. Rachieru (1983). Afirmatia sa însă trebuie să o privim cu rezerve, dacă se referă la totalitatea opiniei literare pentru că cercetarea motivațiilor de lectură și mai ales a strategiilor de alegere a cărților demonstrează faptul că *opinia literară*, instituită de critic, nu reușește să penetreze publicul larg al cititorilor. Criticul, ca și cititorul specializat, propune un act evaluativ, orientând cititorii în hățișul numeroaselor apariții editoriale, neagă o opinie literară „oficială”, care nu este singura posibilă și nici nu e întotdeauna cea caracteristică pentru o epocă (vezi refuzarea unor autori de către critică în epoca lor și reevaluarea lor în alte timpuri). Altă categorie a publicului literar ar fi cea a *liderilor de opinie*, „un fel de amatori care dețin o înclinație specială spre receptare”. (Rachieru, 1983), care prin activitatea lor (nu întotdeauna și printr-o cultură de specialitate) mijlocesc, în diverse feluri, contactul dintre operă și publicul larg. Deși poate exista un grad de specializare în ceea ce privește această categorie, indivizii cuprinși în ea nu sînt de regulă profesioniști, și nu fac parte din instituții specializate pe latura circulației operelor. Aceste categorii amintite pot fi subsumate categoriei de *public reglator*, cu următoarele caracteristici: rol preponderent reglator, influență coercitivă (spirituală sau instituțională asupra marelui public), capacitatea și dreptul de a decela direcțiile de dezvoltare ale creației, rol de a selecta efectiv „propunerile” literare. Se afirmă, de asemenea (V. Sîrbu, 1979), că publicul reglator este o grupare politică afiliată ideologic partidului (sau partidelor) aflat la conducerea societății, însă această constatare nu-și găsește o justificare absolută în primul rînd pentru că literatura dobîndește o oarecare autonomie relativă în cîmpul social; în al doilea rînd în acest public reglator intră, alături de critică și autorii în postura lor de consumatori, și liderii de opinie care nu sînt întotdeauna legați de instituții literare. Trebuie să privim cu rezerve opinia citată și pentru motivul că acest rol reglator se poate manifesta și s-a manifestat efectiv în unele epoci istorice în postură contestatară.

Existența acestui public reglator a fost recunoscută și de întemeietorul sociologiei literaturii L. Goldmann (1972), care îl consideră privilegiat ca avînd o activitate și un comportament orientat fie către o reorganizare globală a tuturor relațiilor umane și a relației dintre om și natură, fie către conservarea globală a structurii sociale existente.

Marele public cuprinde marea masă a consumatorilor literari și, raportat la publicul reglator, se observă faptul că este mai puțin specializat, mai neomogen. Gh. Achiței (1972) releva cîteva caracteristici ale acestuia, consemnînd elementul ludic, puerilismul, violența, melodramaticul; el observînd, de asemenea, că credulitatea, inconstanța, prejudecățile de grup, mediocritatea gusturilor și morăvurilor sînt, din păcate, note definitorii pentru comportamentul de masă (p. 52). Constatarea autorului citat pare puțin prea severă, însă ea evidențiază faptul că problema fundamentală a artei și culturii este tocmai educarea și formarea unui public de calitate.

Se vorbește frecvent astăzi și de o *criză a publicului*, datorită unor preocupări colaterale și concurenței fenomenului artistic (radio, TV, sport etc.), ceea ce ar putea duce la modificări ale structurii sufletești și ale aptitudinilor receptive de natură artistică (I. Zamfirescu, 1972).

Între public și mulțime (populație), diferența este că publicul poate fi acceptat ca fiind aspectul funcțional al unei colectivități, înglobînd implicit un larg evantai de motivații și preferințe și prezentînd o configurație omogenă. De aici sigur vor apărea și elemente care ar putea fi considerate ca aparținînd unor crize ale publicului. Demersul sociologic asupra publicului literar nu-l poate privi ca pe o masă indistinctă, după cum nici nu-l poate privi în abstracto propunînd ipoteza unui cititor etalon, care nu există de fapt. Spre deosebire de publicul de teatru, de pildă, care este un public prin excelență participativ și succesual, sancționînd opinional ca public efectiv mesajul sau formula de spectacol, nu va presupune cu necesitate spectacolul sau ambianța colectivă, fiind dispersat (spațial, multinivelar, axiologic). Mai restrîns decît masa cititorilor, publicul este capabil de feed-back, el se pronunță difuz-critic (A. D. Rachieru, 1983), el nu are „șansa“ celui din teatru, unde orice reprezentație are calitatea de actual, sancționarea opinională conținînd sugestii și amendamente aplicate și aplicabile. Opera, spunea T. Vianu, este un produs al colectivității, niciodată a unui singur individ. Să însemne asta oare o negare a amprentei personalității creatoare? Nicidecum. Afirmatia trimite la *climat* (în concepția sa psihosociologică) și la o situație comunicațională dată: context socio-cultural, coduri, destinatar prezumptiv. O afirmație din 1904 a lui G. Lonson își păstrează actualitatea: „publicul comandă opera care-i va fi prezentată, o comandă fără să bănuiască“. Atita timp cît dimensiunea socială a literaturii este un loc comun, deja corelarea literaturii cu socialul nu mai necesită a fi pusă în discuție. Finalizarea actului de creație (ca act individual) se realizează prin receptare ca fapt de viață socială. Este profitabilă înțelegerea acestui raport prin „regindirea“ noțiunii de comandă socială, a cărei evoluție înspre nuanțare este evidentă de la primele ei etape (Gherea, Plehanov) la următoarele (Lukács, L. Goldmann) și continuînd în zilele noastre prin contribuțiile sociologului francez P. Bourdieu.

Dincolo de folosirea reduționistă și simplistă a noțiunii, mai ales în anii '50, abordările mai noi nuanțează această noțiune referindu-se la o *comandă implicită*, datorată faptului că scriitorul, poetul are în vedere sentimentul existenței unui public, despre a cărei preferințe are o idee oarecare și la o *comandă subiectivă*, identificată în ultima instanță cu libertatea creatoare (P. Maïvejeric, 1980). Comanda socială reprezintă procesul prin care cerințele obiective majore ale societății, galvanizînd conștiința artiștilor, devin elemente consistențiale ale viziunii sale estetice și se directivează în linii de forță ale cimpului semnificațiilor ideatico-afective ale operei; ea reprezintă procesul prin care societatea determină arta, în calitatea acesteia de formă componentă constitutivă a culturii și acțiunii umane spirituale (Cezar Radu, 1989, p. 191). Nu vom insista asupra unor implicații filosofice și a diverselor conexiuni

ce pot exista. Sociologic însă nu putem să nu luăm în calcul câteva elemente mediatore între comanda social-estetică și creația literară. Avem în vedere în primul rând activitatea *funcționarilor culturali*, termen ce vizează lucrători din cadrul aparatului administrativ menit să asigure realizarea politicii statului în plan cultural, foruri de decizie, colective redacționale din edituri, reviste literare etc., etc. Acești funcționari culturali se autoinstituie ca purtători de cuvinte ai cerințelor social-estetice obiective și activitatea lor este importantă în constituirea și funcționarea circuitelor culturale (în sensul dat noțiunii de A. Moles, 1966). Exista însă și factori exteriori literaturii care influențează autorul și-i alimentează motivațiile:

a) *Comercianții*, acei proprietari de edituri, de reviste literare etc., care se raportează la propria lor activitate și la obiectul ei numai ca sursă de venituri (uneori această mentalitate putând să contamineze și funcționarii culturali).

b) *Cenzura*, nu în accepțiunea sa largă, kantiană, ci în cea restrinsă: instituție de stat care exercită un control cu conținut politic prin mijloacele administrative asupra difuzării sociale a valorilor cultural-artistice și implicit asupra creației de frumos însăși (C. Radu, 1989, p. 202). Toți factorii amintiți consolidează convențiile existenței. Dincolo de toate acestea, în relația cu publicul său, literatura nu apare numai ca o formă a conștiinței sociale, ci și ca formă a conștiinței de sine a fiecărui individ. Materializând conștiința de sine a creatorului, opera literară, prin natura sa, se poate adresa direct doar conștiinței individuale a cititorului și numai prin aceasta conștiinței lui sociale. Publicul (a patra dimensiune a artei — M. Nadan, 1971), este o realitate socială pluristratificată, relația dintre literatură și această realitate e de ordin cibernetic, implicând acțiuni și retroacțiuni continue, precum și un regim de optimizare progresiv. Cercetarea psihosociologică a publicului literar ca și grup nu trebuie să-l considere ca masă omogenă, comportamentul său trebuind să fie privit diferențiat; de aici exigența metodologică de alcătuire a eșantionelor în funcție de criterii definitorii: vîrstă, sex, cultură, naționalitate, profesie etc. Trebuie ținut cont și de faptul că în calitatea sa de forță principală de producție, publicul este susținătorul material al creației.

2. *Cititorul*. Considerațiile privitoare la publicul literar nu epuizează și nici nu înlocuiesc unele probleme ce vizează elementul receptor; de aceea vom intra în demersul nostru mai adînc, întru particularizare, luînd în considerare cititorul ca și element constitutiv al publicului literar. Orice text are un destinatar, un subiect, ce trebuie să transforme ansamblul de semne într-un conținut cu sens, altfel textul existînd doar ca virtualitate, ca suport material al unei încărcături simbolice. Deci cititorul este cel care prin lectură degajă sensul, are misiunea de a înțelege decodificarea semnelor și *interpretarea* lor, acest lucru depinzînd de capacitatea sa intelectuală și de gradul în care stăpînește codurile, de competența sa lectorală. A doua funcție îndeplinită de cititor, conștient sau inconștient, e de a *evalua*, de a lua atitudine față de text, afectiv și axiologic. A treia funcție a cititorului este cea *cooperativă*, ce rezultă

din primele două, de aceea autorul sau emitentul unui text încă în faza elaborării nu poate să nu țină cont de competența și structura personalității destinatarului, dar putem considera că această funcție este conținută în primele două, deci separarea ei nu este necesară. După Paul Cornea, (1989), există o tipologie a cititorului din perspectiva teoriei receptării, ce ar cuprinde următoarele categorii:

Lectorul „alter ego“. Primul cititor al unui text este chiar autorul lui, lectura fiind aproape coincidentă cu elaborarea scriptică.

Lectorul vizat (destinatarul) e cel care-l are în vedere nemijlocit autorul unui text. În cazul literaturii avem exemplul literaturii pentru copii.

Lectorul presumptiv (numit și ideal) este cel pe care autorul îl revendică să-l cunoască. E cititorul pe care și-l imaginează poetul neînțeles, ca un mod de a-și exorciza destinul anonim; el este mai mult o proiecție auctorială.

Lectorul virtual (sau *model*, cum îl numește Umberto Eco) e tot un construct abstract, prestația lui coincide cu intenția auctorială, este un fel de reprezentare alegorică a setului de norme interpretative, grație cărora pot fi interpretate în mod ideal toate proprietățile semantice ale textului.

Lectorul înscris este cel prezent în text, apărînd adesea sub forma personajului care găsește sau publică un manuscris pe care-l citește și comentează în fața noastră (exemplu Fred Vasilescu în *Patul lui Procust* al lui Camil Petrescu).

Lectorul real e cititorul propriu-zis, cel care citește efectiv textul, indiferent dacă i-a fost destinat sau nu. El este cel supus cercetării empirice atât din direcția sociologiei literaturii, cît și de psihologia literaturii. Din perspectiva psihologiei literaturii încercarea de pionerat a lui Norbert Groeben (1972), deși vine cu unele noutăți și posibile deschideri, are serioase limite legate în principal de metodele investigației, care deși riguroase și operaționale, cum ar fi diferențiatorul semantic Osgood sau cel de tip „free card sorting“, nu duc prea departe, ele fiind chiar în opinia lui Groeben mai mult „o sugestie în vederea găsirii unei soluții“ decît „un sistem de metode cu eficacitate practică imediată“, avînd principalul defect că se află la o distanță prea mare de dinamica efectivă a procesului de lectură“ (P. Cornea, 1988). Cu titlu enumerativ menționăm în cercetările mai recente, din perspectiva psiho-lingvistică sau semantică, folosind mijloace de investigație empirice, uneori împrumutate din arsenalul sociologiei: M. Riffaterre, (1971), Leonhardt și Fierre Josza (1980) sau K. E. Rosengreen (1985), cercetători care prin rezultatele lor au adus unele contribuții importante mai ales la explicarea unor aspecte psihologice ale receptării literaturii. Opera literară este construită și receptată cu ajutorul unor coduri utilizate atât de autor cît și de receptor, a căror cunoaștere condiționează realizarea celor două procese. Un model al codificării literare elaborat de D. W. Fokkema (1984) cuprinde următoarea succesiune de coduri dispuse vertical:

Codul lingvistic, care-l dirijează pe cititor să citească textul ca pe unul scris în română, engleză etc.;

Codul literar, ce-l îndrumă pe cititor să citească textul ca literatură;

Codul generic, care-i indică cititorului sarcina de a-și activa așteptările legate de genul literar;

Codul perioadei sau sociocodul, care activează cunoștințele legate de convențiile unei perioade sau a unei comunități semiotice specifice;

Codul idiolectal al autorului, ce se constituie pe baza caracteristicilor scrierilor anterioare ale autorului (apud P. Cornea, 1986).

Nu vom aprofunda demersul asupra acestor probleme, ele ieșind din cadrul preocupărilor noastre, însă menționarea acestor aspecte ne permite abordarea problemei *sistemului de competențe*, pe care trebuie să le îndeplinească cititorul de literatură în receptarea operei literare, proces care se prezintă ca un proces de decodificare. Perspectiva sociologică va face abstracție de competența lingvistică, comunicațională sau literară, axându-se în principal asupra câtorva aspecte legate de *competența culturală*, prin geneză și funcționalitate, aceasta având pronunțate determinări sociale. Competența culturală ar cuprinde un bagaj minim de cunoștințe din diferite domenii însușite de-a lungul experienței cititorului (mai ales prin intermediul școlii), ea putând fi definită mai puțin ca o mărime standard, cât mai ales ca o aptitudine în manevrarea, integrarea și ierarhizarea cunoștințelor. Ea cuprinde de regulă un set de evidențe ale simțului uman, un tezaur sapiențial ce condensează experiența seculară a colectivității, o listă de personalități venerate și un ansamblu de mituri și simboluri. Pe urmele lui R. Escarpit (1974), am putea defini această competență ca „liantul informațional“ care este *evidența*, secretat de orice grup, în vederea coeziunii sale. În cadrul acestui sistem de evidențe integrate gândirii și limbajului nou, admitem că: ziua urmează nopții, pământul e rotund sau că Macedonski, Arghezi sau Blaga sînt poeți mari, deși nouă nu ne plac. Aici apare și ceea ce A. Rădulescu (1971) numește *poziția culturală* a publicului față de artă, care spre deosebire de cea artistică, ce presupune participarea vie, pasională a receptorului, deși se poate întîlni cu aceasta, privește în primul rînd informarea lui generală; indiferent dacă îi place sau nu un autor sau altul el trebuie totuși să-l citească pentru a clădi un anumit bagaj de cunoștințe generale. De aceea poziția culturală a cititorului față de literatură nu impune neapărat contactul direct cu opera, el putînd fi informat și din exegeze critice, sinteze de istorie a literaturii etc. Din înțelegerea nuanțată a poziției cititorului față de opera literară rezidă, considerăm noi, importanța exigenței metodologice privind cercetarea empirică a preferințelor lui de lectură, a profilului său. Este importantă încercarea diminuării distorsiunilor ce ar putea proveni din nesinceritatea celor studiate, care printr-o competență culturală obținută printr-un contact indirect cu opera literară, „colecționînd“ aprecieri critice, nume de cărți și autori, pot ușor să simuleze o *poziție artistică* activă.

În cadrul condițiilor necesare receptării pe care le-am desemnat prin sistemul de competențe, unii autori precizează și nevoia unei *expe-*

riențe de viață din partea cititorului (Tr. Herseni, 1973), luându-se ca argument de autoritate opinia lui *Ezra Pound*: „Oamenii nu pot înțelege cărțile decât după ce au trăit pînă la o anumită vîrstă. În orice caz, un om nu poate înțelege o carte de o anumită profunzime decât după ce a trăit el însuși cea mai mare parte din conținutul ei. Neîncrederea față de cărți provine din stupiditatea manifestă a unor oameni care n-au făcut decât să citească scrierile fără să le fi trăit măcar în parte“ (p. 86). Este în afara discuției că receptarea are loc și prin prisma experienței sociale a cititorului, însă considerăm că este inclusă în competența culturală, dacă nu în întregime, măcar în cea mai mare parte.

Am stăruit asupra acestor condiții pe care trebuie să le îndeplinească cititorul pentru că ele sînt nesocotite de majoritatea autorilor, fiind considerate ca și condiții minime îndeplinite de majoritatea oamenilor; de aici cititorul de literatură fiind identificat în mod abuziv cu „omul cotidian“. „Condițiile acestei ipoteze sînt minime din punct de vedere artistic: o „normalitate“ intelectuală, un simț artistic obișnuit și o cunoaștere a codului literar într-o formă aproape sinonimă cu codul limbii“ (I. V. Șerban, 1983, p. 286). În replică la asemenea opinie trebuie menționat faptul că, deși minime, aceste condiții sînt îndeplinite de un număr mult mai restrîns de oameni decât cel al consumatorilor; tocmai pornind de la îndeplinirea unor asemenea condiții se structurează publicul literar de la treapta cea mai de jos a „consumatorului“ de carte pînă la treptele superioare ale cititorului „profesionist“, „specializat“ — criticul. Între aceste două praguri categoria cititorului se individualizează în tipuri dintre cele mai diverse. În privința diverselor tipologizări am putea aminti clasificarea lui *Stephan Sarkony*, care propunea o tipologie a lecturilor, pornind de la cititori, prin luarea în considerare a conceptului de *personalitate de bază* a lui Kardiner. Prin analogie cu lecturile, această tipologie a cititorilor avea următoarele trepte: țărani, muncitori, diletanți-cultivați și savanți inițiați. Ne-am exprimat anterior rezervele față de o asemenea tipologie. Există și tipologii mai pragmatice, mai operante, cum ar fi cea folosită de *Sindicatul național al editorilor din Franța*. Criteriul după care se face această tipologie e unul mixt, cuprinzînd atât performanțele cititorului (în cumpărarea și lectura cărților), dar ținînd seama de caracteristici socio-demografice, de instrucție etc.:

- 1) Necititori, necumpărători rurali — 36% (1967)
- 2) Necititori, necumpărători orășeni — 21%
- 3) Cititori, slab cumpărători — 18%
- 4) Cumpărători, slab cititori — 12%
- 5) Mari cititori, mari cumpărători — 13%

(după P. Cornea, 1980). Față de încercările de clasificare, care de cele mai multe ori sînt vulnerabile datorită arbitrariului, a lacunelor în informații privind caracteristicile cititorilor, mult mai profitabilă teoretic și metodologic este distincția făcută de Robert Escarpit (1974) între circuitul „propriu-zis literar“ și un circuit „popular“ existente în anii '50 în Franța. Cititorii din primul „circuit“ (în jur de un milion) erau aparținători clasei dominante, la ei realizîndu-se feed-back-ul, în timp ce

cititorii din circuitul „popular“ constituiau o masă exclusă din circuitul comunicațional. Ulterior (1982) Escarpit și-a revizuit schema, înlocuind termenul de „circuit“ cu cel de „rețea“, și a împărțit rețeaua cărții în 3 diviziuni: rețeaua literară, rețeaua de masă (la care pentru unele tipuri de cărți participă și intelectualii, deservită mai ales de standuri, chioșcuri etc.) și rețeaua „instituțională“, cuprinzând publicul școlar, tehnic etc., încadrat în instituții.

În țara noastră o cercetare sociologică complexă realizată de Victoria Dumitrescu (1985) asupra cititorilor din capitală, cercetare efectuată pe baza unei metodologii complexe (inclusiv chestionarea unui eșantion de 626 de subiecți, reprezentativ pentru o populație de 18.000 de cititori ce au împrumutat cărți în decurs de două săptămâni), a pus în evidență existența a patru tipuri de comportamente bazate pe stabilirea anterioară a nivelului de culturalitate în rândul cititorilor din țara noastră. Fiecare tip de comportament este asimilabil cu un tip de cititor, astfel că rezultatele obținute sînt, în opinia noastră, reprezentative pentru populația de cititori în actualul stadiu de dezvoltare socio-culturală. Cele 4 tipuri de cititori sînt următoarele:

— *Cititori cu nivel scăzut*, caracterizat prin utilizarea redusă a cărților și preferința pentru un singur gen de literatură, în care romanele polițiste, de aventuri, spionaj, dragoste reprezintă carte de căpătîi;

— *Cititori cu nivel mediu* — utilizare ceva mai intensă a lecturii, dar concretizată într-o gamă restrînsă de genuri, care cuprinde, pe lîngă ceea ce există la nivelul precedent, cărți de călătorie, evenimente;

— *Cititori cu nivel ridicat* — în cadrul căruia, fără a neglija operele literare din categoriile precedente, este abordat și domeniul literaturii clasice;

— *Cititori cu nivel foarte ridicat*, cuprinzînd o parte redusă a populației de cititori care citesc atît opere din categoriile precedente, cit și poezie, cărți de artă, eseistică, literatură cu problematică socială actuală, biografii, memorii etc.

Dincolo înă de posibilele tipologii, cel mai mult sînt discutate în sociologia literaturii problemele legate de *cititorul mediu*, poate și pentru faptul că el constituie majoritatea publicului literar. Cititorul mediu este legat în caracterizarea sa de simțul comun, deseori făcîndu-se legătura între cititorul mediu și omul cotidian, întrucît aici simțul artistic este cenzurat de la exigențele simțului comun. Orice abordare a simțului comun îi recunoaște acestuia o pronunțată geneză socială, el bazîndu-se pe motivări momentane, subliniat pragmatic, într-un mod spontan și naiv ce pornește de la un credit nelimitat acordat simțurilor.

Lucian Blaga remarca, într-un context filosofic, că simțul comun „are despre sine conștiința pe care, în relație cu lumet concretă, ar avea-o o oglindă dacă în oglindă fenomenele de răsfrîngere ar fi însoțite de actele unei lucidități“ (1972, p. 42). Simțul comun se conduce după credința că orice ficțiune, orice poveste include un fapt de viață, întîmplat ca atare și el caută în operă tocmai această realitate. Afirmatîia lui Blaga nu este speculativă, ea are acoperire în cercetările empirice de sociologia

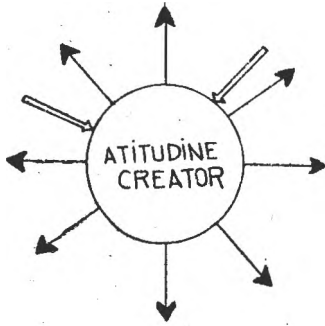

Fig. 1.

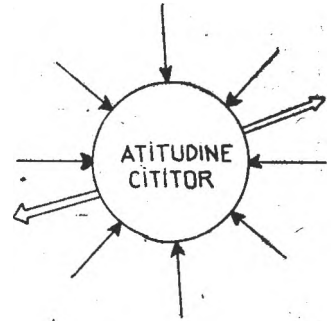

Fig. 2.

lecturii, cercetări ce demonstrează că cititorul mediu este împins mai ales spre subiecte contemporane, unde poate mai ușor să facă transferul *Lumea operei/lumea reală*. De aici și capacitatea lui scăzută pentru poezie, el fiind în consens cu afirmația lui Lukács: un „om întreg“ (opus cel „integrat“) „cu întreaga față a existenței sale întors spre realitate“. Dintr-o altă perspectivă, putem observa că cititorul mediu este mai mult receptor de mesaje, putând fi definit prin numărul mare de mesaje primite, în raport cu cele trimise (în opoziție cu creatorul, unde situația este inversată). Realizându-se feed-backul doar accidental, putem să-l privim prin prisma noțiunii de „consumator“, folosindu-ne de reprezentarea grafică a lui Abraham Moles (1974);

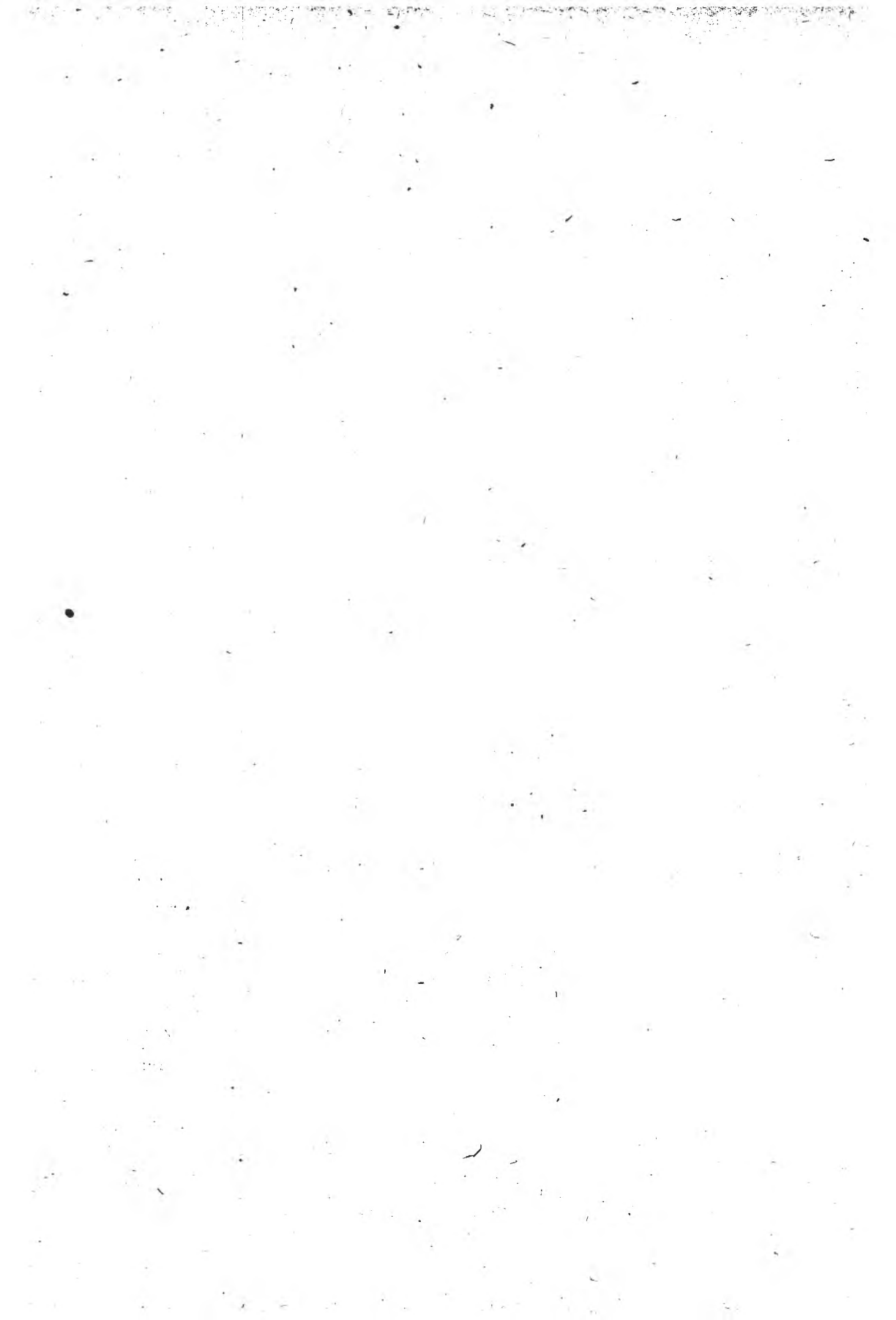
Reprezentarea grafică propusă de Moles relevă nu doar aspectul principal al deosebirii dintre autor și cititor, raportul dintre cantitatea de mesaje trimise și cea de mesaje receptate, ci și faptul că autorul este în mai mare măsură receptor de mesaje (ipoteză pe care am avansat-o anterior, când l-am inclus în publicul literar) decât este cititorul masă de transmitere. Din punct de vedere sociologic scopul literaturii nu este *scriitura*, cum se considera pînă acum două-trei decenii, ci *destinația*, căci fiecare scriitor dorește comunicarea, în afara cititorului opera literară rămînînd o virtualitate, întărind distincția lui M. Blanchot între *opera in sine* și *opera citită* sau reconfirmînd, dacă mai era nevoie; ideea lui Sartre: „arta nu există decît prin și pentru celălalt“ (Romul Munteanu, 1982, p. 31). De aceea psihologia lecturii pornește de la realitatea și personalitatea cititorului, cercetările relevînd rolul său de participant activ la reconstrucția textului literar și infirmînd astfel deformările ce vin mai ales dinspre unele tendințe și cerințe ale teoriei literaturii (ex. poetica ilocuționară) după care literatura fiind un „joc“, iar propozițiile neavînd astfel forța lor obișnuită, „ele nu implică direct cititorul într-o secvență de cereri, aserțiuni, întrebări etc., așa cum se întîmplă în cazul demersului nonliterar. Conform unor asemenea opinii, operă de artă este o serie de acte fără consecințe, ea scutind cititorul de tensiunea care o implică în mod normal actele *de vorbire*. Cititorul e un observator mai degrabă decît un participant cu responsabilități convenționale elaborate.

În acest sens el se apropie de operă cu o detașare estetică" (Richard Ohmann, 1981).

Dacă ar fi așa, dacă literatura ar fi atât de marcată de gratuitatea jocului, iar cititorul un spectator pasiv, detașat, atunci sociologia literaturii ar deveni nu doar imposibilă, ci mai ales *inutilă*.

BIBLIOGRAFIE

1. Achitel, A., *Ce se va întâmpla mâine?*, Ed. Albatros, București, 1972.
2. Bourdieu, P., *La Distinction. Critique Sociale du Jugement*, Ed. de Minuit, Paris, 1979.
3. Bourdieu, P., *Economia bunurilor simbolice*, Ed. Meridiane, București, 1986.
4. Blaga, L., *Despre conștiința filosofică*, Ed. Facla, Timișoara, 1974.
5. Câmpeanu, P., *Radio, televiziune, public*, Ed. Științifică, București, 1972.
6. Cornea, P., *Contribuții la o teorie sociologică a „succesului” literar*, în *De gustibus disputandum*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1972.
7. Cornea, P., *Regula jocului*, Ed. Eminescu, București, 1980.
8. Cornea, P., *Introducere în teoria lecturii*, Ed. Minerva, București, 1988.
9. Cruțeru, D., *Funcția socială a artei*, Ed. Minerva, București, 1981.
10. Dumitrescu, V., *O perspectivă sociologică asupra lecturii ca fapt de comunicare*, în *Evoluția artei și exigențele receptării*, Ed. Meridiane, București, 1985.
11. Ecco, U., *Opera deschisă*, E.P.L.U., București, 1969.
12. Escarpit, R., *Sociologie de la littérature*, Paris, 1960.
13. Escarpit, R., *Literar și social*, Ed. Univers, București, 1974.
14. Escarpit, R., *De la sociologia literaturii la teoria comunicării*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
15. Fokemma, D. W., *Literary, History, Modernism and Postmodernism*, Amsterdam-Philadelphia, 1984.
16. Gherea-Dobrogeanu, C-tin, *Studii critice*, vol. I, București, 1956.
17. Goldman, L., *Le Dieu caché*, Paris, 1955.
18. Goldman, L., *Sociologia literaturii*, Ed. Politică, București, 1972.
19. Groeben, N., *Psihologia literaturii*, Ed. Univers, București, 1978.
20. Hersenă, T., *Sociologia literaturii. Cîteva puncte de reper*, Ed. Univers, București, 1973.
21. Marino, A., *Dicționar de idei literare*, vol. I, Ed. Eminescu, București, 1973.
22. Metvejevic, P., *Poetica evenimentului*, Ed. Univers, București, 1980.
23. Moles, A. A., *Sociodinamica culturii*, Ed. Științifică, București, 1974.
24. Munteanu, R., *Jurnal de cărți 3*, Ed. Cartea Românească, București, 1982.
25. Nadin, M., *Publicul — a patra dimensiune a artei*, în *Artă și comunicare*, Ed. Meridiane, București, 1971.
26. Ohmann, R., *Actele de vorbire și definiția literaturii*, în *Poetica americană. Orientări actuale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981.
27. Rachieru, A. D., *Orizontul lecturii*, Ed. Facla, Timișoara, 1984.
28. Radu, C., *Artă și convenție*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
29. Ralea, M., Hariton, T., *Sociologia succesului*, Ed. Politică, București, 1961.
30. Rădulescu, A., *Două poziții ale publicului față de artă*, în *Artă și comunicare*, Ed. Meridiane, București, 1971.
31. Sîrbu, V., *Artă și acțiunea socială*, Ed. Facla, Timișoara, 1979.
32. Szczepanski, J., *Noțiuni elementare de sociologie*, Ed. Științifică, București, 1972.
33. Șerban, I. V., *Literatură și societate*, Ed. Eminescu, București, 1983.
34. Zamfirescu, I., *Cu privire la publicul contemporan de teatru*, în „Vlătoorul social”, nr. 1, 1970.

INTRODUCERE ÎN PROBLEMATICA SCHIMBĂRII SOCIALE

R. C. TRIPON

ABSTRACT — Introduction to the Problem of Social Change. What is social change? What are the main notions and problems within this social process? What are the causes which determine the change of a social system? These are the major themes that structure the present article (which is placed on a theoretical (general) level, avoiding detailed approach in the attempt of being nothing more than an introduction to this problem), followed by some explanatory hypothesis (unfortunately, yet untested).

Metafora heraclitiană a fluviului care în nici un moment al existenței sale nu este egal cu sine însuși și totuși rămâne aceeași entitate sistemică, cu identitate bine definită, a marcat întreaga gândire a umanității. În această simplă metaforă este cuprinsă și una dintre cele mai dificile probleme ale sociologiei — schimbarea socială.

Schimbarea este unul dintre cele mai studiate și mai puțin cunoscute aspecte ale societății umane, în pofida numărului destul de mare al teoriilor despre schimbare. Motivele acestei situații țin de structura întimă atât a sociologiei cât și a obiectului său de studiu. Datorită complexității extreme a realității sociale și — comparativ a „sărăciei“ metodologice a sociologiei, atenția și eforturile cercetătorilor s-au concentrat mai ales asupra perioadelor de stabilitate socială, încercând analize orientate în funcție de un singur aspect al socialului. Această modalitate de abordare a sistemului social este bazată pe rațiuni logice: studierea unui singur aspect favorizează profunzimea și permite controlarea cazului studiat prin controlarea și izolarea variabilelor. Dar acest lucru, deși a dus la o cunoaștere detaliată și profundă a societății, nu poate oferi rezultate mulțumitoare în tratarea problemei schimbării, care presupune variabilitatea și dezorganizarea sistemelor.

O posibilă abordare teoretică a schimbării sociale presupune căutarea unor regularități care să cuprindă diferitele aspecte particulare și, totodată, să permită demersul necesar pentru atingerea nivelului general necesar unei teorii coerente despre schimbare. Acest lucru îl încearcă și Wilbert E. Moore al cărui demers cognitiv este bazat pe faptul că „... multe dintre componentele semnificative ale existenței sociale sînt persistente, chiar examinate de-a lungul a lungi perioade de timp¹“. Aceste regularități generează anumite elemente fixe ce constituie criteriile de abordare și clasificare a schimbărilor sociale. Dintre aceste criterii, cel mai important este magnitudinea schimbării; o metodă cantitativă de apreciere a acestei caracteristici nu există încă, Moore folo-

¹ W. E. Moore, *Social Change*, Prentice Hall Inc. New Jersey, 1963, p. 5.

sind o distincție calitativă: schimbare intrasistemică — schimbare a sistemului în totalitate. Celelalte criterii folosite de Moore sînt: sursele schimbării (interne/externe), natura (accidentale/instituite deliberat), durata (scurtă/lungă). La aceste criterii mai pot fi adăugate încă două și anume direcția schimbării și forma ei (unidimensională/multidimensională)². Analizînd toate aceste criterii putem constata că Moore se bazează pe două variabile fundamentale — timpul și cantitatea de schimbare — la care se adaugă una secundară — agentul schimbării. O corelare a celor trei caracteristici ne poate servi la clasificarea tipurilor principale de schimbare socială.

Înainte de a analiza fiecare categorie în parte trebuie să ne oprim asupra distincției fundamentale operate de Moore, mai bine spus asupra conceptului central al lucrării sale — schimbările intrasistematice pe scară mică (small-scale change).

Orice sistem are o anumită structură, care îl definește și îl susține: această structură reprezintă pe de o parte aparatul de susținere statică al sistemului, pe de alta cuprinde un set de reguli și norme, funcții esențiale ce îi asigură identitatea acțională. Toate sistemele, cu deosebire cele sociale, au un anumit grad de flexibilitate, care indică probabilitatea inovării lor. Spre exemplu flexibilitatea poate fi impusă de incertitudinea reușitei procesului de socializare, fapt care determină societatea să ofere cadre destul de largi pentru a cuprinde (în limitele propriei structuri) un procent cît mai mare din rezultatele acestui proces. În momentul în care flexibilitatea unui sistem este depășită de variația evenimentelor, are loc schimbarea sistemului însuși. Deci, schimbările pe scară mică sînt „... Schimbările în interiorul caracteristicilor structurii sociale (...), care nu au consecințe imediate și majore pentru structura generalizată — societatea — ca atare”³. Această definiție este valabilă dacă avem posibilitatea să măsurăm magnitudinea schimbării și ne referim la influența acestui tip de schimbare asupra întregului sistem pe termen scurt, pentru că pe termen lung și acest tip de schimbare sfîrșește prin a influența sistemul.

În funcție de acest criteriu — magnitudinea schimbării — este structurat întreg studiul lui Moore. Prima categorie din interiorul acestui tip de schimbare o constituie fluctuațiile de ritm pe care le suferă orice grup; aceste schimbări sînt universale în societățile umane, jucînd rolul de supape de siguranță“ prin ruperea rutinei și schimbarea structurilor normale. Perioada de timp în care se derulează aceste schimbări este foarte scurtă, sistemul reluîndu-și apoi funcționarea. Deci, pe termen scurt, această modificare reprezintă o schimbare, iar pe termen lung previne acumularea de tensiuni, deci și schimbarea sistemului în întregime.

A doua categorie de schimbare, pe scară mică, este reprezentată de modificarea structurii grupului. Aici trebuie luat în considerare modul de constituire al grupului (spontan, deliberat sau coercitiv — conform

² Ritchie P. Lowry și R. P. Rankin, *Sociology*, Charles Scribner's Sons, New York, 1969, p. 548.

³ W. E. Moore, *op. cit.*, p. 46—47.

lui Sorokin), forma de organizare (birocrăția, asociație voluntară) structura rețelei de comunicare și mărimea grupului.

A treia categorie — inconsistența sistemului normativ al unui grup, generată de conflictul ideal-actual, atât la nivelul sistemului de valori, cât și în ceea ce privește rețeaua de statusuri (status ascription — status achievement); sau de conflictul tradițional — modern.

Relațiile intergrupuri reprezintă a patra categorie a tipului de schimbare intrasistemică și poate fi redusă la nucleul său relațional: relații de conflict, cooperare și indiferență, mai bine spus la acțiunile generatoare de schimbare provocate de acele trei tipuri de legături intergrupale.

Toate aceste tipuri de schimbări le-am putea considera, schimbări simple, în interiorul unui sistem, nesupuse procesului de compunere. Dar trebuie să amintim faptul că fiecare dintre aceste schimbări are loc în contextul interacțiunii diferitelor grupuri, ceea ce le conferă un caracter multidimensional. Acest caracter este și mai evident într-o abordare de tip istoric, unde antecedentul și consecventul sînt rareori izolați. Apare evidentă, astfel, complexitatea sistemică obținută prin compunerea acestor patru categorii de schimbări.

După cum am văzut, orice sistem are o anumită flexibilitate a structurii; cu alte cuvinte, are un interval de variație a modului și gradului de îndeplinire a funcțiilor sale esențiale fapt care îi asigură supraviețuirea. Însă cînd limitele acestui interval sînt depășite, sistemul se prăbușește, adică se schimbă. În acest context este evident scenariul propus de Moore: schimbările intrasistemice au loc în interiorul grupurilor a căror integrare sistemică reprezintă societatea atît timp cît se înscriu în limita suportată de societate; cînd cantitatea de schimbare la acest nivel depășește limitele funcționale ale societății, structura acesteia este alterată calitativ și are loc schimbarea întregului sistem.

Tabel 1

Reprezentarea relației dintre magnitudinea, durata și agentul schimbării

AGENT	PLANIFICATE		NEPLANIFICATE	
	MICĂ	MARE	MICĂ	MARE
CANTITATE DE SCHIMBARE				
TIMP				
SCURT	Schimbări ciclice, dinamică de grup	Revoluție	Schimbări ciclice, dinamică de grup	Crize
LUNG	Ciclul vieții individuale Schimbări în structura grupurilor	Schimbări economice (industrializare)	Inconsistența sistemului de norme, schimbări în structura grupului	Ciclul vieții civilizațiilor, evoluția socială

Urmind schema folosită pentru enumerarea schimbărilor, pe scară mică, Moore indică și principalele categorii de schimbare ale întregului sistem. Cea dintii este schimbarea provocată de mediul natural cu care societatea se află într-o continuă relație de tensiune și care este, deci, o perpetuă sursă de modificare a sistemului social prin reacțiile pe care i le cere/impune.

Alterarea structurii este și aici, ca și în cazul schimbărilor intrasistemice, o formă principală de schimbare. Este determinată de decalajul ideal-real, ce determină diferite strategii de acțiune pentru a reduce distanța ce separă pe „azi“ de proiectatul „măine“. Diferitele tipuri de dezorganizare socială în structura formală a unui stat reprezintă o exemplificare a acestui tip de schimbare și anume revoluțiile sociale. Acestea sînt catalogate în patru categorii: 1) Criminalitatea obișnuită (sindicatul crimei, spre exemplu, este un stat în stat). 2) Revoltele provocate de unele nemulțumiri speciale. 3) Loviturile de stat (care nu duc la o schimbare totală, majoră a structurilor guvernamentale sau a bazelor legale ale instituțiilor sociale). 4) Revoluțiile (se soldează cu schimbări de structură majore).

Stratificarea socială este al treilea tip de fenomen, ce conține în însăși esența sa schimbarea. Orice sistem inegalitar este dinamic, bazele valorice și faptice care alcătuiesc regulile unui asemenea sistem nefiind acceptate de cei „nedreptățiți“ de ele, Sistemele stratificate pot supraviețui mult fără a genera revolte, datorită distribuției inegale a puterii, dar tocmai acest lucru conține germenul schimbării.

La fel ca și grupurile sociale și societățile sînt strîns legate, relaționate, influențîndu-se reciproc. Transferul de elemente culturale (aculturația) este cea de a patra categorie a acestui sistem. Exemplul cel mai elocvent îl constituie răspîndirea celor trei mari religii ale lumii: budismul, creștinismul și islamismul.

Un exemplu de schimbare sistemică este oferit de procesul de modernizare, de trecere din stadiul pre-industrial în cel industrial de dezvoltare a societății. Este o schimbare ce atinge și modifică toate părțile sistemului social, reprezentînd o transformare radicală și nu doar o reangajare a elementelor într-o nouă structură.

Folosind cele două variabile principale care stau în spatele clasificării lui Moore putem caracteriza relativ ușor, la modul general, schimbarea la cele două nivele folosite pînă acum indicînd și relația posibilă dintre ele; schimbările intra sistemice sînt schimbări pe scară mică, ce se derulează de-a lungul unui interval de timp relativ scurt; cînd intervalul crește, modificările tind să afecteze structura întregului sistem social general, schimbarea intrasistemică devenind una a întregului sistem. Compunerea mai multor schimbări de acest tip aduce în discuție un nou nivel al schimbării — cel mai general — cel al evoluției sociale. La acest nivel de extremă generalitate intervine un nou criteriu și anume direcția procesului de schimbare (progres-regres). Însă relaționarea unui proces atît de complex și puțin cunoscut (cum este schimbarea socială) cu un sistem de valori, nu cred că are vreo relevanță pentru discuția

despre schimbare în sine și aceasta din două motive. În primul rând, acordarea de sens și valoare schimbării exclude schimbările ciclice, repetitive care sînt frecvente mai ales la nivelul grupurilor. În al doilea rând, schimbarea socială este un șir de acțiuni orientate sau nu de un scop; nu se poate afirma că o formă sau alta a socialului este mai dezirabilă, mai bună, fără a cădea într-o generalizare nepermisă, care nu ia în considerare caracterul complex al fiecărei structuri sociale, ce cuprinde elemente bune, dar și rele, tendințe dezirabile dar și nedorite. A atribui un sens valoric schimbării sociale ar avea rost la nivelul evoluției sociale (presupunînd și existența unor mijloace metodologice de orientare în această direcție) dar nu într-o abordare sistematică a fenomenului schimbării sociale în sine, ci în contextul unui meta-discurs despre acest proces. Dacă Moore a folosit — mai mult pentru a exemplifica teoriile despre schimbare — acest criteriu, nu a folosit însă un altul, care se referă tot la agentul schimbării și anume poziția acestuia față de sistemul în schimbare: intern/extern. Valențele explicative ale acestui criteriu nu sînt mari, dar ne pot ajuta în cercetările concrete asupra diferitelor forme ale schimbării, stabilind cauza reală a acestora.

Tot pentru stabilirea cauzei ne ajută și metoda propusă de P. Lowry și R. P. Rankin⁴ și anume corelarea schimbărilor sociale, demografice și culturale. Această metodă poate duce, pe de o parte la o analiză de mare acuratețe a schimbării într-o societate dată, pe de altă la aflarea cauzei imediate pentru fiecare schimbare observată în sistemul social. Metoda aceasta are o notă pronunțat pragmatică, puterea ei de generalizare fiind mai mică decît cea a teoriei lui Moore. Mai mult, caracterul pragmatic al metodei și background-ul teoretic folosit de Lowry și Rankin nu spune prea multe despre natura intimă a schimbării.

De fapt, ce este schimbarea? S-ar părea că este vorba de o modificare structurală și funcțională a unui sistem, care depășind un anumit grad de acumulare cantitativă trece într-o nouă formă de organizare, calitativ deosebită de cea precedentă. Trebuie clar afirmată, diferența schimbare socială-mișcarea socială; primul termen angajează un sistem cu relațiile și structura sa specifică, iar al doilea — serii de fenomene ce variază liber sau în relație, fără a se constitui într-o alcătuire sistemică. Dar, dacă aceasta este schimbarea, ce o produce? Un posibil răspuns ar fi furnizat de teoria sistemelor: orice sistem reprezintă, de fapt, un set de reguli concretizate într-o structură ce menține elementele unite, este deci o stare de ordine, de negentropie. Dar evoluția firească a materiei, cuprinsă în întreaga istorie a umanității tinde spre starea de entropie, astfel încît orice organizare este inevitabil destinată destrămării. În planul socialului, cele trei niveluri principale — individ-grup-societate — sînt și ele supuse aceleiași reguli a trecerii entropie-negentropie-entropie, ciclul ce reprezintă, de fapt, schimbarea. Individul este element entropic pentru societate. Întrucît starea actuală nu este una preponderent entropică, dezorganizării îi urmează o nouă organizare, în care intră aceleași elemente cu caracter entropic. Este de notat faptul

⁴ R. P. Lowry și R. P. Rankin, *op. cit.*, p. 560—586.

că, în contextul acestei ipoteze, atât elementele considerate patologice cât și cele normale au aceeași calitate entropică (există totuși diferențe cantitative). Într-adevăr, schimbarea structurii unei organizații, ca urmare a acțiunii unor grupuri de presiune (considerate elemente patologice) are același efect ca și schimbarea aceleiași structuri ca urmare a deciziei majorității membrilor organizației respective.

Cu toate acestea problema principală legată de schimbarea socială rămâne în picioare: cum se poate măsura o schimbare? Această problemă a generat multe dificultăți și în psihologie (de exemplu, problemele legate de studiul Vassar al personalității și schimbării atitudinii⁵) și este mult mai complicată în sociologie. Abordarea metodologică a schimbării este mult îngreunată și de faptul că tehnicile cele mai elaborate din sociologie (spre exemplu, analiza factorială) sînt destinate unei „fotografieri“ a socialului, în timp ce în cazul schimbării am avea nevoie de o abordare dinamică și nu de una statică. Rezolvarea acestei probleme ar permite, pe lângă o studiere mai profundă și mai obiectivă a schimbării și predicția cursului și a momentului de apariție a unui asemenea fenomen.

În domeniul predicției se poate avansa o ipoteză: orice sistem tri-dimensional are, teoretic, șase grade de libertate de mișcare, două pentru fiecare axă a spațiului fizic. Presupunînd existența unui spațiu cu „n“ dimensiuni am putea avea sisteme cu „2n“ grade de libertate. Acest spațiu cu „n“ axe ar putea fi spațiul social; ar rămîne de calculat „axele“, coordonatele principale, definitorii ale unui grup social (număr de membri, formă de organizare etc.) pentru a se putea calcula gradele de libertate ale sistemului respectiv. Relaționarea grupului cu alte sisteme sociale ar avea ca urmare crearea unor legături fixe, care ar reduce numărul gradelor de libertate ale grupului respectiv, putînd astfel indica natura posibilă a schimbării, ca și direcția ei. După cum am amintit, este vorba despre o ipoteză care rămîne să fie testată.

Toate acestea nu fac decît să sugereze complexitatea problemei schimbării sociale și importanța pe care o are această noțiune în cadrul socialului și, implicit, al sociologiei.

⁵ *Problems in Measuring Change*, editată de C. H. Harris, The University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee & London, 1966, cap. 1.

VALORI ȘI ATITUDINI SOCIAL-POLITICE ALE STUDENTILOR UNIVERSITĂȚII BABEȘ-BOLYAI

DAN CHIRIBUCA

RÉSUMÉ. — Valeurs et attitudes sociales et politiques des étudiants de l'Université Babeș-Bolyai. Pendant l'année universitaire 1991-1992, dans les rangs des étudiants de l'Université Babeș-Bolyai de Cluj-Napoca a été effectuée une enquête d'opinion ayant comme thème: les attitudes et les valeurs qui concernent les aspects des phénomènes sociaux et politiques. L'enquête s'a proposé de déterminer l'attitude déclarée et l'attitude réelle des étudiants vis-à-vis de la gauche et de la droite politique et aussi vis-à-vis du mode dans lequel les principaux partis roumains sont réceptés.

Importanța determinării corespondenței dintre ritmurile schimbării sociale în structurile obiective ale societății și dinamica valorilor, a emergenței noilor valori și a raportului lor cu valorile tradiționale este cunoscută de mult timp de către majoritatea cercetătorilor din domeniul științelor socio-umane, în general, și a politologilor în mod special. Dar dacă pînă nu demult implicațiile unui studiu în acest sens erau în primul rînd de ordin teoretic, el făcînd parte din realizarea unui program metodologic, considerat necesar ca demers preliminar eforturilor de elaborare a unei axiologii politice, astăzi în condițiile în care dinamica structurilor sociale cunoaște o evoluție deosebit de rapidă, raportul existent între această dinamică și cea a valorilor poate deveni un factor a cărui pondere în cadrul strategiei procesului decizional să fie deosebit de mare. Aceasta este unul dintre motivele pentru care, în realizarea anchetei de opinii prezentate în cadrul acestui articol, am circumscris conceptul de valoare în domeniul politic. Majoritatea definițiilor moderne date valorii politice aparțin unei aceleiași clase, psiho-sociologice, diferențele rezultînd din situarea autorilor respectivi pe poziția unei anumite științe socio-umane, sau din finalitățile urmărite prin asumarea perspectivei axiologice. Astfel, în cadrul abordării valorilor politice pot fi delimitate tipuri de concepții ideologizante, normativiste, speculative, antropologizante, acționaliste, lingvistice, informaționale etc. Cea mai răspîdită accepție a valorii politice este însă aceea care o asociază — ori adesea o identifică — explicit cu atitudinea politică, punct de vedere adoptat și în realizarea prezentei lucrări.

Stéphane Bernard¹, pentru care conceptele de atitudine și de valoare sînt interșanjabile, în studiul atitudinilor și comportamentelor politice ce reprezintă „cheia puterii, influenței și autorității” preferă con-

¹ St. Bernard, *Les attitudes des politiques en démocratie*, Edit. de l'institut de sociologie, Université libre de Bruxelles, 1968, p. 13.

ceptul de atitudine deoarece este „mai bogat, mai elaborat, mai tehnic și mai operațional“. În schimb, Gabriel A. Almond² încredințându-se în demersul psiho-cultural privind cunoașterea sistemului politic și a raportării individului la acesta, utilizează ca echivalent operațional al valorii politice, termenul de orientare politică, desemnind prin aceasta „poziția pe care subiectul o asumă sau modul în care privește faptele și realitățile sociale“. În psihologia socială, definițiile date atitudinii consideră acest concept ca fiind, fie o dispoziție sau predispoziție de a acționa într-un anumit mod față de o valoare specifică sau situație, fie ca o reacție structurată sau nu, față de acestea. Formularea poate diferi, dar în esență, ele sînt conforme cu ideea de mai sus. Și pentru Stephane Bernard³, atitudinea politică este „o predispoziție mai mult sau mai puțin stabilă de a se comporta într-o manieră mai mult sau mai puțin specifică față de un obiect dat, în prezența unor stimuli asemănători“. Altfel spus, o propensiune spre comportament. Dar, revenind la ancheta de opinie care constituie tema acestei expuneri, menționez că una dintre ipotezele care a stat la baza realizării acesteia, a fost aceea că între atitudinea declarată și atitudinea reală a studenților față de stînga și dreapta politică, există o diferență care nu se datorează doar lipsei de cunoștințe în domeniul politic. Dacă atitudinea declarată a studenților îi plasează pe aceștia de la centru spre dreapta spectrului politic, atitudinea lor reală îi arată ca fiind situați începînd de la centru spre stînga acestui spectru. În acest caz, definind atitudinea ca și propensiune spre comportament, este posibil ca față de același stimul să existe, simultan la același individ două atitudini avînd caracter antagonist?

O parte din psihologii sociali, consideră că fiecare atitudine are trei dimensiuni: afectivă, cognitivă și comportamentală. Dar dacă am acceptat că atitudinea generează o implicație de tip acțional, ceea ce se consideră a fi dimensiune afectivă și cognitivă sînt mai degrabă factori motivaționali în procesul formator al atitudinii. Aparent, problema devine ușor de rezolvat dacă analizăm raportul dintre atitudine și opinie. Se știe că majoritatea opiniilor sînt expresii verbale ale unor atitudini, constituindu-se ca reflexii ale acestora. Acesta este principiul care stă la baza construirii scărilor de opinie, pentru măsurarea atitudinilor sociale⁴. Există însă, opinii care nu au un fond atitudinal. S-ar putea considera că atitudinea declarată este o astfel de opinie. Ea poate reflecta imaginea de sine datorîndu-se stereotipurilor și prejudecăților, dezirabilității sociale sau multor alți factori. Dar, fără a fi o atitudine stabilă, ea determină un comportament similar cu cel generat, de obicei, de o atitudine reală.

Atitudinea declarată pe care o numesc, în contextul ipotezei deja menționate, atitudine aparentă, a fost măsurată:

² G. A. Almond, S. Verba, *The civic culture*, Princeton University Press, 1963.

³ St. Bernard, *op. cit.*, p. 21—22.

⁴ A. Chircev, *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români*. Ed. Institutului de psihologie al Universității din Cluj la Sibiu, 1941, p. 43.

a) explicit — prin introducerea în chestionar a unei întrebări vizînd opinia subiecților despre proprie lor orientare politică, ei trebuind să se sîtueze pe o scală de la 1 la 7, unde 1 reprezintă extrema stîngă, 4 centrul, iar 7 extrema dreaptă;

b) implicit — prin intermediul analizei asociate a trei itemi:

1. În cazul în care săptămîna aceasta ar fi organizate alegeri generale, v-ați prezenta la vot?

a. DA

b. NU

întrebarea 2 (adresată celor care au răspuns „DA“ la întrebarea 1.).

2. În acest caz cu ce partid ați vota?

a. PNL

d. FSN

g. PSM

b. PNT-cd

e. PUNR

h. PRM

c. UDMR

f. PSD

i. PAC

j. altele...

3. Plasați, conform părerii dumneavoastră următoarele partide pe esichierul politic:

E.S.

S

C.S.

C

C.D.

D

E.D.

1. PNL 2. PNT-cd 3. UDMR 4. FSN 5. PUNR 6. PSD 7. PSM

8. PAC 9. PRM 10. altele,

considerînd că plasarea de către subiect pe o scală de la extrema stîngă la extrema dreaptă a partidului cu care votează poate fi considerată ca fiind poziția proprie pe această scală.

În analiza rezultatelor am ținut cont doar de atitudinea declarată explicit datorită următoarelor motive:

a) numărul mic de studenți care au răspuns la toate cele trei întrebări ar fi avut ca efect atît prezentarea unor date îndoielnice din punctul de vedere al relevanței prelucrării statistice, cît și degradarea reprezentativității eșantionului;

b) gradul mare de relativitate al metodei.

Pentru a determina atitudinea reală a fost necesară operaționalizarea conceptelor de Stînga și Dreapta politică. Pentru aceasta am ales 6 dimensiuni structurate dihotomic, considerate de către politologia clasică caracteristice acestor două ideologii. Aceste dimensiuni sînt:

a) raportul individ — colectivitate

b) raportul egalitarism — elitism

c) raportul stat — economie

d) raportul stat — învățămînt — asistență medicală

e) protecția socială

f) raportul colectivism — elitism.

Exceptînd una, fiecărei dimensiuni i-a fost atribuită în cadrul chestionarului cîte un item. Pentru cea privind raportul stat — învățămînt — asistență medicală, unde statusul specific al studenților ar fi putut produce distorsiuni, au fost formulate două întrebări, acordîndu-se un singur punctaj. Răspunsul la itemul corespunzător fiecărei dimensiuni a fost

Tabel 1

Facultatea	Sex		Naționalitatea			Forma de învățămînt		Total
	F	B	R	M	G	zi	seral	
Matematică	33	20	35	17	1	48	5	53
Fizică	16	16	24	7	1	32	0	32
Chimie	69	20	70	18	1	77	12	89
Biologie-Geografie	22	9	25	6	0	31	0	31
I.S.E.	72	23	85	8	2	83	12	95
Istorie-Filosofie	26	14	36	4	0	40	0	40
Drept	12	6	17	1	0	18	0	18
Litere	35	7	30	11	1	42	0	42
TOTAL	285	115	322	72	26	371	29	400

considerat ca reprezentînd atitudinea subiectului față de această dimensiune. Cinci itemi au avut cîte cinci variante de răspuns, fiecare variantă fiind cotate cu un anumit număr de puncte. Un item a avut două variante de răspuns. Cu 0 au fost punctate răspunsurile apreciate ca fiind corespunzătoare extremei stînga, iar cu 4 pe cele apreciate ca fiind corespunzătoare dreptei. Atitudinea reală s-a obținut prin cumularea răspunsurilor la întrebări și calcularea mediei aritmetice.

Au fost chestionați 400 de studenți, aceștia formînd un eșantion reprezentativ pentru Universitatea „Babeș-Bolyai“, pentru determinarea căruia din considerente de ordin practic a fost utilizată metoda cotelor. Clasele caracteristicilor de stratificare au fost alese inînd cont de faptul că despre populația studiată se cunoaște distribuția în funcție de apartenența la cele opt facultăți ale universității, sex și naționalitate.

Structura eșantionului este prezentată în tabelul 1.

Analiza comparativă a atitudinii declarate și reale este prezentată în fig. 1.

Dat fiind faptul că în acest caz un coeficient de corelație egal cu 1 ar fi avut ca semnificație o concordanță perfectă între cele două atitudini, valoarea de 0,21 obținută pentru acest coeficient este deosebit de

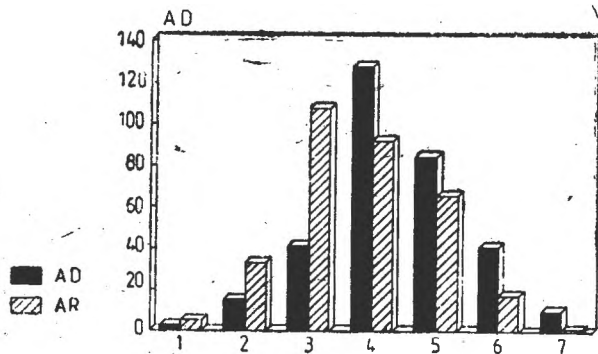

Fig. 1.

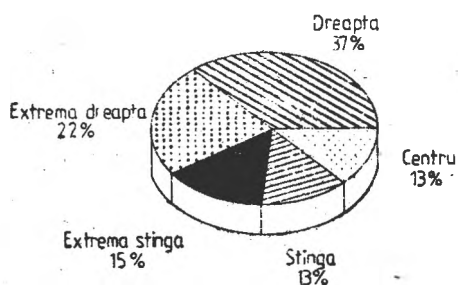

Fig. 2. Raport individ-colectivitate

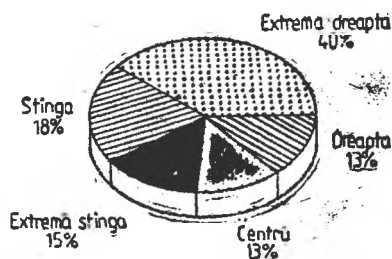

Fig. 3. Raportul egalitarism-elitism

relevantă în ceea ce privește intensitatea deplasării.

Analizând răspunsurile studenților la întrebările corespunzătoare fiecărei dimensiuni (Fig. 2—7) se constată următoarele:

59% dintre studenți consideră individul mai important decât colectivitatea, pentru 28% dintre cei chestionați colectivitatea fiind mai importantă decât individul (Fig. 2).

33% dintre studenți cred că societatea ideală e o societate fără clase sociale, fără patronaj și fără privilegii, decurgând din drepturile de moștenire. 53% dintre subiecții chestionați nu sînt de acord cu această idee. (Fig. 3)

74% dintre studenți au optat pentru o proprietate de stat mai mică de 40%, 7% considerînd că această proprietate ar trebui să fie în cadrul unei economii competitive de cel puțin 70%. (Fig. 4).

67% dintre studenții ar prefera să trăiască într-o societate în care fiecare individ ar avea un rol în conducere, doar 33% dintre ei preferînd o societate guvernată de elite. Acest lucru pare surprinzător ținînd cont de faptul că prin statutul lor ei ar trebuie să se autoidentifice ca făcînd parte din viitoarea elită socială (Fig. 5).

75% dintre studenți au optat pentru o implicare masivă a statului în aceste domenii. Este semnificativ faptul că doar 9% dintre studenți sînt împotriva acestei implicări. (Fig. 6).

66% dintre cei chestionați consideră că într-o societate stabilă economic protecția socială trebuie să fie asigurată sau în totalitate de către

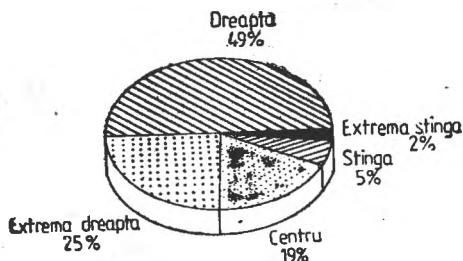

Fig. 4. Raport stat-economie

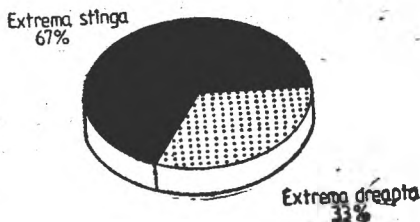

Fig. 5. Raport colectivism-elitism

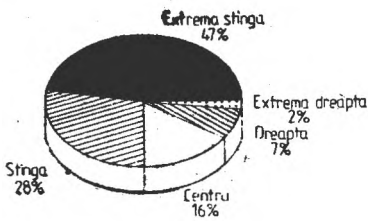

Fig. 6. Raport stat-învățămînt-asis. medicală

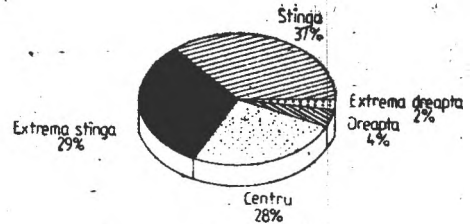

Fig. 7. Protecția socială

stat sau în primul rînd de stat și într-o mică măsură de fiecare individ, doar 6% dintre studenți optînd pentru protecție socială asigurată în primul rînd de individ. (Fig. 7).

Este ușor de observat că răspunsurile la dimensiunile 1, 2, 3 se concentrează în partea dreaptă a scalei (59%, 54%, respectiv 74%), spre deosebire de răspunsurile la dimensiunile 4, 5, 6 concentrate în partea stîngă a acestei scale (75%, 66%, respectiv 67%).

Analiza detaliată a acestor răspunsuri va fi efectuată în partea de concluzii. Am să mă refer aici doar la unul dintre acestea. Astfel, am menționat deja că 74% dintre studenți cred că pentru ca o economie să fie competitivă este necesar ca proprietatea de stat în cadrul acestei economii să nu fie mai mare de 30%. Această convingere presupune o solidă opțiune pentru o economie de piață. Rămîne însă de văzut în ce măsură această opțiune se datorează convingerii reale în valențele acestei economii sau este unul din rezultatele a ceea ce Vladimir Paști⁵ numește paradigmele cunoașterii comune. Cînd vorbim despre economia de piață ne raportăm la economia Germaniei, SUA, Japoniei sau a indiferent cărui stat dezvoltat economic, uitînd că acest tip de economie există și în Maroc, Algeria sau Bangladesh. Nu este foarte probabil oare ca noi să asociem acest tip de economie cu un nivel de viață ridicat, neglijînd faptul că pentru cele mai multe state această asociere este departe de a fi reală?

În ceea ce privește receptarea situației partidelor în spectrul politic (Fig. 8), am să mă refer doar la două dintre aspectele considerate mai interesante.

1. Partidele aflate mai des în atenția opiniei publice sînt situate mai concentrat într-o anumită zonă a spectrului politic. Această zonă corespunde cu clișeele propagate prin mass-media.

2. Toți cei care plasează UDMR-ul la extrema dreaptă sînt studenți de naționalitatea română. 68% dintre studenții de naționalitatea maghiară

⁵ V. Paști, *Calitatea vieții*, Revista de studii și cercetări a Institutului de Cercetare a Calității Vieții, București, 1/1990, p. 45.

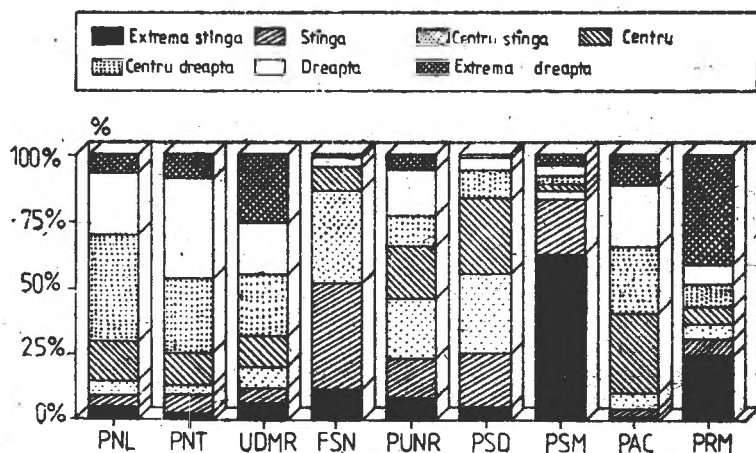

Fig. 8.

situează UDMR-ul în centru și centru-dreapta, 9% în dreapta și numai 2% în stînga.

În ceea ce privește prezența la vot, 265 dintre studenți intenționau să voteze dacă alegerile ar fi fost organizate la sfîrșitul lunii aprilie (perioada de timp în care a fost aplicat chestionarul), iar 128 (32%) intenționau să nu se prezinte la vot. Cei care s-ar fi prezentat la vot ar fi votat în modul următor:

— PNL — 17,6%; PNT-cd — 16,15%; UDMR — 17,6%; FSN — 2%; PUNR — 21,5%; PSD — 1,5%; PSM — 0,8%; PAC — 9,61%; PRM — 0,8%; altele 11,3%. Precizez că 61% dintre studenții care intenționau să voteze au răspuns că vor vota cu partide a căror situare în spectrul politic este receptată preponderent în dreapta (PNT-cd, PNL, UDMR, PAC, vezi fig. 8).

Revenind la diferența existentă între atitudinea declarată și atitudinea reală a studenților, consider că aceasta este prea mare, atît din punct de vedere cantitativ cît și în ceea ce privește intensitatea ei, pentru a putea accepta ca unică explicație ignoranța studenților în domeniul politic. Este greu de crezut că un grup de persoane care are opinii de stînga se declară de dreapta și votează cu partide a căror plasare în spectrul politic este receptată la dreapta doar datorită inculturii politice de care se vorbește atît de des în mass-media noastră. Cauzele acestei deplasări sînt mult prea complexe și interdependente pentru a putea fi decelată o explicație ca primordială.

O primă explicație s-ar putea baza pe diferența existentă între dinamica structurilor sociale și cea mult mai lentă a valorilor interiorizate de către indivizi. În ultimele cinci decenii în societatea românească au fost promovate ca fiind dezirabile și, în același timp indispensabile, nor-

me și valori specifice stângii. Controlul de către stat a economiei, învățămîntului, a asistenței medicale, educației, în fapt a tuturor domeniilor vieții publice și, nu de puține ori, chiar a celei private, era prezentat ca unică alternativă, el fiind expresia intereselor tuturor cetățenilor. Chiar și dintre cei puțini care criticau public starea de lucruri existentă, erau foarte puțini cei care contestau nu conducătorii regimului, nu regimul în sine, ci valorile promovate de acest regim. O parte dintre aceste valori au devenit pentru mulți indivizi stereotipii și clișee mentale a căror veridicitate a rămas încă de necontestat. În altă ordine de idei, este știut faptul că Daniel Katz, printre alte funcții ale atitudinii, menționează și pe acelea de apărare a eului și de exprimare a valorii personale. Prima are rolul de a ne păstra prețuirea de sine, de a apăra eurile noastre împotriva criticii, cea de a doua demonstrează cine sîntem noi, exprimînd propriile valori. Devine de înțeles în acest context de ce multe din atitudinile noastre sînt doar aparente. Ele nu demonstrează cine sîntem noi, ci cine credem noi că ar crede ceilalți că sîntem. Ele nu reflectă imaginea noastră, ci ceea ce credem noi că ar crede ceilalți despre această imagine. Există la ora actuală un curent de opinie conform căruia intelectualii trebuie să conteste puterea („intelectualul trebuie să fie în opoziție“), actuala putere politică fiind receptată la stînga spectrului politic. Este destul de probabil ca acesta să nu fie decît un clișeu sau prejudecată, false, ca multe alte clișee și prejudecăți specifice simțului comun.

Studentii sînt o categorie socială al cărui specific principal este un intens proces de socializare, socializare în primul rînd anticipativă. Din acest motiv pare previzibil ca studenții să dea dovada de conformism social față de valorile intelectualilor, aceștia constituind grupul de referință. Thomas Luckmann⁶, sub denumirea de identitate prefabricată a pus în evidență un efect important al socializării anticipative. Această „identitate prefabricată“ desemnează procesul prin care socializarea anticipativă este realizată nu prin raportarea la grupul de apartenență ci la cel de referință, printr-o instanță „neutră“, în acest caz mass-media. Noi nu adoptăm numai valorile grupului de referință, deci ale intelectualității, ci și clișee vehiculate despre acest grup.

O altă posibilă explicație ne este sugerată de paradoxurile schimbării formulate de către Marcel Bolle de Bal⁷:

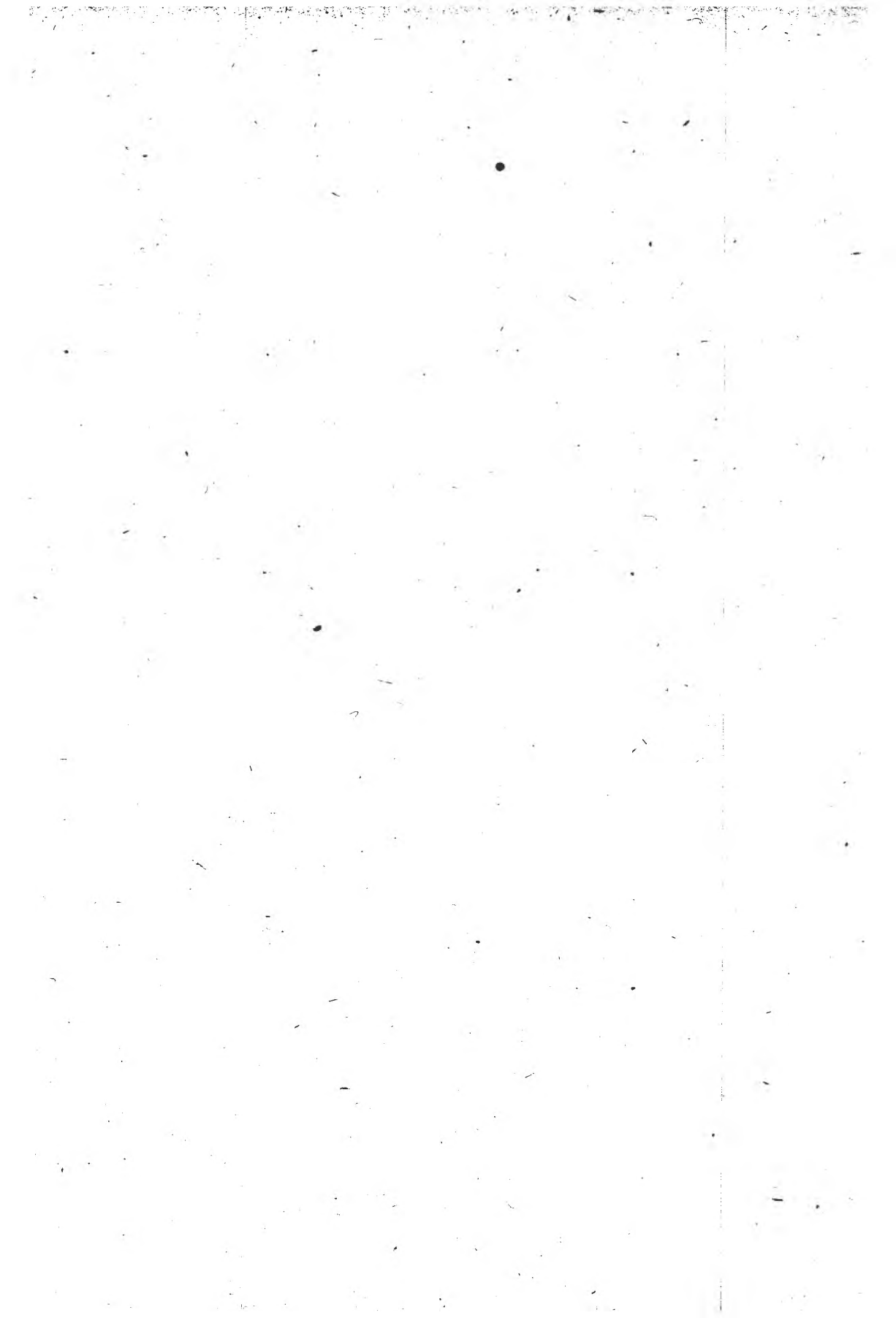
1. noi vrem schimbarea, dar vrem o schimbare fără risc, nu există schimbare fără risc.
2. Schimbarea pe care o vrem este mereu a altora, a structurilor, a sistemului, dar nu a noastră. Or, schimbarea noastră constituie de cele mai multe ori principala exigență.
3. Deși spunem și credem că vrem schimbarea, în fapt dorința noastră (adevărată sau falsă) de schimbare este înoțită adesea de frica de schimbare, frica că trebuie să ne schimbăm.

6. I. Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, Ed. Humanitas, 1990, p. 62.

7. Marcel Bolle de Bal, *Changement et intervention: pour une ergonomie stratégique*, în *L'ergonomie des activités mentales*, Ed. J. Gaussin et A. Van Locteus Cahay, Louvain — la Neuve, 1982.

Din perspectiva acestor idei putem înțelege de ce majoritatea studenților cred și susțin dreptul individului de a fi liber, dorind în același timp ca statul să fie acela care să se îngrijească de această libertate.

Sigur că rîndurile de mai sus se constituie doar într-o parte a unor posibile explicații. Am însă convingerea că prima treaptă a explicației este însăși constatarea. Astăzi, cînd în aproape toate domeniile vieții sociale în prima linie a ordinii de zi se află „schimbarea“ este necesar să se țină cont (și mă refer în primul rînd la cei integrați structurilor decizionale, administrative sau politice) de faptul că cei mai mulți dintre noi sîntem încă sub influența unor comportamente fundamentale ale ideologiei de stînga.

ETAPE ALE INSTITUȚIONALIZĂRII CERCETĂRII SOCIALE ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT

ANDREI NÉGRU

ABSTRACT. — *Stages of Institutionalization of Social Research in Transylvania and Banat.* Analysing the process of the development of institutionalized sociology in Transylvania and Banat until 1948, the present investigation brings to a focus the three main dimensions of social research: village monographs, social research backed up by cultural societies and social research institutes.

Regiuni cu un potențial spiritual remarcabil, Transilvania și Banatul au adus un aport consistent la dezvoltarea culturii și științei românești, în pofida condițiilor social-politice vitrege de pînă la 1918 și a unor greutăți întimpinate după integrarea lor în cadrul statului român. Între disciplinele în care aceste două regiuni au adus o contribuție semnificativă în perimetrul gândirii românești se numără și sociologia, apărută aici spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cristalizarea unor idei sociale în gîndirea transilvăneană și bănățeană realizîndu-se în contextul analizelor întreprinse de cîțiva gînditori remarcabili asupra situației politice, economice, sociale, culturale și religioase a românilor în perioada 1848—1918.

Analiza contribuției acestor zone, ca și a altora de altfel, la dezvoltarea sociologiei noastre naționale implică, însă, pe lîngă relevarea aportului unor autori la sporirea patrimoniului ideatic și bibliografic al acestei discipline și evidențierea activității unor instituții preocupate de a face public interesul pentru asemenea idei și de a difuza în cercuri mai largi știința despre societate¹. Un asemenea sistem instituțional poate fi evidențiat și în cazul celor două regiuni la care ne referim, el cuprinzînd trei componente principale, și anume: publicațiile cu profil social, învățămîntul sociologic și cercetarea socială organizată, acest din urmă aspect constituind obiectul prezentului studiu.

A vorbi despre o cercetare socială instituționalizată în Transilvania și Banat în perioada de pînă la cel de al doilea război mondial poate părea multora un demers aparent fără obiect. Cu toate acestea, cercetarea atentă a publicisticii perioadei permite evidențierea unei activități de cercetare socială relativ bogată, inclusiv încercarea, uneori reușită, de întemeiere a unui cadru organizatoric care să faciliteze și să coordoneze eforturile celor dornici să abordeze prin investigații directe realitatea socială. Și, așa cum se poate vorbi de o evoluție a cercetării sociale de la un stadiu preștiințific, redus la observarea și descrierea realității, spre

¹ Șt. Costea etc., *Sociologia românească contemporană*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983, p. 199.

o cercetare de tip sociologic, tot astfel putem vorbi de o evoluție a cadrului acesteia pe un continuum situat între o formă incipientă de organizare a cercetării și una riguros instituționalizată, concretizată într-o investigație colectivă și sistematică și desfășurată pe baza unui arsenal teoretico-metodologic articulat și adecvat domeniului abordat. Din această perspectivă, în procesul de instituționalizare a cercetării sociale din Transilvania și Banat pot fi evidențiate trei etape, și anume: 1. etapa monografiilor sătești; 2. cercetarea socială din cadrul asociațiilor culturale; 3. cercetarea socială desfășurată în cadrul unor institute.

1. **Monografiile sătești.** Concursurile cu premii pentru monografiile sătești constituie, după părerea noastră, prima încercare de instituționalizare a acestei activități, realizată cu contribuția substanțială a unor publicații transilvănene și bănățene, între care amintim: „Foaia Poporului“, „Biserica și școala“, „Telegraful Român“, și „Transilvania“.

Cu toate că monografiile de sate se întocmiseră și se publicaseră anterior acestor concursuri², literatura noastră sociologică a consacrat ca moment de început al acțiunii de monografiere a satelor anul 1894, an în care un grup de intelectuali români sibieni a hotărât să instituie și să facă public un concurs literar cu premii, ce îndemna la monografierea comunelor românești din comitatul Sibiului. Menționăm însă că și anterior acestui moment (1894) au existat în Transilvania și Banat preocupări pentru cunoașterea și descrierea „sistematică“, pe baza unui plan unitar, a satelor românești. Amintim aici, alături de preocuparea permanentă a Astreii pentru studierea diferitelor aspecte ale vieții sociale și economice a românilor ardeleni, „ancheta“ ordonată în anul 1890 de către episcopul Ioan Mețianu, probabil din rațiuni administrative, oficiilor parohiale comunale din eparhia Aradului, având la bază un „chestionar“ cu 70 de întrebări (fiecare cu mai multe subpuncte) grupate în cinci capitole, și anume starea religioasă morală, viața casnică familială, starea culturală, viața socială și starea și dezvoltarea economică³.

Revenind la concursul publicat în „Foaia Poporului“ nr. 40 din 1894, precizăm că inițiatorii săi urmăreau doar descrierea cât mai amănunțită a localităților rurale, neavând o idee clară cu privire la modul de elaborare a acestor monografii. Această deficiență se reflectă, de altfel, în monografiile întocmite în cadrul concursului și a fost semnalată de către unul din cei trei autori premiați, preotul N. Cărpinișan, care sublinia în prefața lucrării sale insuficiențele planului oferit de organizatori și mai ales absența unui „sistem oarecare arătând după care trebuia grupat materialul atit de împistrițat al unei monografii“, precum și a unor indicații mai clare cu privire la scopul și destinația acestora⁴.

Necesitatea elaborării unui plan mai riguros al monografiilor sătești a fost subliniată și de către revista „Transilvania“. De altfel, chiar și unii

² I. Chelcea, *Literatura monografică a satelor noastre și problemele în legătură cu studiul satului românesc, Momente principale*, în „Sociologie Românească“, Serie nouă, nr. 5—6, 1991, p. 356—357.

³ Adnecsu *la cerculariulu consistorialu dto 1/13 octomvure 1890, Nru. 2096*, în „Biserica și școala“, nr. 42, 1890, p. 332—335.

⁴ N. Cărpinișan, *Monografia comunei Reșdu, Sibiu, „Tipografia“ societate pe acții, 1897, p. IV.*

din inițiatorii monografiilor sătești au sesizat deficiențele schemei propuse. Ca urmare, atunci cînd Victor Em. Tordășianu a încercat să relanseze concursul (1907), apelînd la Comitetul central al Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului să sprijine reluarea activității de monografiere a satelor, „Foaia Poporului” a publicat un nou plan tematic. Ca rezultat al acestui nou concurs este consemnată doar „Monografia comunei Săcădate” întocmită de Ioan Podea, care a reușit în general „să răspundă” la toate problemele cuprinse în planul tematic mai sus menționat. Mai important de subliniat ni se pare însă faptul că programul publicat de „Foaia Poporului” a fost preluat de către alte publicații transilvănene și bănățene, contribuind astfel la răspîndirea acestei inițiative în cercuri mai largi și implicit la sporirea ariei de recrutare a unor autori potențialii de monografii. Între aceste publicații un loc de frunte îl ocupă revista arădeană „Biserica și școala”, care subliniase încă în anul 1900 necesitatea și oportunitatea promovării lucrărilor monografice despre sate, sugerînd celor doritori să lucreze pe acest teren un plan de investigație și de grupare a materialului faptic, mai riguros și mai apropiat de cerințele unei monografii sociologice de tip gustian, decît cel după care fuseseră întocmite monografiile sibiene⁵.

Ca urmare, probabil, a chemării revistei arădene ca și a celor trei volume tipărite în urma concursului de la Sibiu, învățătorul Petru Vancu a întocmit monografia comunei bănățene Măderat, bazată pe informațiile istorice consemnate în diferite documente locale, precum și pe cercetările proprii făcute de el pe parcursul a 19 ani de funcționare în aceeași localitate cu scopul mărturisit de a putea cunoaște mai îndeaproape atît trecutul cît și prezentul ei. Lucrarea lui P. Vancu depășește, după părerea noastră, realizările monografice ale celor trei sibiieni, caracterul său complex și sistematic determinîndu-l pe Melentie Sora să afirme că ea anticipează „în modeste aplicații pe teren, toate problemele mari ale școlii române de sociologie, aproape în ordinea în care s-au constituit ele în sistemul gustian...”⁶. Trecînd peste unele exagerări evidente ale lui M. Sora, trebuie să subliniem reușita lucrării lui P. Vancu, care rezultă atît din bogatul său conținut, cît și din modul de structurare și prezentare a materialului.

Lucrarea lui P. Vancu anticipează realizarea de vîrf a etapei monografiilor săteșit, „Monografia comunei Rășinariu”, scrisă de Victor Păcală, apreciată ca fiind „cea mai bună lucrare de acest gen în toată publicistica de dinainte de primul război mondial, cea mai bună monografie sătească pînă la cele scoase de școala bucureșteană”⁷. Această lucrare este rodul unei intense activități de observare și cercetare a vieții sociale

⁵ V. Mangra, *Satele noastre. Invitație la monografiere*, în „Biserica și școala”, nr. 1, 1900, p. 5.

⁶ M. Sora, *Petru Vancu: Monografia Măderat (sau anticipare românească a cercetărilor școlii de sociologie de la București)*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 19—20, 1937, p. 65—67.

⁷ George Em. Marica, *Curs de sociologie rurală, Satul ca structură psihică și socială*, Cluj, 1948, p. 20.

din Rășinari, bazată pe o concepție profund științifică, explicit exprimată, care prezintă multe similitudini cu concepția monografică gustiană. „Tot mai mult înțelegeam că fără a lua viața sub toate înfățișările, nu numai a acelora care ți-ar conveni din vreun punct de vedere și fără a îmbrățișa, în legătura lor firească, toate domeniile de la un capăt la altul al experienței nu e posibilă alcătuirea unei icoane fidele a satului“, sublinia V. Păcală în prefața lucrării sale⁸. „Monografia comunei Rășinari“ s-a dorit a fi și un îndemn și un îndreptar pentru alcătuirea de monografii sătești, pentru adunarea materialului documentar necesar elaborării tabloului realității noastre sociale. „Numai când se va fi lărgit îndeajuns cercul acestui fel de cercetări și se va fi studiat amănunțit fiecare sat în parte, ori fiecare colț de țară românească, va fi dată baza sigură pentru lucrarea de sinteză“, arăta el⁹. Demersul și concepția lui V. Păcală se înscriu pe coordonatele stabilite de inițiatorii monografiilor sătești, care precizau că prin asemenea lucrări se urmărea, într-o primă etapă, „realizarea tabloului desăvârșit al diferitelor comune și a stărilor de lucruri din ele“, care să permită ulterior efectuarea unor „cercetări temeinice“, ce să servească ca bază pentru dezvoltarea economică și culturală a poporului român¹⁰.

Privită într-o asemenea perspectivă — ca modalitate de impulsivitate și susținere a activității de adunare a materialului documentar pe baza căruia să se poată realiza ulterior studii aprofundate și generalizări — activitatea de monografiere a satelor poate fi considerată ca o primă etapă a instituționalizării cercetării sociale în Transilvania și Banat și în același timp ca o prefigurare și anticipare a sociologiei monografice.

2. Cercetarea socială din cadrul asociațiilor culturale.

2.1. „Astra“ și cercetarea realității sociale românești. Preocuparea permanentă pentru țărănime, categorie socială majoritară a populației românești transilvănene, pentru observarea și descrierea situației sale și a mediului ei de viață a apropiat și „Astra“ de mișcarea de monografie a satelor. Această preocupare se accentuează odată cu înființarea secțiilor sale științifice-literare, care a avut ca efect nu numai intensificarea activității de popularizare a științei și a culturii, ci și stimularea cercetării, oferindu-i acesteia un caracter tot mai organizat și mai programatic, obiecte și scopuri precise, sarcina cercetării realității rurale asumându-și-o secția economică.

Având ca preocupare principală îmbunătățirea situației economice a țărânimii, secția și-a fixat ca punct de plecare „adunarea unui material statistic cât mai amănunțit“, propunând colaboratorilor, ca de altfel tuturor celor interesați de aceste probleme, un chestionar elaborat de R. Simu. „Proiectul de chestionar pentru culegerea datelor statistice cu privire la starea economică a Românilor din patrie“ a fost discutat și aprobat în ședința plenară a secțiilor din iulie 1903, care a hotărât publicarea sa

⁸ V. Păcală, *Monografia comunei Rășinariu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, p. III.

⁹ *Ibidem*, p. VII.

¹⁰ *Concurs literar*, în „Foaia Poporului“, nr. 40, 1894, p. 466—467.

În organul de presă al „Astrei”, „în întreaga lui extensiune, ... ca să servească ca îndreptar pentru toți aceia care se ocupă în cercuri mai restrinse cu studierea situației economice a poporului nostru și îndeosebi pentru scriitorii monografiilor comunale”¹¹. Instrument de lucru deosebit de complex, acest chestionar include o serie de indicatori și indici nelipsiți cercetării sociologice, care acoperă cele mai diverse fenomene economice, demografice, politice și culturale rurale¹².

În perioada de pînă la primul război mondial „Astra” a încurajat efortul celor care și-au propus să descrie diferite aspecte ale vieții social-economice transilvănene și a publicat în revista sa lucrări cu caracter monografic. În perioada imediat următoare anului 1918 a existat o preocupare susținută pentru clarificarea orientărilor și direcțiilor de activitate a secțiilor, precizîndu-se că acestea vor acționa în două direcții: a) vor iniția și desfășura cercetări originale; b) vor desfășura o largă acțiune de popularizare a științei, artei și literaturii prin scrieri și publicații, precum și prin conferințe¹³. În acest context, secția social-economică își propunea să includă în programul de lucru „chestionare și anchete social-economice, eventual în colaborare cu alte secții ale „Astrei” (...), materialul necesar să fie studiat, anchetat, adîncit și apoi exteriorizat prin publicații, prelegeri și conferințe”¹⁴.

De o atenție deosebită în cadrul „Astrei” s-au bucurat anchetele medico-sociale, desfășurate în mai multe județe din Ardeal, cele mai elaborate și mai complete fiind cele realizate în comunele din județul Sibiu, de către echipe formate din 20—30 de persoane. „Valoarea materialului recoltat era de o netăgăduită însemnătate socială și medicală. Din el rezultă o oglindă credincioasă a standardului de sănătate al populației cu toate particularitățile ei”¹⁵, precum și anumite aspecte ale vieții sociale și economice locale.

Alături de aceste anchete medico-sociale, un loc important în cadrul preocupărilor de cercetare ale „Astrei” l-au ocupat anchetele economice și culturale. Amintim în acest sens anchetele întreprinse în mai multe comune sibiene pe baza unui chestionar lansat încă în anul 1923, care includea, pe lîngă întrebările referitoare la activitatea și practica culturală și unele ce vizau obținerea de date despre populația comunei, starea școlii și a bisericii, situația cooperăției, bolile sociale și alcoolismul etc.¹⁶.

Cunoașterea realității sociale, acțiune prealabilă propagandei culturale, s-a realizat în cadrul despărțămîntului Sibiu prin intermediul unor

¹¹ v. „Transilvania”, nr. 4, 1903, p. 172.

¹² Fl. Ciqtea, V. Dobrescu, *Din activitatea de cercetare socială a „Astrei” — 1861—1918*, în „Viitorul social” nr. 4, 1979, p. 760.

¹³ *Raportul secretarului literar către ședința plenară a secțiilor științifice literare din 1920*, în „Transilvania”, nr. 5—9, 1920, p. 646.

¹⁴ S. Cioranu, *Activitatea secției social-economice, Ședința plenară a secției ținută în ziua de 5 februarie 1926*, în „Societatea de mîine”, nr. 8, 1926, p. 141.

¹⁵ G. Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918—1943)*, Sibiu, Biblioteca Astra, nr. 31, 1944, p. 180.

¹⁶ v. „Transilvania”, nr. 5, 1924, p. 154—156; informații și referiri privind utilizarea acestui chestionar și în art. 7—8, 1930; nr. 1—2, 1934.

anchete zoeconomice, cum a fost cea întreprinsă în comuna Tilișca. În urma acestei anchete a fost întocmită și o „hartă economică de informație“, cuprinzând date referitoare la: evoluția populației și a numărului de gospodării în perioada 1920—1930; distribuția suprafețelor agricole pe categorii de culturi; mărimea proprietății agricole în raport cu numărul locuitorilor etc. Asemenea cercetări au mai fost efectuate la Avrig, Nocrich, Miercurea și Săliște, întocmindu-se „hărți culturale de informații“. Tot în județul Sibiu au fost efectuate, începând cu anul 1935, o serie de „anchete economice și planuri de ridicare economică a comunelor“¹⁷, ale căror rezultate au servit ca bază pentru elaborarea unor planuri de dezvoltare economică ale acestora. De remarcat faptul că într-o ședință a despărțămîntului Sibiu s-a hotărît extinderea ariei problematice a acestor anchete, prin includerea în programul lor a unor aspecte sociale și medicale¹⁸.

Continuînd una din direcțiile sale de activitate de dinainte de 1918, „Astra“ a susținut și mișcarea monografică, militînd pentru realizarea unor monografii zonale. În acest sens amintim că în urma conferințelor sale orădene din 30 octombrie 1937 și 28 ianuarie 1938 a fost distribuit un chestionar către toate comunele bihorene, ale căror răspunsuri „cuprind material pentru o adevărată monografie a românismului de la frontiera de vest“¹⁹. Un loc aparte în cadrul cercetărilor desfășurate sub egida „Astrei“ îl ocupă cercetarea din comuna Măguri, precum și cele din Borloveni Vechi și Pătaș (jud. Caraș), nu numai pentru că poartă amprenta metodei monografice a Institutului Social Român, ci și datorită complexității lor, precum și a componenței echipelor de teren. Membrii „Astrei“ au efectuat cercetări de tip monografic și în alte zone. Menționăm în acest sens seria de excursii de studii din anii 1937—1938 în Munții Apuseni, concretizată în mai multe studii apărute în publicistica perioadei.

22. *Contribuția revistei „Societatea de miine“ la instituționalizarea cercetării sociale.* Alături de „Astra“, revista „Societatea de miine“ s-a implicat și ea profund în investigarea realității sociale. Proclamînd necesitatea cunoașterii acesteia, în vederea elaborării unor soluții practice, ca țel cuprem al ei, revista a consacrat ca principală metodă pentru atinerea acestui deziderat ancheta, considerînd că cercetarea la fața locului, culegerea unor informații obiective, este faptul primar pe care urmează să se sprijine eșafodajul construcțiilor teoretice și realizările de ordin practic. Această concepție era, fără îndoială, rezultatul avîntului cercetării monografice de sub conducerea lui D. Gusti, „Societatea de miine“ militînd de la început pentru concentrarea forțelor tuturor transilvănenilor dornici și capabili să întreprindă cercetări de teren într-o „asociație de anchetă“, idee care a avut un larg ecou în rîndul colaboratorilor săi.

¹⁷ Traian Suciuc-Sibiianu, *Ceva despre anchetele economice și planurile de ridicare economică a comunelor din județul Sibiu*, în „Transilvania“, nr. 6, 1936, p. 475.

¹⁸ *Ibidem*, p. 477.

¹⁹ v. „Transilvania“, nr. 3—4, 1938, p. 156.

Instituționalizarea cercetării sociale sub egida revistei s-a desfășurat în două etape:

1. Etapa constituirii „Asociației Intelectualilor Societatea de miine“, (transformată imediat în „Institutul de Studii Societatea de miine“), inaugurată în 11 februarie 1925, care își propunea, prin statut următoarele: a) să culeagă informații directe despre stările populației, să cerceteze necesitățile agrare, industriale, demografice, sanitare și culturale; b) să sintetizeze materialul cules și să caute soluții de îndreptare; c) să studieze complexul de împrejurări specifice ale populației minoritare; d) să editeze material informativ și studii teoretice; e) să organizeze conferințe și școli libere; f) să susțină formarea de specialiști, inclusiv prin sprijinirea pregătirii acestora în străinătate²⁰. În vederea acoperirii ariei problematice precizată în statut, conducerea Institutului a susținut necesitatea elaborării unui instrument de lucru, care să asigure caracter unitar cercetărilor, recoltarea unui material relevant din punct de vedere științific, obținut în condițiile unei obiectivități depline. Alături de activitatea consacrată standardizării anchetei, „Institutul de Studii Societatea de miine“ a fost preocupat și de extensiunea sa în teritoriu. Pe această linie se înscrie consfătuirea de la Turda din 29 martie 1925, cu participarea a numeroși reprezentanți ai vieții publice locale, cu care prilej I. Clopoșel, P. Suciș și V. Aradi au prezentat scopul și direcțiile activității Institutului. De asemenea, pentru a sprijini activitatea de documentare a membrilor săi, necesară pentru creșterea nivelului pregătirii de specialitate ca și a nivelului calitativ al anchetelor, conducerea Institutului a hotărât înființarea unei secții bibliografice care își propune: alcătuirea bibliografiei sociologice, sociografice și statistice referitoare la țara noastră; prezentarea lucrărilor sociologice apărute după război și recenzarea celor mai importante; susținerea de conferințe relative la noile direcții din sociologie.

Încercînd să-și îndeplinească obiectivul principal, Institutul a inițiat o anchetă colectivă în peste 60 de comune de pe Valea Arieșului, propunînd ca instrument de lucru un chestionar social-economic elaborat în colectiv și un formular sociografic întocmit de M. Șerban. Organizarea unei anchete colective a constituit o adevărată „piatră de încercare“ pentru Institut, căci presupunea, pe lângă mijloace financiare, mobilizarea unui număr relativ mare de „anchetatori dezinteresați“, deci voluntari, care să consimtă să-și sacrifice timpul liber, precum și asigurarea condițiilor de cazare și masă pe teren, probleme pe care acesta, se pare, nu le-a putut rezolva²¹. Această nereușită a fost suplinită printr-o serie de anchete individuale, desigur de mai mică amploare, ale căror rezultate au fost publicate în revistă.

2. Etapa campaniei în vederea înființării „Mișcării social-economice“, o variantă mai puțin ambițioasă a „Institutului de Studii Societatea de miine“. Eșecul acestei prime campanii de teren a determinat re-

²⁰ *Asociația intelectualilor „Societatea de miine“. Statutele*, în „Societatea de miine“, II, nr. 4, 1925, p. 75.

²¹ *Anchetele noastre*, în „Societatea de miine“, II, nr. 48—49, 1925, p. 837.

gîndirea și redimensionarea activității de cercetare desfășurată sub egida revistei și, implicit, instituirea unui cadru organizatoric mai valabil și mai adecvat condițiilor și posibilităților concrete de lucru ale colaboratorilor săi. „Mișcarea publiciștilor sociali și economici“ (sau „Mișcarea social-economică — asociația publiciștilor și intelectualilor cu interes permanent față de problemele social-economice“) a fost concepută nu ca o „instituție de creare și realizare a ideilor“, ci ca o simplă societate de cîrturari „pasionați de discuție liberă“ și preocupați de „probleme de sociologie practică sau probleme ce cuprind arta de a adapta ideile la realitățile sociale“, principala metodă de lucru rămînd și în acest caz tot ancheta.

Programul „Mișcării social-economice“ se înscrie pe coordonatele celui al Institutului de Studii, vizînd: descentralizarea cercetării sociale prin crearea de organizații regionale; atragerea în mișcare a publiciștilor și intelectualilor minoritari dornici de colaborare; editarea lucrărilor mai interesante ale colaboratorilor într-o bibliotecă proprie. Statutul său detalia ideile cuprinse în statutul Institutului. Astfel, scopul său era: a) să realizeze anchete și monografii; b) să trezească, prin conferințe publice și publicații periodice, interes în păturile intelectuale pentru problemele sociale; c) să editeze lucrări cu conținut social și economic; d) să adune și să pună la dispoziția cercetătorilor și autorităților materialul informativ necesar cunoașterii stărilor culturale, economice și sociale din diferite zone ale țării²². Spre deosebire însă de Institut, „Mișcarea social-economică“ nu și-a propus organizarea unor anchete colective, considerînd că cercetările individuale sînt mai conforme cu posibilitățile membrilor ei. Trecerea la sistemul anchetelor individuale n-a însemnat însă, cel puțin teoretic, renunțarea la planurile comune și la instrumente uniforme de lucru. În pofida unui număr destul de mare de materiale publicate în revistă ca rezultat al observării și cercetării realității sociale de către diverși colaboratori, I. Clopoșel n-a încetat niciodată să militeze pentru munca în echipă, subliniind imposibilitatea cuprinderii și investi-gării individuale a unui domeniu atît de complex, cum era cel social. Astfel, în anul 1933, cînd a fost numit de către guvern în fruntea Inspectoratului general administrativ pentru studii în Munții Apuseni, el a înființat și prezidat cîte un comitet de studii pe lingă rezidențele regale din Cluj, Alba-Iulia și Timișoara, continuîndu-și însă, în paralel, cercetările personale sociografice în plasele de munte. Ulterior el a propus, în cadrul proiectului său de organizare culturală regională, instituirea unor anchete monografice sistematice²³, idee dezvoltată de P. Suci, care se pronunța pentru înființarea de centre de studii sociale în fiecare centru administrativ, „pentru o largă și documentată studiere a problemelor social-economice, cum și pentru o temeinică cunoaștere a regiunii proprii prin anchete sociografice și prin publicarea de monografii locale“²⁴.

²² *Mișcarea social-economică*, Statute, în „Societatea de mîine“, III, nr. 49—50, p. 766.

²³ I. Clopoșel, *Organizarea culturală regională*, în „Societatea de mîine“, XII, nr. 11—12, 1935, p. 159—165.

²⁴ P. Suci, *Răspuns la ancheta asupra organizării culturale regionale*, în „Societatea de mîine“, XII, nr. 11—12, 1935, p. 167.

Locul și rolul revistei „Societatea de mine” în instituționalizarea cercetării sociale nu poate fi însă apreciat numai prin prisma activității „Institutului de Studii” și a „Mișcării social-economice”. Revista a constituit, ea însăși, un permanent cadru de susținere a unui asemenea demers, precum și de popularizare, prin publicare, a rezultatelor, ideilor, concluziilor și propunerilor formulate de către colaboratorii ei. „Pentru prima oară, arăta T. Popa, Transilvania avea la îndemână o mare revistă de cercetări sociale vaste²⁵, care și-a propus și a realizat în bună măsură cuprinderea și tratarea „pînă la extensiunea monografică” a întregii problematice a societății românești din perioada interbelică. Prin activitatea sociografică desfășurată în jurul revistei, aprecia P. Suci, „s-a pus baza, . . . aici la noi în Ardeal, unei nepretențioase școli sociologice”, discutîndu-se „chiar de înființarea unei societăți sociologice românești²⁶”. Această „nepretențioasă școală sociografică” care-și revendica înțietatea în inițierea și susținerea de anchete sociografice în Ardeal, și-a propus inventarierea problemelor sociale ale României interbelice și cercetarea lor cu ajutorul unui „aparat științific de descindere pe teren, de stringerea datelor în mod direct de la sursă și de elaborare a lor într-un sistem de ideologie și plan de traducere în realități”, echivalîndu-și efortul cu ceea ce M. Manoilescu numea „inventariere a României mari”, iar D. Gusti „enciclopedie a vieții naționale”. Conștientizînd limitele anchetelor individuale, precum și posibilitățile restrînse ale revistei de a acoperi o arie problematică complexă, I. Clopoșel a subliniat chiar necesitatea creării unui birou și a unei arhive sociografice, constituirea unei cerc de investitori permanenți și asigurarea condițiilor materiale pentru cercetări de teren, deci înființarea unui „institut sociografic²⁷”.

Desigur că o mare parte din aceste intenții au rămas doar în fază de proiect. Dar activitatea de cercetare socială din jurul „Societății de mine” n-a rămas fără rezultat, dovadă fiind cîteva studii sociografice valoroase publicate în revistă, așa cum sînt cele semnate de I. Clopoșel sau P. Suci.

3. Institutele de cercetare socială.

3.1. *Regionala Cluj a Institutului de Cercetări Sociale ale României.*

Alături de asociațiile culturale, un rol important în promovarea și susținerea cercetării sociale în aceste regiuni l-au avut și institutele specializate în acest domeniu. La numai un an după înființarea la Iași a „Asociației pentru studiul și reforma socială”, în 1919, s-a constituit și secția sa clujeană, în strînsă legătură cu înființarea Universității Daciei Superioare, care a devenit în scurt timp un adevărat centru cultural al Tran-

²⁵ T. Popa, *15 ani de publicistică*, în „Societatea de mine”, XVI, nr. 1, 1939, p. 3.

²⁶ P. Suci, *Statistica și Societatea de mine*, în „Societatea de mine”, XX, nr. 12, 1943, p. 186.

²⁷ I. Clopoșel, *La zece ani după Unire*, în „Societatea de mine”, v, 22—24, 1928, p. 395—396.

silvaniei, concentrând în corpul său didactic o serie de personalități culturale marcante și oferind cadrul organizațional cel mai propice pentru crearea și funcționarea unor societăți științifice de nivel academic în această zonă a țării. Ea își propune să adopte structura organizatorică, scopul și obiectivele „Asociației“, asumându-și sarcina să studieze problemele ardelenene în vederea ridicării sociale a populației românești²⁸. Ulterior, în cadrul adunării consacrate transformării „Asociației pentru studiul și reforma socială“ într-un Institut social (21 decembrie 1919) la care au participat și o serie de personalități ale vieții cultural-științifice și politice ardelenene, Aurel Lazăr a subliniat necesitatea înființării unui asemenea institut și pentru românii din Ardeal și din părțile dezrobite de dominația maghiară²⁹, necesitate care n-a fost însă tradusă în realitate.

Absența unei cercetări sociale instituționalizate în mediul universitar clujean este surprinzătoare, dacă avem în vedere faptul că începând din anul școlar 1921/1922, a funcționat în universitate o catedră de sociologie. Menționăm însă că nevoia cercetărilor de teren a fost, totuși, resimțită, mai ales de către Seminarul de sociologie³⁰, dar și de către membrii corpului profesoral al Academiei de înalte studii comerciale și industriale din Cluj, care și-au propus antrenarea studenților și absolvenților în echipe de „cercetări și anchete cu privire la condițiile de viață... a diferitelor noastre pătri sociale“ și publicarea rezultatelor în „Observatorul social-economic“, publicația concepută ca „Revistă trimestrială de studii și anchete social-economice“³¹. Dar și această inițiativă a rămas doar în faza de proiect, revista publicând totuși câteva monografii sumare și câteva studii, realizate însă prin efort individual.

Universitarii clujeni au furnizat însă dovada potențialului lor de cercetare socială cu prilejul campaniei monografice din comuna Măguri. În jurul acestui nucleu de cercetători s-a constituit, prin efectul Legii Serviciului Social din 1938, Regionala Institutului de Cercetări Sociale ale României din Transilvania cu sediul în Cluj, sub conducerea lui Iuliu Moldovan, președintele „Astreii“. În această formulă organizatorică, au fost investigate în vara anului 1939 sate din plășile Baia de Arieș și Iara de către 58 cercetători concentrați în echipele antropologică și bio-politică. Aceste cercetări n-au fost finalizate, datorită concentrării militare a unor echipieri. Din același motiv nu s-a realizat nici deplasarea în județul Făgăraș, unde respectivele echipe trebuiau să cerceteze cadrul biologic. Cercetările întreprinse în cadrul Regionalei Cluj au avut un caracter unilateral, datorită specializării preponderent medicale a echipelor de teren. De altfel, acest fapt a fost recunoscut chiar de I. Moldovan, care regreta absența din echipă a specialiștilor profilați pe studiul celorlalte

²⁸ *Asociația pentru studiul și reforma socială în Ardeal*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială“, I, nr. 4, 1920, p. 870.

²⁹ *Institutul Social Român*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială“, I, nr. 4, 1920, p. 865.

³⁰ v. „Anuarul Universității din Cluj, 1927—1928, p. 147; 1928—1929, p. 151.

³¹ G. Moroiianu, *Cuvînt înainte*, în „Observatorul social-economic“, nr. 1—2, ianuarie—iunie 1932, p. 3—4.

cadre și în special a sociologilor și sublinia necesitatea „întregirii” anchetei cu aspectele rămase în suspensie³².

3.2. *Institutul Social-Banat-Crișana*. Dacă Clujul universitar n-a reușit să creeze și să susțină o instituție de cercetare socială viabilă, acest lucru l-a realizat Timișoara prin Institutul Social Banat-Crișana. Institutul a fost înființat în 1932 de către un grup de intelectuali entuziaști, conștienți de necesitatea abandonării atitudinii de critică pasivă a situației social-politice și economice, precum și a sistemului instituțional al perioadei, în favoarea unei poziții mai realiste și mai active, care presupunea fundamentarea politicii de dezvoltare a Banatului pe ideile și concluziile rezultate din cercetarea directă a realității locale. Institutul Social Banat-Crișana a fost deschis și intelectualilor minoritari specializați în studierea problemelor sociale, dorindu-se a fi o tribună liberă de afirmare a convingerilor și ideologiilor acestora, dar în același timp și de dezbateră judicioasă, obiectivă și științifică a controverselor dintre intelectualii români și cei minoritari, în scopul clarificării lor.

În vederea transpunerii în realitate a acestei intenții, în toamna anului 1931 s-a făcut apel la Școala politehnică din Timișoara, care și-a dat acordul și s-a angajat plenar în acest proiect, elaborând, prin profesorul Victor Vlad, statutul Institutului, inspirat din cel al Institutului Social Român din București. Un aport deosebit la înființarea Institutului Social Banat-Crișana l-a avut și D. Gusti, chemat de inițiatorii bănățeni să medieze controversele referitoare la scopul, obiectivele și mijloacele de realizare ale acestuia, precum și să ofere sugestii privind înființarea și activitatea sa³³. Prin această mediere și îndrumare, Institutul bănățean își dovedea, chiar din faza înființării, atașamentul față de programul de cercetare socială inițiat de D. Gusti. Institutul Social Banat-Crișana devine astfel prima filială regională a Institutului Social Român și își va menține această întietate și în ceea ce privește „producția” științifică.

Conform statutelor sale, Institutul Social Banat-Crișana își propunea ca obiective: a) să cerceteze problemele sociale ale „frontierei de vest a țării”; b) să elaboreze studii și sinteze, pe care să le pună la dispoziția tuturor celor interesați în acest domeniu; c) să contribuie la răspândirea cunoștințelor științifice³⁴. În vederea atingerii acestor obiective, erau considerate oportune următoarele mijloace: a) gruparea membrilor Institutului pe specialități; b) organizarea de publicații; c) acordarea de premii; d) organizarea de anchete și cercetări monografice; e) răspândirea cunoștințelor despre chestiunile sociale prin conferințe, congrese, publicații, prelegeri și excursii; f) înființarea unei biblioteci cuprinzând publicații românești și străine cu privire la problemele sociale, a unei arhive con-

³² v. *Documente cu privire la Institutul de Cercetări Sociale, Regionala Cluj*, în D. Gusti, *Opere VI*, București, Editura Academiei RSR, 1977, p. 87-88.

³³ B. J. Timiș Mss V, 168, fila 50, *Scrisoarea Rectorului Politehnicii din Timișoara către D. Gusti din 20 II 1932*.

³⁴ *Statutele Institutului Social Banat-Crișana*, în „*Revista Institutului Social-Banat-Crișana*”, I, nr. 1, 1933, p. 35.

ținând materiale informative — bibliografii, dosare pe probleme, a unui oficiu de informații și a unui birou statistic³⁵.

Organizat inițial în șapte secții, Institutul a cunoscut de-a lungul existenței sale (1932—1946) mai multe restructurări (aparitia de noi secții, schimbarea denumirii unor secții, regruparea unor secții) impuse de condițiile concrete în care și-a desfășurat activitatea, precum și de tendința sa de a deveni focalizatorul tuturor energiilor intelectuale locale. Alături de dezvoltarea sa internă, Institutul Social Banat-Crișana s-a preocupat încă de la început și de extinderea activității sale pe întreg teritoriul „graniței de vest” a României, intenționând astfel să creeze „un briu cultural” în fața revizionismului maghiar, în plină ascensiune în perioada respectivă. Extensiunea Institutului s-a realizat doar parțial, prin înființarea despărțământului său de la Arad, cele de la Oradea și Satu-Mare rămânând numai în fază de proiect. Institutul a intenționat să-și creeze secții locale și în câteva centre bănățene (Caransebeș, Lugoj, Oravița), tentativă eșuată datorită lipsei de coordonare a activității sale cu cea a altor instituții culturale, în special cu Astra bănățeană.

Deși inițial programul Institutului nu prevedea, datorită în special lipsei personalului de cercetare, anchete colective pe teren, conducerea sa a conștientizat faptul că abordarea sporadică și individuală a realității locale nu poate conduce la obținerea unor rezultate satisfăcătoare, la realizare scopurilor propuse. În consecință, în anul 1934 Institutul a inaugurat seria campaniilor sale monografice, activitate prin care s-a remarcat în sociologia românească interbelică printr-o cale proprie de cercetare, cea a monografiilor pe probleme, diferite de monografiile exhaustive realizate de către I.S.R. Institutul Social Banat-Crișana a desfășurat șase campanii monografice, și anume: campaniile de la Belinț și Sârbova (1934, respectiv 1935), ambele centrate pe problema depopulării satului bănățean; campania de la Pojejena de Jos (1936), urmărind deznaționalizarea elementului românesc din satele cu populație mixtă; campania de la Ohaba-Bistra (1938), care și-a propus să studieze influența industrializării asupra elementului rural românesc; campania din plasa Bozovici (1939), avînd ca obiectiv întocmirea monografiei acesteia; campania de la Nădăș (1942), centrată cu precădere pe cercetarea culturii populare. La acestea mai trebuie adăugată și campania de la Simbăteni (1934—1936), realizată de către Despărțământul Arad al Institutului.

Institutul Social Banat-Crișana intenționa să-și extindă aria tematică, incluzînd în proiectele sale de viitor și alte probleme, ca de exemplu: examinarea problemei minorităților etnice din Banat; cercetarea prin anchete monografice a satelor de coloniști români din Banat; extinderea cercetărilor monografice în mediul urban, în scopul depistării mijloacelor celor mai potrivite pentru formarea unei pătri românești puternice; efectuarea unor cercetări monografice în satele românești din Banatul iugoslav și din Timoc; elaborarea monografiei orașului Timișoara; elaborarea unui material documentar de factură socio-istorică pentru viitoarea conferință de pace.

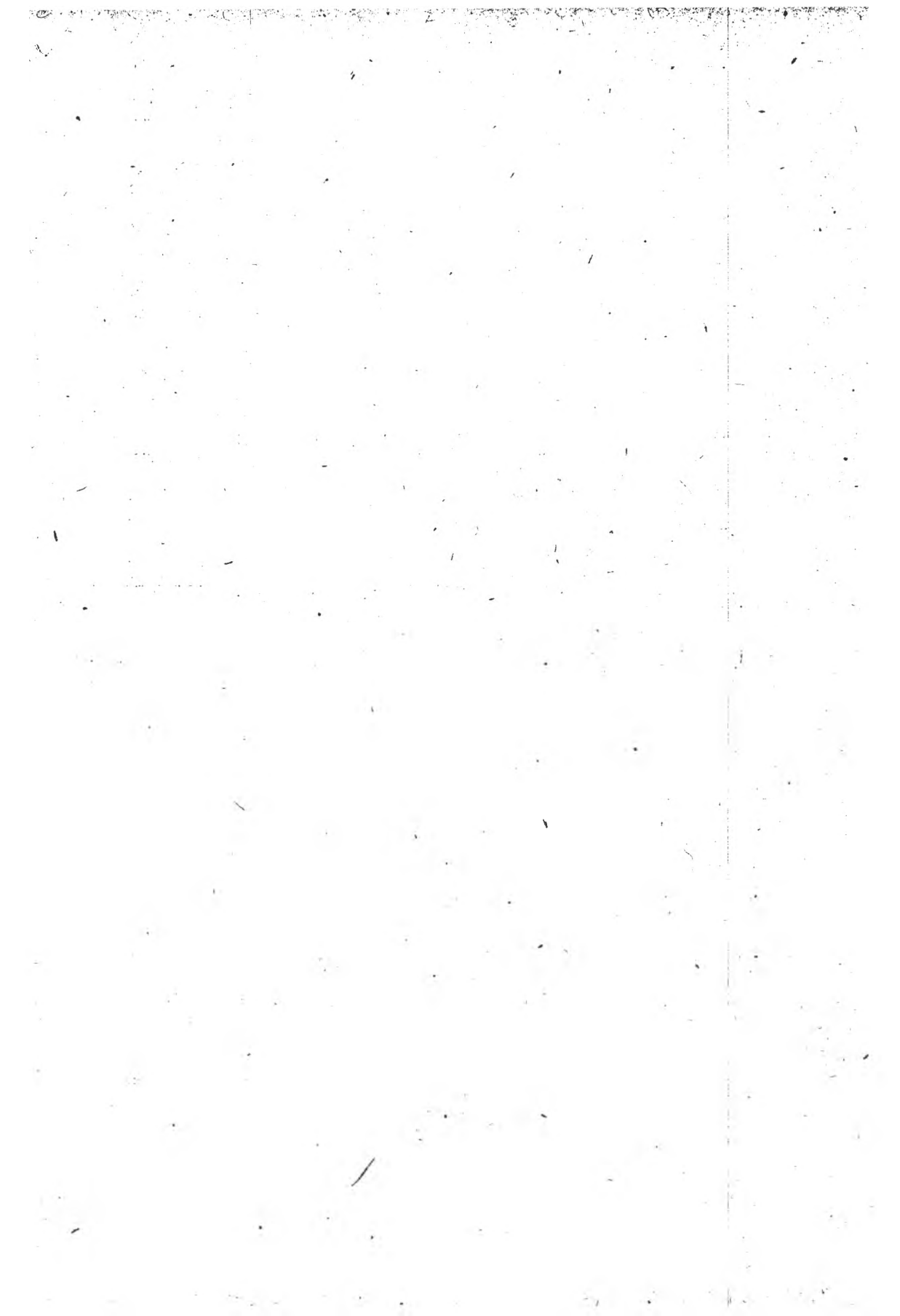
³⁵ Statutele . . . , p. 35 și 40.

Institutul Social Banat-Crișana a desfășurat de-a lungul unei perioade de aproape 12 ani o susținută activitate de cercetare socială. Este suficient să menționăm faptul că din cele 11 monografii integrale de sate realizate în cadrul I.S.R. și a filialelor sale, 4 se datorează institutului bănățean, iar din cele 6 monografii publicate sub egida I.S.R., 2 aparțin acestuia³⁶. Subliniind principalele merite ale Institutului Social Banat-Crișana — activitatea pentru ridicarea și înviorarea vieții românești din Banat, opera de pedagogie națională (trezirea în intelectuali a simțului de răspundere pentru problemele regiunii și pentru problemele generale ale țării), demonstrarea funcției politice a cercetării sociale prin alcătuirea listei cu necesarul de acțiuni de remediat — A. Golopenția afirma încă în anul 1938: „Institutul social din Banat a demonstrat utilitatea pe care o pot avea cercetările și anchetele făcute de oamenii de știință pentru conducătorii noștri... Rostul adevărat al cercetării realității sociale este acesta; valorificarea rezultatelor pentru teoria generală a fenomenelor observate nu e decît o operație secundară...³⁷”

Institutul bănățean încheie atît temporal cit și ca performanță științifică o activitate de cercetare socială remarcabilă desfășurată în Transilvania și Banat, care ne determină să considerăm, parafrazînd aprecierea făcută de I. Clopoșel la adresa revistei „Societatea de miine”, că o istorie a cercetării sociale românești ar fi incompletă dacă nu ar lua-o în considerare.

³⁶ L. Apolzon, *Sate, orđe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925—1945*, București, I.S.R., 1945, p. 18 și 112—115.

³⁷ A. Golopenția, *Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutetele sociale din Banat și Basarabia*, în — „Sociologie românească”, II, nr. 11—12, 1937, p. 531.

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

I. *Doctorate honoris causa*

La 15 ianuarie 1992, în Aula Magna a Universității clujene a avut loc o ceremonie solemnă: doi universitari de renume, profesorii de sociologie Raymond Boudon de la Paris și Georg Weber de la Münster au primit, din partea Senatului Universității noastre, titlul de *doctor honoris causa*. Redacția seriei de Sociologie a revistei „Studia” își face o plăcută și onorată îndatorire inserând în acest număr cuvântările de *laudatio* rostite cu această ocazie și discursurile de răspuns ale savanților distinși.

LAUDATIO pentru profesorul RAYMOND BOUDON (Universitatea Paris, Sorbona)

Domnule Rector, Onorat Senat, Domnule profesor Raymond Boudon, Doamnelor și domnilor,

Este pentru mine o deosebită cinste să prezint în fața Dvs. personalitatea profesorului Raymond Boudon, căruia senatul îi acordă titlul de *doctor honoris causa* a universității clujene. O onoare, deoarece domnia sa este autorul unei opere impresionante (17 cărți, sute de studii, articole publicate etc.), devenind prin ea o personalitate de prim plan în sociologia zilelor noastre. De aici, însă, și teama de a nu găsi mai potrivite cuvinte pentru a reda rezumativ această operă, dificultatea de a surprinde și cumula în câteva pagini substanța ei cea mai vie. Cer anticipat profesorului și publicului iertare pentru nereușitele și absențele *laudatio*-ului meu.

Născut în 1934, R. Boudon, după terminarea studiilor de filosofie, a urmat (în 1961) studii de specialitate în sociologie la Universitatea Columbia (U.S.A) unde l-a cunoscut pe Paul Lazarsfeld. Sub impulsul acestuia și-a orientat preocupările spre domeniul *limbajului sociologic*, inclusiv al celui matematic, elaborând și susținând drept teză principală a doctoratului de stat lucrarea „Analiza matematică a faptelor sociale”. Pornind de aici, preocupările lui pentru perfecționarea metodologiei, teoriei, logicii, limbajului sociologiei se amplifică, el devenind unul din cei mai de seamă specialiști contemporani în aceste domenii.

La 32 de ani, R. Boudon devine profesor titular la Sorbona — unul din cei mai tineri —, angajați fiind apoi, — concomitent sau succesiv — în conducerea unor prestigioase instituții de cercetare și reviste din

Franța și din alte țări. A fost deseori profesor-invitat la Universitățile din Statele Unite, Canada, Italia, Suedia, Germania, America Latină, Japonia etc. El este membru al Academiei europene, al Academiei americane de științe și arte, membru al grupului-fondator al Academiei internaționale de educație etc.

Subliniem din nou faptul că R. Boudon se bucură de un prestigiu excepțional în rândurile sociologilor contemporani iar sursa acestuia se află în primul rând în opera savantului francez. „La ce servește noțiunea de structură“ (1968), „Metodele în sociologie“ (1969), „Inegalitatea șanselor“ (1973), „Structuri matematice ale mobilității sociale“ (1973), „Efecte perverse și ordine socială“ (1977), „Logica socialului“ (1979), „Locul dezordinii“ (1984), „Ideologia“ (1986) etc. — iată numai o parte din lucrările publicate, cele mai multe fiind totodată traduse în două, trei, sau chiar cinci limbi străine. Cititorii români au putut lua contact cu scrisul său încă în 1970, cind în *Antropologia sociologiei franceze contemporane* au fost incluse două texte de referință ale prof. R. Boudon (despre *structură* și *cauzalitate*). În 1990 a apărut un volum de texte selectate, traduse, de doi membri ai catedrei clujene de sociologie.

Nu e posibil, evident, să facem măcar un inventar al tuturor problemelor abordate și a soluțiilor avansate de către R. Boudon în opera sa. Merită, credem, să evidențiem faptul că de la prima la ultima carte, creația este orientată strategic spre consolidarea statutului *științific* al sociologiei, al disciplinelor umane în general, în sensul în care marii clasici ai sociologiei — Durkheim, Weber, Pareto, Toqueville — au conceput acest statut. Remarcabilă prin profunzime și nuanțe, prin soliditatea construcției, contribuția lui R. Boudon la procesul menționat merge de la instrumentarul tehnico-statistic la idei fundamentale („efecte perverse“), de la analiza limbajului la cercetări de mare suprafață și adâncime privind mobilitatea socială, de la argumente în favoarea perfecționării „contabilității sociologice“ la reflecții logico-epistemologice, de filosofia științei privind problemele „teoriei“, „cauzalității“, „determinismului“, „schimbării“, „acțiunii sociale“, *explicației* (cu deosebire cauzale) etc.

Am putea spune că în curgerea timpului are loc o nuanțare și îmbogățire a „strategiei consolidante“ odată cu păstrarea nealterată a nucleului ei tare. În felul acesta R. Boudon ajunge la o sinteză originală care unește virtuțile explicației și comprehensiunii, care elimină anumite excese, unilateralități din demersul cognitiv al științelor sociale, o sinteză incitantă — provocator numită „individualism metodologic“. Dar oricât de departe a mers recondiționarea „strategiei proștiințifice“ ea — această recondiționare — nu a eliminat *primatul explicației* (cauzale) în demersul sociologic, ea nu a eliminat obligativitatea procedurilor standard pentru verificarea enunțurilor, pentru descrierea *enunțului adevărat* de opusul lui, pentru asigurarea *obiectivității* discursului sociologic.

În asociere cu susținerea primatului explicației-cauzale în sociologie R. Boudon abordează și problema relației dintre *matematică* și *sociologie*. În acest context el apreciază pe bună dreptate — credem noi

— că opoziția față de procesul matematizării științelor sociale este una din formele de blocare, întârziere a progresului acestor discipline. „A recunoaște că ascensiunea unei discipline la maturitate științifică este aproape întotdeauna, cum arată istoria științelor, corelată cu matematizarea (ei) măcar parțială nu înseamnă a da dovadă de spirit pozitivist“.

Dincolo de alte funcțiuni posibile, arată R. Boudon în „Les mathématique en sociologie“ (Paris, P.U.F., 1971, p. 7), una din funcțiile, dacă nu funcție esențială a matematicii, e de *clarificare*, de a introduce deplină claritate într-un *discurs* (ca cel sociologic) a cărui *limbaj* (nematematic) e caracterizat printr-un quantum ridicat de polisemie, ambiguitate.

Cred că e un merit de excepție faptul că, în timpul și după criza prin care a trecut societatea franceză în anii 1968—1969, R. Boudon nu s-a lăsat copleșit de amărăciune, nu a cedat presiunilor filosofiei „romantico-sceptice“ (cum o numește el însuși) și a rămas ferm pe poziții rațional-științifice, angajat în bătălia menținerii, dezvoltării disciplinelor socio-umane ca *științe*.

De pe astfel de poziții — de maximă luciditate și responsabilitate — R. Boudon a evaluat sever încercările unor sociologi (de ex. Touraine) care, în loc să aștepte (și să lucreze, la *maturizarea științifică* a sociologiei, au recurs la un vechi și facil truc de a înlocui demersul realmente științific cu unul de sorginte filosofică. „Teoria lui Touraine (privind evenimentele din mai 1968) mi se pare în ansamblu de tip scolastic. Adică ea tratează o materie empirică într-o manieră pur deductivă. Sociologia are (în cazul lui) același statut ca și biologia în *Tratatul despre pasiuni* al lui Descartes“. (R. Boudon, Mai 1968 — crise ou conflit, alienation ou anomie — în revista „L'Annee sociologique“, vol. 19/1968, p. 227).

— Cum vede Boudon „ieșirea din criză“ și deci posibilitățile dezvoltării viitoare a sociologiei?

Pe căile obișnuite ale cercetării *empirico-descriptive*, prin perfecționarea limbajului, prin noi elaborări *teoretico-metodologice*, prin ameliorarea *tehnichilor de observație*. Merită subliniat faptul că, în opinia lui Boudon, o foarte probabilă ieșire din criză rezidă în progresul observației, în perfecționarea tehnicilor cercetărilor *descriptive*, în *instituționalizarea și sincronizarea pe multiple planuri* a unei atari cercetări.

Nu pot încheia fără a consemna un eveniment, într-un fel, crucial în viața profesorului R. Boudin: în data de 29 mai 1991 el a devenit academician, membru al Institutului Franței, membru al Academiei de științe morale.

Mărturisesc că am fost profund emoționat de acest eveniment. În primul rând pentru faptul că o instituție de prestigiu al academiei franceze a recunoscut și confirmat meritele unei activități științifice de excepție în domeniul sociologiei. În al doilea rând am fost încântat de răspunsul prof. R. Boudon la alocuțiunea de recepție rostită de cunoscutul sociolog francez Jean Cazeneuve. Situația actuală a sociologiei — și a altor discipline umane — în Franța, Europa, America și în alte câteva

spații culturale este, sint convins, cea descrisă de savantul francez. Profesorul Boudon are dreptate când afirmă că „eseismul“ — atât de răspândit în literatura sociologică — adică un demers ideatic în care primatul îl are nu *demonstrația* ci *seducția*, nu argumentul logico-empiric, ci *farmecul metaforei*, nu *adevărul* ci cuvântul *sclipitor* — reprezintă pentru sociologie o fundătură și nu o ieșire din criză. Să-i mulțumim prof. R. Boudon pentru acest nou semnal de alarmă, să-i exprimăm gratitudinea noastră pentru această nouă limpezire a apelor, să ne solidarizăm cu el, noi cei care trudem în instituțiile universitare ca sociologi și să cultivăm ceea ce este de cultivat într-o astfel de instituție: adevărul și numai adevărul ca unica *valoare* pe care o poate produce și trebuie să o producă demersul, munca, activitatea universitar-academică. Știindu-l mai aproape de noi, ca *doctor honoris causa* al universității clujene, sper ca munca noastră să cîștige în spor și eficiență.

ION ALUAȘ

Discours prononcé le 15 janvier 1992 à l'occasion de la promotion au grade de docteur *honoris causa* de l'Université de Cluj

Monsieur le Recteur, Monsieur le Doyen, mes chers Collègues, Mesdames, Messieurs,

Je suis à la fois très touché et honoré par ce doctorat qui m'est aujourd'hui décerné par l'Université de Cluj.

Je suis très sensible aussi, plus encore peut-être qu'à ce signe de reconnaissance en lui-même, à ce qu'il est le symptôme et la manifestation d'une reprise des échanges scientifiques entre des pays européens liés par une longue tradition à cet égard.

Malheureusement, je ne lis pas le roumain. Je peux seulement le deviner. Mais, en dépit de cette incompétence, j'ai toujours feuilleté attentivement les tirés à part, les articles, les ouvrages de sociologie, de sciences sociales, mais aussi de philosophie des sciences et de philosophie des sciences sociales que des collègues, des amis roumains, qui furent quelquefois mes étudiants à la Sorbonne, m'ont fait le plaisir, dans les années passées, de m'adresser.

Ces envois m'ont toujours beaucoup touché. En raison de mes insuffisances linguistiques, je ne pouvais en déchiffrer le détail, mais il m'était facile, non seulement de prendre connaissance des thèmes traités, mais aussi de constater le sérieux avec lequel ils l'étaient.

Surtout, j'ai toujours éprouvé à la réception de ces travaux deux sentiments prononcés, mais contradictoires: l'un de tristesse, l'autre de joie.

Un sentiment de tristesse, parce que ces publications étaient l'occasion pour moi de me remémorer les difficultés matérielles en même temps que les difficultés de communication que rencontraient nos collègues et amis roumains dans les années noires de la dictature. Ce qui nous paraissait à l'Ouest comme allant de soi, la libre circulation des idées, des travaux, des écrits, sans laquelle il ne peut y avoir de production et de progression du savoir, on savait que nos amis roumains en étaient privés et l'on ne pouvait qu'en être profondément attristé. Je l'ai toujours été pour ma part.

Mais, d'un autre côté, on percevait aussi, à travers ces écrits, une attitude de résistance, une volonté de maintenir une activité intellectuelle et universitaire de haut niveau, de continuer à pratiquer une activité de recherche exigeante, de préserver des valeurs intellectuelles et scientifiques fondamentales.

Bref, on avait aussi en recevant ces publications, cela a du moins été mon expérience à de nombreuses reprises, l'impression très forte d'y percevoir l'affirmation d'une volonté et le témoignage d'une adhésion à de hautes valeurs intellectuelles et, au-delà, morales.

Ces sentiments, je les ai peut-être éprouvés de manière plus particulièrement intense dans les années 70.

Dans cette période, la principale idéologie de ce siècle, le marxisme reprit une nouvelle vie dans les pays d'Europe occidentale. C'était la deuxième fois que cela se produisait depuis la seconde Guerre mondiale.

Certains sociologues jouèrent souvent un rôle non négligeable dans cette revitalisation. On n'entendait alors parler, à Paris et en d'autres endroits, que de classe dominante et de classe dominée. Les sociétés qu'on appelle -d'un terme marxiste- „capitalistes“ et qu'il serait tout de même plus juste de qualifier de libérales ou de démocratiques, étaient dépeintes sous les couleurs les plus noires.

Elles n'auraient eu pour fonction que d'asservir la classe dominée à la classe dominante. La seconde était décrite comme munie d'une main invisible lui permettant, à l'insu de tous, sauf du sociologue inspiré, de réaliser ses noirs desseins. Apparemment libres et démocratiques, les sociétés démocratiques auraient été en profondeur, *en réalité*, totalitaires et despotiques.

Ces thèmes ne sont pas restés sans influence sur la jeunesse de l'époque.

J'ai immédiatement éprouvé à l'égard de ces analyses, de ce marxisme en dentelles qui, à côté du structuralisme, imprégnèrent les sciences sociales des pays de l'Ouest dans ces années, un profond sentiment de réprobation intellectuelle et morale¹. Comment était-il possible de ne pas voir que le totalitarisme et le despotisme existaient bel et bien, mais que c'était plutôt ailleurs qu'il fallait les chercher?

Bien sûr, ces analyses n'ont plus aujourd'hui qu'un intérêt historique et ceux qui les ont mises sur le marché sont aujourd'hui pour beaucoup confortablement installés dans ce qu'ils appelaient alors la classe dominante, d'un terme confus et impropre qui rayait d'un trait de plume les distinctions conceptuelles indispensables entre les critères de différenciation et de hiérarchisation sociales qu'avait introduites un Max Weber.

De façon générale, il est vrai, je crois, comme on l'affirme souvent aujourd'hui, que les grandes idéologies sont mortes, pour un temps du moins.

Mais pas ce qu'on peut appeler les „petites“ idéologies, lesquelles peuvent avoir des effets redoutables, elles aussi.

Je m'en tiendrai à un seul exemple à cet égard. Dans beaucoup de pays occidentaux, on assiste à une dégradation progressive, lente mais profonde et inquiétante, du système d'éducation, au niveau de l'enseignement supérieur, mais aussi et surtout -pour le moment- à celui de l'enseignement secondaire.

¹ Il suffit de consulter par exemple le très officielle *Enzyklopädie der Philosophie* qui traînait en abondance sur les rayons désolés des librairies de la „République Démocratique Allemande“ en 1988, du temps de Honecker, pour voir que des sociologues à la mode à Paris, comme P. Bourdieu, s'y voient décerner un brevet d'orthodoxie marxiste à peine tempéré par quelques réserves de type „peut encore mieux faire“.

Des cris d'alarme sont régulièrement jetés à ce sujet, aux Etats-Unis² aussi bien que dans les pays européens et notamment en France.

Toutes les catégories concernées par ce système, les élèves de l'enseignement secondaire, leurs parents, leurs maîtres, souffrent de cette situation. Un signe de cette décadence ne trompe pas: lorsque d'autres possibilités leur sont ouvertes, les jeunes hommes et femmes évitent aujourd'hui le métier d'enseignant. Et ceux qui y rentrent le regrettent rapidement. La collectivité souffre également, bien entendu, de cette dégradation: la transmission du savoir, la formation des compétences professionnelles sont désormais assurées dans des conditions telles que tous les acteurs concernés s'accordent à considérer celles-ci comme déplorables et comme se dégradant d'année en année. Etre professeur de collège de second cycle en France et dans d'autres pays relève désormais du sacerdoce.

Pourquoi? Fatalité? On ne voit pas au nom de quoi on pourrait l'affirmer. Incompétence des gouvernants? Il faudrait alors les supposer incompetents partout et toujours, car cette dégradation paraît générale et se développer sur la longue période. Volonté des intéressés? Sûrement pas. Personne ne désire cette dégradation et tous en éprouvent douloureusement les conséquences.

En fait, elle résulte de la tyrannie de quelques idées politiques, sociales et pédagogiques qui ont le statut, comme disait Flaubert, d'idées reçues⁴, c'est-à-dire d'idées objectivement fort peu fondées, mais traitées dans toutes sortes de milieux et notamment dans les milieux du journalisme et les milieux intellectuels comme des évidences.

En voici quelques unes:

— Que la fonction *principale* -je souligne bien ici l'adjectif „*principale*“, car c'est lui qui pose problème- du système d'éducation est de lutter contre l'inégalité des chances, dans la vie qui résulte des inégalités dans la condition des familles;

— Que tout élève, quel qu'il soit, a les mêmes capacités que son voisin et qu'il suffit de lui assurer un environnement scolaire approprié et d'utiliser les méthodes pédagogiques adéquates pour lui permettre de s'épanouir;

— Qu'il est préférable de supprimer les examens ou de les vider de leur contenu, plutôt que d'admettre des taux trop élevés d'échecs scolaires.

Ces idées „généreuses“, et quelques autres, aboutissent aux conséquences que j'ai évoquées et que tous réprouvent.

Mais la force des principes qui les inspirent est telle qu'elles prennent la stature de tables de la loi pour les responsables politiques, et que, quelle que soit leur couleur, ceux-ci ne peuvent que difficilement s'en écarter.

C'est ici, je crois, que les sciences sociales ont un rôle essentiel à jouer. Celui de souligner les effets indésirables qu'ont certaines actions

² Par exemple Allan Bloom, *The closing of the American Mind*, New York: Simon & Schuster, 1987; Philippe Nemo, *Pourquoi ont-ils tué Jules Ferry*, Paris, Grasset, 1991.

inspirées par les bonnes intentions et plus généralement, de débusquer les idées reçues, de retrouver la réalité par-delà les illusions, et par là, de défendre le citoyen contre les conséquences de ces idées.

Malheureusement, l'on observe trop souvent que les sciences sociales font souvent l'inverse. Peu sûres de leur identité, elles ne se donnent pas toujours en premier lieu une finalité scientifique et, plus généralement, cognitive. Au contraire, elles tendent parfois à renforcer ce que Tocqueville appelait les „passions générales et dominantes“, et l'exemple du rôle qu'elles ont joué dans les années soixante-dix n'est pas isolé. Aujourd'hui, tous les observateurs s'accordent par exemple à reconnaître que, dans les universités américaines, certains départements de sciences sociales sont des centres de diffusion de l'idéologie égalitariste, au moins autant que de production de savoirs nouveaux sur les phénomènes sociaux³.

Je ne crois pas qu'il y ait de remède-miracle à opposer à cette tendance. Mais l'on ne perd rien à insister sur le fait que la fonction principale des sciences sociales est de substituer les images vraies de la réalité que l'observation neutre et objective et l'analyse méthodique permettent d'obtenir aux illusions véhiculées par les idées reçues et engendrées par les passions générales et dominantes.

Cela a en tout cas toujours été ma conviction. Si vous me permettez d'ajouter un mot de commentaire sur ce point, dès le début de mes études de sociologie, j'ai été convaincu qu'il n'y avait aucune raison pour que cette discipline ne puisse pas se plier aux règles qui avaient fait le succès des autres et j'ai toujours été un peu choqué par le langage, les procédures, les analyses, les théories et les concepts approximatifs qui étaient utilisés par certains sociologues.

C'est pourquoi j'ai d'abord recherché du côté du langage mathématique et statistique un outil permettant de donner à l'analyse sociologique une rigueur qui me paraissait bien souvent lui manquer. Mais il se trouve que, assez rapidement, j'ai rencontré des problèmes qui, s'ils pouvaient être traités par la voie de la modélisation, m'apparaissent comme ne pouvant en aucune façon être résolus par l'application mécanique de tel ou tel instrument d'analyse statistique. Il était par exemple impossible de répondre de cette manière à la question de savoir pourquoi la mobilité sociale ne paraît guère être influencée par la démocratisation de l'enseignement.

Pour résoudre ces problèmes, j'ai utilisé une méthode d'analyse qui, à ma grande satisfaction, se trouve avoir attiré l'attention de plusieurs personnes, dont celle de Trajan Rotariu en Roumanie⁴. Ces collègues en

³ R. Kimball, *Tenured radicals*, New York, Harper, 1990; D. D'Souza, *Illiberal education*, New York, Free Press, 1991.

⁴ *L'inégalité des chances*, Paris, Armand Colin, 1973; 3ème édition Hachette, collection Pluriel, 1985. A donné lieu à un symposium publié par *Information sur les sciences sociales*, 1974, 1975, et comprenant des contributions de S. Rokkan, (Bergen), J. Elster (Oslo), H. Alker (MIT), R. Andorka (Budapest), N. Røggoff (Oslo), S. M. Miller (Boston), T. Fararo (Pittsburg), K. Kosaka (Tokyo).

ont décelé les faiblesses et par là l'ont fait progresser. Mais ce que j'ai surtout été amené à conclure de ces recherches relatives à la mobilité sociale, c'est que, non seulement l'analyse statistique des phénomènes sociaux, mais même l'analyse sociologique de façon générale devaient considérer lesdits phénomènes comme des effets d'agrégation, c'est-à-dire comme le résultats d'actions, d'attitudes,, de croyances obéissant à des raisons compréhensibles.

Depuis, cette idée est devenue pour moi comme une sorte d'obsession et je l'ai retournée dans tous les sens. J'ai cru pouvoir avancer, à tort ou à raison, qu'elle était présente derrière bien des analyses de Tocqueville, de Weber, voire de Durkheim. En observant les sociologies classiques sous cet angle, cela me permit de les interpréter d'une façon un peu différente de celle dont on les voit en général, de gommer dans une certaine mesure leurs divergences, et aussi de proposer une interprétation des raisons profondes de leur importance et de leur statut de „classiques“.

J'ai ensuite appliqué cette méthodologie à divers sujets. Je m'en suis servi pour porter un regard critique sur les théories du changement social⁵. Et, dans mes deux derniers livres⁶, je l'ai appliqué à un problème classique, celui que Pareto regarda, dans son *Traite de sociologie générale*, comme le problème essentiel de la sociologie, celui de l'explication des croyances aux idées objectivement non fondées. J'ai essayé d'y montrer sur un plan théorique qu'on pouvait, sur ce sujet aussi, aller assez loin en supposant que ces croyances collectives qu'on qualifie souvent trop vite d'irrationnelles, sont souvent des effets d'agrégation, et que le sujet social a de bonnes raisons d'adopter des croyances qui donnent facilement à l'observateur le sentiment de l'étrangeté. Ce faisant, je ne crois pas d'ailleurs avoir fait autre chose, ici encore, que de clarifier et mettre à jour une méthodologie implicitement utilisée par les grands sociologues classiques, notamment Tocqueville, Weber et Pareto, dans leurs travaux de sociologie de la connaissance. Durkheim lui-même ne nous montre-t-il pas dans les *Formes élémentaires de la vie religieuse*, que le magicien et son public ont de bonnes raisons, étant donné leurs soucis existentiels, et le savoir dont ils disposent, de croire aux relations causales fausses qui fondent les rituels magiques? De même, Tocqueville nous a expliqué par exemple que les Français du XVIIIe siècle avaient de bonnes raisons de croire que les variables politiques et les Anglais que les variables économiques sont les variables dominantes de la vie sociale.

Je ne sais si cette méthodologie est appelée à s'étendre et à se diffuser et je suis conscient des résistances qu'elle a toujours rencontrées, bien qu'elle ait quelque chose de l'oeuf de Christophe Colomb. Mon impression est qu'elle présente l'avantage de proposer à la sociologie

⁵ *La place du désordre. Critique des théories du changement social*, Paris, Presses Universitaires de France, 1984, 245 p.; 2ème édition, 1985.

⁶ *L'idéologie, ou l'origine des idées reçues*, Paris, Fayard, 1986 et Seuil, 1992. *L'art de se persuader*, Paris, Fayard, 1990 et Seuil, 1992.

l'objectif qui est celui de toutes les disciplines scientifiques: expliquer les phénomènes de son ressort, c'est-à-dire en déterminer les causes, tout en évitant le piège réductionniste dans lequel sont tombées de nombreuses écoles et qui consiste à oublier que l'acteur social est doté d'une capacité de choisir, d'inventer et de se déterminer à partir de raisons.

La conviction méthodologique qui a été la mienne depuis mes travaux sur la mobilité sociale peut en résumé se formuler de la façon suivante: comme l'indiquent Weber, Pareto, Tocqueville et Durkheim lui-même, sinon dans ses textes théoriques, du moins dans ses analyses empiriques, ce n'est pas en niant, mais au contraire en reconnaissant l'autonomie de l'acteur qu'on peut faire de la sociologie une science à part entière.

Les économistes en sont souvent persuadés. Les sociologues sont souvent persuadés du contraire. Mais il me semble que l'on ne peut se dispenser de la poser. La bonne manière de concevoir le comportement du sujet social n'est peut-être pas, comme le veulent les économistes, de le voir comme trop rationnel et de confondre rationalité et motivations utilitaires. Elle n'est pas non plus, comme le veulent souvent les sociologues, de le voir comme irrationnel. Entre les deux, existe la possibilité d'analyser son comportement et ses croyances comme „compréhensibles“, comme obéissant à des raisons qui, si elles ne sont pas toujours objectivement fondées, ont cependant le statut de „raisons“. Inutile d'ajouter tant cela paraît aller de soi que ces raisons sont toujours partiellement dépendantes du contexte social.

Est-ce parce que j'ai tenté de poser ces questions qui me paraissent essentielles de manière, j'espère, opératoire que vous avez voulu me décerner ce doctorat? Permettez-moi de le croire. Mais surtout, laissez-moi une nouvelle fois vous dire combien il m'honore et me touche. .

RAYMOND BOUDON

Membre de l'Institut de France

Professeur à la Sorbonne

LAUDATIO

pentru profesorul Georg Weber
(Wilhelms — Universität, Münster)

Rector Magnificus, Onorat Senat, Doamnelor și domnilor,

În 1989 cunoscuta „Westdeutscher Verlag“ din Opladen a publicat o impunătoare lucrare cu titlul „*Moarte, modernitate și societate. Proiectul unei teorii a refulării morții*“, elaborată de profesorul Georg Weber și tinarul său colaborator Armin Nassehi. Lucrarea nu era doar una extrem de temeinică, la nivelul standardelor actuale de performanță în științele sociale, ci și un veritabil moment de cotitură în tema pe care o abordează: asumarea faptului ineluctabil al morții în interpretările vieții. După ce o vastă literatură filosofică, de la Platon și Epicur la Heidegger și Camus a menținut tema în zona centrală a interogațiilor filosofice, după ce în romanul recent Marguerite Yourcenar a consacrat încă o dată privirea personajelor prin fatala „parabolă ce închide curba“, profesorul Georg Weber și colaboratorul său reiau problematica dintr-un unghi nou de vedere — diferit de cel teologic, biologic sau metafizic —, cel al teoriei societății. Întrebarea lor se referă la preluarea socială, în mod exact instituțională, în lumea modernă a faptului ineluctabil al finitudinii existenței umane. Plecînd de la ea, cei doi autori au produs cea mai importantă analiză a integrării finitudinii în structura de sens simbolică a societății moderne din literatura universală.

Prin această lucrare am ajuns să cunoaștem personalitatea profesorului Georg Weber, de la ilustra Universitate din Münster, căruia ALMA MATER NAPOCENSIS îi decernează astăzi titlul de *doctor honoris causa*. Argumentele ce au stat la baza propunerii de acordare prezentată de Facultatea de Istorie și Filosofie și hotărîrii Senatului au luat în seamă anvergura aparte, originalitatea și importanța operei științifice a profesorului Georg Weber și meritele distincte pe care domnia sa le-a cumulat contribuind efectiv la amplificarea relațiilor academice româno-germane.

Profesorul Georg Weber s-a născut în 1931 în Seneruș, ținutul Tîrnavelor și a urmat cursuri școlare și gimnaziale în satul natal și apoi la Sighișoara. În 1944 familia sa s-a mutat în Germania, stabilindu-se în partea occidentală a acesteia. Între 1952—1965 Georg Weber a urmat studii de teologie și filosofie, care au culminat cu obținerea master-ului și apoi a doctoratului în teologie, la Theologische Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster. Aceste studii i-au prilejuit stagii de pregătire în universitățile Heidelberg, Basel, Göttingen, Erlangen — avîndu-l ca profesor la un moment dat pe Karl Jaspers — precum și la Hama Divinity School of Wittenberg (Ohio), ca bursier Fulbright. Din 1965 Georg Weber a urmat un alt șir de studii, de data aceasta în domeniile sociologiei, pe care le încheie în 1971 cu habilitarea în dome-

niul sociologiei și pedagogiei sociale. Profilul pregătirii lui Georg Weber — care reunește teologia, filosofia, sociologia, pedagogia — nu numai că ilustrează și confirmă o tradiție adesea admirată a științelor sociale din Germania, dar oferă argumente pentru o idee actuală: științele sociale nu pot parveni la cunoașterea realității trăită de oameni fără a-și conjuga perspectivele.

După absolvirea acestui al doilea șir de studii, Georg Weber a urcat treptele ierarhiei academice, funcționând ca asistent de sociologie la Pädagogischen Hochschule Westfalen-Lippe, apoi ca docent de sociologie și pedagogie socială, pentru ca în 1972 să preia o catedră de sociologie și politologie la Heidelberg. Din 1980 domnia sa a fost numit profesor *Ordinarius* de sociologie și pedagogie socială la prestigioasa Westfälischen Wilhelms — Universität Münster.

Domnia sa este acum și directorul Institutului de Sociologie și Pedagogie Socială al Universității din Münster. În același timp profesorul Georg Weber activează în prestigioase societăți academice germane și europene.

Profesorul Georg Weber are la activ o impresionantă serie de cercetări sociologice desfășurate din anii șazeci încoace. Sub conducerea lui Helmut Schelsky, comisia sa a colaborat la cercetarea atitudinii, conducerilor din industria chimică față de automatizarea producției. Apoi a colaborat la cercetări de etică socială relative la profesie, familie, comunități religioase, pentru ca, în continuare, să întreprindă o cercetare finanțată de Woks-Wagenwerk asupra sașilor transilvăneni stabiliți în zona industrială a Renaniei Wesfalice. Ulterior cîmpul cercetărilor domniei sale s-a lărgit mult, adăugînd la domeniile remarcate, cercetări de sociologia învățămîntului, sociologia devianței, sociologia comunităților etc. Din 1988 profesorul Georg Weber a preluat conducerea a trei proiecte de cercetare de proporții: „Teorii subiective ale vîrstelor“, „Deportarea sașilor transilvăneni în U.R.S.S. în 1945—1949“, „Folosirea controlată a drogurilor ilegale și autovindecării...“.

Cercetările profesorului Georg Weber s-au concretizat într-o suită foarte întinsă de studii în volume, reviste de specialitate, germane, americane, engleze și într-un șir de cărți impunătoare! Atunci cînd a cercetat integrarea sașilor transilvăneni în condițiile Germaniei postbelice, domnia sa a dus interogații în urmă, pînă, la procesele de socializare a sașilor din societatea de origine. Pe această bază domnia sa a elaborat amplă lucrare *Perseverență și adaptare. O analiză sociologică și empirică a trei așezări* (1968), care a rămas de importanță crucială în studiul colonizărilor. Cercetarea din multiplele perspective disciplinare a sașilor transilvăneni stă la baza altor studii ale profesorului Georg Weber, care au culminat cu monografia *Senereuş. O comunitate transilvană în schimbare* (1985), elaborată cu Renate Weber. Nu numai prin dimensiunile ei (751 pagini în format mai mare decît uzual) aceasta este cea mai amplă monografie consacrată vreodată unei comunități din țara noastră. Ea reprezintă un studiu complex — istoric etnografic, demografic, economic și socio-cultural — un studiu exhaustiv, bazat pe o vastă folosire a

resurselor de informații, germane, românești și internaționale, a modului de viață al unei comunități care s-a constituit și și-a păstrat identitatea timp de secole.

Pe linia cercetării sașilor transilvăneni, profesorul Georg Weber a adăugat și alte lucrări de referință, dintre care amintim *Luther și transilvănenii. Răsfringerile Reformei și Iluminismului spre sud-estul Europei* (1985) — realizată împreună cu Renate Weber — și mai ales studiul, realizat împreună cu cercetătoarea americană Marilyn McArthur și Armin Nassehi, *Despre schimbarea identității sașilor transilvăneni — Identitate, etnicitate și societate*. Aici profesorul Georg Weber argumentează ideea după care studiile consacrate comunităților etnice necesită o fundamentare teoretică specială. Domnia sa a lucrat la elaborarea teoriei sociale aptă să susțină cercetări empirice ale acestor comunități. Și pe acest plan contribuția domniei sale este de avangardă în literatura de specialitate. Sprijinindu-se pe concepții de sociologie și filosofie socială de pondere majoră — structuralism funcțional al lui Luhmann și pragmatismul transcendent al lui Habermas — profesorul Georg Weber a arătat cum ar putea fi asigurate conceptele necesare cercetării empirice a comunităților. La capătul investigației lor, profesorul Georg Weber și colaboratorul său au arătat că împrejurările istorice de după cel de-al doilea război mondial au avut un impact contradictoriu asupra etniei săsești din Transilvania: pe de o parte, ele au întărit conștiința de sine și coeziunea internă a acestei comunități, pe de altă parte, ele au provocat emigrarea cvasitotală, destrămând comunitatea. Ajunși în Germania, sașii transilvăneni nu mai pot trăi într-o comunitate proprie și în spiritul tradițiilor strămoșești. Dacă vor dori să-și apere identitatea de sași ardeleni va deveni grea integrarea lor, iar dacă se lasă integrați vor fi tot mai puțin sași ardeleni, devenind simpli germani.

Dar nu numai în domeniul studiilor comunității etnice săsești profesorul Georg Weber a obținut rezultate de referință, care îl plasează, printre specialiștii de vîrf pe plan internațional. Formația sa fundamentală, de filosof, și teolog, și-a spus încă o dată cuvîntul în monumentală analiză din lucrarea *Moarte, modernitate și societate*. Se știe, una din filosofii caracteristice ale timpului nostru — cea a lui Heidegger — a reconstituit filosofia asumînd finitudinea existenței umane. Profesorul Georg Weber și colaboratorul său au făcut un pas înainte integrînd această finitudine în discursul științelor sociale. Ei resping pantragismul, argumentînd că pentru oameni moartea este nu întreg adevărul, ci numai adevărul pe jumătate, căci între oameni și moarte se impune viața. Ei resping însă, de asemenea, naiva sau ipocrita estompare, pe plan cultural și teoretic, a gravității faptului ireductibil al finitudinii existenței noastre. Profesorul Georg Weber consideră, pe drept, că urmărind legitim un ideal de exactitate, sociologia, științele sociale în general, nu pot abandona, fără a rata cunoașterea omului și societății, fenomene proprii omului, începînd cu finitudinea. Teza sa vizează direct epistemologia și metodologia sociologiei, dar nu numai pe acestea, ci chiar organizarea vieții noastre ca oameni. Întrucît nu putem ieși din condiția de muritor — este gîndul său — rezonabil este să o asumăm cu lucidi-

tate. Nu numai conștientizînd-o, ci chiar în comportamentele noastre de zi cu zi, și mai ales în construirea cadrelor instituționale ale societății. Este vorba de a privi aceste cadre nu numai din unghiul de vedere al eficacității factuale în gestionarea complexității — care, desigur, nu e lipsit de legitimitate și importanță —, și din acela al corespondenței instituțiilor cu datele condiției umane. Iar această corespondență presupune reconstrucția instituțiilor plecînd de la semnificația vieții. Este vorba, în alte cuvinte, de a face din ascultarea celui alt principiu activ de viață, iar din democrație nu doar o tehnică de guvernare, ci și o concepție despre lume.

Profesorul Georg Weber a luat contact cu sociologii clujeni în anul 1977, cu ocazia unei vizite efectuate la universitatea noastră. De atunci, acest contact a fost tot timpul menținut, cu toate dificultățile inerente vechiului regim din România. Imediat după schimbarea de la sfîrșitul anului 1989, relațiile au devenit mai strînse. În două rînduri, institutul condus de domnia sa a trimis la Cluj importante donații de cărți sociologice, contribuind în acest fel la relansarea pe o traiectorie științifică a acestei discipline la noi.

Profesorul Georg Weber a fost oricum printre primii savanți din Europa Occidentală care, după răsturnările 1989, a intervenit în sprijinul moral și material al noului curs din științele sociale din Universitatea noastră.

Rector Magnificus, Doamnelor și Domnilor

Facultatea de Istorie și Filosofie a prezentat în ultimii doi ani onoratului Senat al universității noastre candidatura la titlul de *doctor honoris causa* a unor personalități de primă mărime, cu contribuții de referință, inconfundabile în istorie și filosofie: unul din medievaliștii de prim plan astăzi, profesorul Harald Zimmermann (Tübingen), unul din cei mai profilați specialiști americani în istoria sud-est europeană, prof. Keit Hirschins (Cham aign Urbaña), principalul exponent al hermeneuticii filosofice astăzi, prof. Manfred Riedel (Erlangen-Nürnberg), eminentul istoric al lumii romane Robert Etienne (Bordeaux). Profesorul Georg Weber, care se atașează astăzi acestui prestigios șir, îi dă, în mod vădit o strălucire în plus. Îngăduiți-mi să mărturisesc din nou satisfacția facultății noastre de a-l putea considera de astăzi printre membrii corpului ei academic. Dați-mi voie să închei exprimînd convingerea că în măsura în care Universitatea clujeană onorează prestația științifică și acțiunile profesorului Georg Weber, în aceeași măsură facultatea noastră și Universitatea sînt onorate de a avea printre membrii lor o personalitate de anvergura domniei sale.

Vă mulțumesc,

ANDREI MARGA

Decan al Facultății de Istorie
și Filosofie a Universității
„Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Vortrag gehalten bei der Verleihung des *Dr. honoris causa* durch die Universität in Klausenburg am 15. I. 1992

ETHNIZITÄT UND MODERNE SOZIOLOGISCHE ÜBERLEGUNGEN ZUM PROBLEM ETHNISCHER VERGESELLSCHAFTUNG

I. Gesellschaftliche Modernisierung in funktional-struktureller Perspektive. Meine These lautet: Ethnische oder nationale Selbstidentifikation von Individuen und sozialen Gruppen ist nicht ein Relikt vormoderner Gesellschaften, sondern ein Produkt moderner Gesellschaftsstrukturen. Dies ist eine Antithese zu klassischen soziologischen Gesellschaftstheoretikern von Marx über Max Weber bis hin zu Talcott Parsons' Strukturfunktionalismus. Sie alle meinten, das Problem ethnischer und nationaler Selbstidentifikation werde sich mit fortschreitender Modernisierung von selbst erledigen. Diese Prognose ist, wie wir heute alle beobachten und wissen, offensichtlich unzutreffend. Doch wie läßt sich das anscheinend unsterbliche Phänomen mit so viel selbstzerstörerischem Sprengstoff soziologisch—gesellschaftstheoretisch besser als bisher geschehen erklären? Ich greife dabei, wie gesagt, zunächst auf Luhmanns Differenzierungstheorie zurück.

Er unterscheidet drei evolutionäre Stufen der primären gesellschaftlichen Differenzierungsform. Die einfachste Differenzierung ist die segmentäre. Sie ist einfachen Sozialsystemen, etwa archaischen, mythischen Gesellschaften zuzuordnen. Ihr Differenzierungsprinzip ist die Bildung gleicher oder zumindest ähnlicher Einheiten als interne Grenzen der Gesellschaft, so etwa Familien, Stämme, Dörfer. Das Bezugsproblem des jeweiligen Handelns ist hier der Bestand der Gruppe, sprich das Überleben der sozialen Einheit. In sie ist die Person so gut wie alternativlos eingebunden. Für die Gruppe und für den einzelnen sind Handlungsmöglichkeiten und Alternativen weitestgehend festgelegt und institutionalisiert. Die geringe Variationsbreite von Handlungsmöglichkeiten, Erlebnismodi und Informationsverarbeitung von Umwelt führt dazu, daß Wirklichkeit sich von jeder Position innerhalb des einfachen Gesellschaftssystems als gleich und symmetrisch darstellt. Personale Identitäten können sich innerhalb einer solchen Gesellschaftsstruktur ausschließlich als Gruppenidentitäten ausbilden. Der einzelne hebt sich nicht von seiner Gruppenexistenz ab, er ist alternativlos an seine Gruppenexistenz gebunden. Identitätsfindung und die Sinnhaftigkeit der Welt im Ganzen ist kein Problem des einzelnen, sondern ist in der Sinnstruktur der Gruppe, die sich zumeist in Form von Mythen darstellt, aufgehoben.

Die zweite Stufe der primären gesellschaftlichen Differenzierungsform ist die stratifikatorische Differenzierung. Sie ist ohne Zweifel die historisch erfolgreichste gewesen. Ihren Ausgang nahm sie bereits im Über-

gang von archaischen Stammesgesellschaften in komplexere soziale Verbände und blieb von den klassischen europäischen, asiatischen und amerikanischen Hochkulturen an bis in die europäische Vormoderne des 15. und 16. Jahrhunderts das bestimmende gesellschaftsinterne Differenzierungsprinzip. Das entscheidende Einteilungsprinzip stratifizierter Gesellschaften ist die Differenzierung in ungleiche Schichten. Für die europäische Vormoderne waren das Klerus, Adel, Bürgertum, Bauern. Die Gesellschaft bestand aus verschiedenartigen Teilsystemen, die in einer hierarchischen oben/unten Beziehung zueinander standen. Das bedeutet: Alle sozialen Phänomene, Zurechnungen von Kommunikationen, Anschlußfähigkeit von Sinn und Entscheidungslagen in Interaktionen wurden danach geregelt, wie sich die Folgen und Nebenfolgen dieser Kommunikationen in der hierarchischen Ordnung der Gesellschaft auswirkten. Für die höfische Gesellschaft etwa gilt: Achtung und Mißachtung gegenüber einer Person stützte sich kaum auf Argumente oder Sympathien, sondern letztlich auf die soziale Position der Person. Oder bei einer ehelichen Verbindung spielte nicht romantische Liebe zwischen Mann und Frau eine Rolle, sondern allein die Standesgemäßheit. Zusammengehalten wurden die Schichten bzw. Stände, die ihrerseits intern wiederum segmentär in Familien differenziert waren, durch eine primär religiös fundierte Seinsauslegung der Welt in Hierarchien. Göttlicher Ratschluß hatte jeden an seinen Platz gestellt und damit basta. Diese eindeutige vertikale Differenzierung der Gesellschaft zeichnete sich im Vergleich zur segmentär differenzierten Sozialform durch einen ungeheuren Komplexitätszuwachs aus, doch die Positionsbestimmungen innerhalb des Systems blieben noch transparent.

Gleichsam das, was die Welt im innersten zusammenhält, stellte sich unabhängig vom Blickwinkel des Betrachters als relativ homogen dar. Konkret: Die Sinnhaftigkeit der Welt als Gottes Schöpfung und die Notwendigkeit, ein gottesfürchtiges Leben zu führen, galt für jeden, unabhängig von seiner sozialen Position. Unterschieden haben sich Personen allerdings sehr wohl danach, an welcher Stelle der Gesellschaft — ob als Kleriker, als Adliger oder als Bauer — sie sich wiederfanden und wie sie sich in ihrem Leben zwischen den Polen Heil und Verdammnis — dies der primäre Code von Erlösungsreligionen — bewegten. Die Einheit der Ständegesellschaft wurde also funktional durch eine Generalisierung von Moral und vor allem von Religion erreicht.

Wie aber werden Personen in diese Ordnung eingegliedert? Sie hoben sich noch nicht entscheidend — wie in modernen Gesellschaften — von ihrer gesellschaftlichen Umwelt ab. Personen nehmen nicht Individualität im Sinne einer Abgrenzung zur gesellschaftlichen Umwelt in Anspruch, denn das hieße: aus der Ordnung herausfallen. *Privatus* heißt *inordinatus*. Die Identität der Person beruht alternativlos auf der Zugehörigkeit zu ihrem Stand — also direkt auf dem Prinzip sozialer Differenzierung. Identität war wesentlich zugeschriebene Identität, ko-

diert nach einem stabilen Schichtindex. So betraf die Zuordnung der Person zu sozialen Strukturen die gesamte Existenz, das Individuum mit all seinen verschiedenen Rollenaspekten, Interessen und Bedürfnissen. Klöster und Zünfte boten dem Individuum einen festen Platz in der Gesellschaft. Man kann dies Ganze auf die Formel bringen: Individualität durch Zuordnung zu einem Stand.

Wenn die gesamte Gesellschaftsstruktur und alle Rollen- und Positionszuweisungen innerhalb einer Gesellschaft nach einem Prinzip — nach der oben/unten Kodierung — verläuft, muß es eine gesellschaftliche Zentralinstanz geben, die Sinnhaftigkeit der Welt im Ganzen enthält. Diese religiös-eschatologische Auslegung der Welt in Form von christlicher Religion bestimmte den mittelalterlichen Kosmos im Ganzen — Religion ließ sozusagen kaum eine Leerstelle, die nicht von ihr zumindest sanktioniert wurde. Dies führte zu einer „Sinn-Sicherheit“ stabiler Identitäten, die sich nur langsam im Prozeß gesellschaftlicher Modernisierung veränderte. Gewiß hatte die monopolisierte Sinnggebung von Welt und Gesellschaft durch organisierte Religion und durch sie legitimierte soziale Ungleichheit auch disziplinierende, vertröstende und offen unterdrückende Funktionen. Dennoch bot sie eine „kosmologische“ Sicherheit, die die Möglichkeit der bewußtseinsmäßigen Verortung innerhalb der Gesellschaftsstruktur weniger von einem kontingenten als von einem alternativlos festgeschriebenen Sinnfundus bereitstellte, der die Gesamtordnung mit dem Siegel des Ewigen und Gottgewollten versah.

Doch wie kann die dritte Form primärer gesellschaftlicher Differenzierung kurz skizziert werden, die Luhmann funktionale Differenzierung der Gesellschaft nennt? Der horizontale Aufbau der Gesellschaft löst die alte vertikale Gliederung ab. Statt Grenzen zwischen Schichten und Ständen gibt es nunmehr Grenzen zwischen funktionalen Teilsystemen. Sie erbringen unterschiedliche Funktionen und Leistungen für die Gesellschaft als Ganze und sonst gar nichts! Wirtschaften dient demgemäß nur noch dem Profit, aber nicht mehr dem Seelenheil. Religion hat nur noch das Seelenheil zum Ziel, aber nicht mehr die politische Steuerung. Die Politik dagegen macht sich unabhängig von religiöser Legitimation, und Familie hat keine ökonomischen und rechtlichen Funktionen mehr, sondern nur noch die Pflege der persönlichen Nähe und intimen Interaktion. Die Wissenschaft hat nur Wahrheit und das Recht ausschließlich Gerechtigkeit zu produzieren.

Hinzu kommt, daß funktional differenzierte Gesellschaften keine Zentralinstanz kennen, da sich die innergesellschaftlichen Grenzziehungen von vertikaler in Richtung horizontaler Sperrn bewegt haben. Die weitreichende Folge ist, und ich zitiere Luhmann:

„Der Zusammenhang von Funktion und Leistung ist nicht mehr durch eine gesamtgesellschaftliche Grundsymbolik der Hierarchie und der direkten Reziprozität gewährleistet, er erfordert vielmehr in jedem System die Orientierung an einer dritten Systemreferenz: der zu sich selbst. Neben funktionale und leistungsmäßige Sinnbestimmung tritt eine Art teilsystemspezifische Reflexion, mit der das einzelne

Teilsystem seine Identität bestimmt und das Verhältnis von Funktion und Leistung reguliert. Und auch das muß im Teilsystem autonom geschehen, d.h. ohne zureichende gesamtgesellschaftliche Sinnvorgaben und Konsensrichtungen.“

„Welt“ wird also aufgelöst in perspektivische Welten: Für das Wirtschaftssystem reduziert sich die Welt auf ein Anlageobjekt zur Maximierung von Geldgewinn; für den Staat oder die Politik schrumpft sie auf ein Objekt, das Entscheidungen erfordert und in dem Macht gesichert werden muß; für Familie auf personale Nähe, Vertrautheit und Intimität; für Recht auf rechtlich prozessierbare Themen.

Wie Sie sicherlich bereits gemerkt haben, zielt die Beschreibung dieser Dekomposition auf die gesellschaftliche Funktion, also den Bezug der Teilsysteme auf die Gesellschaft als Ganze ab. Verkürzend gesagt heißt das: Da modernen Gesellschaften ein Sinnmonopol fehlt, erscheint die Welt in ihnen dezentriert. Damit steigen zwar die Chancen sprunghaft an, Probleme zu lösen, doch nicht weniger auch die Risiken. Heute leben wir alle in so einer Risikogesellschaft.

Was aber bedeutet das Gesagte für die Verortung von Individuen in die Gesellschaftsstruktur? Es hat weitreichende Konsequenzen. Waren, wie oben erwähnt, in vormodernen Gesellschaften Personen relativ eindeutig durch Stand und Familienzugehörigkeit bestimmt, bietet funktionale Differenzierung eine solche eindeutige Identifikationsfolie nicht mehr an. Die moderne Gesellschaft verlangt von Personen die gleichzeitige Zugehörigkeit zu verschiedenen Teilsystemen. Solche Mischexistenzen waren für traditionale Gesellschaften nahezu ausgeschlossen. Die innergesellschaftlichen Grenzziehungen verliefen dort parallel zur Selbstidentifikation. War etwa jemand Bauer, so reichte ihm dieses in der Gesellschaftsstruktur verankerte Identifikationssymbol aus, um sich in der Gesellschaft nach oben und unten zu verorten und zu orientieren.

Anders ist das bei uns modernen Mischexistenzen: Niemand führt nur eine wirtschaftliche Existenz, keiner von uns geht total als Wissenschaftler auf. Da aber heute eine für uns alle verbindliche gesellschaftliche Grundsymbolik fehlt, hat dies erhebliche Auswirkungen auf die Art und Weise, wie wir uns als Personen selbst identifizieren oder wie wir unserer Individualität eine Identität verleihen. Alles, was in systemtheoretischer Perspektive getrennt erscheint, müssen wir nun selbst in unsere Individualbiographie einbündeln. Die Ich-Identität der Person wird zunehmend das Ergebnis einer spezifischen Eigenleistung des Individuums. Personen sind nun darauf angewiesen, ihre Identität wesentlich unter Rekurs auf die Reflexion über sich selbst zu erlangen. Das Individuum wird zunehmend auf sich selbst zurückgeworfen und muß eigene Ressourcen mobilisieren, um auf die Frage zu antworten: Wer bin ich eigentlich?

In der funktional differenzierten modernen Gesellschaft wird das Problem der persönlichen Identität zum ersten Mal ein Problem des

Individuums selbst. Das moderne Individuum ist aufgrund des Fehlens von allgemeinen, identitätsverbürgenden Deutungssystemen, von traditionellen Lebensformen und von sicheren Rollen und Verhaltensstandards darauf angewiesen, sich selbst zum Maß aller Dinge zu machen. Individualität wird also nicht mehr über Einschluß, sondern über Ausschluß bestimmt. Selbstverwirklichung und Selbstbestimmung werden nunmehr zu Schlüsselbegriffen. Das Dilemma moderner Identitätsbildung liegt auf der Hand: Die Individualitätssemantik bietet — paradoxerweise — beides: einen relativen Fixpunkt, nämlich das Selbst, und eine normative Erwartung, nämlich ein sinnvolles Leben nach eigenen Vorstellungen und Ansprüchen leben zu können, ohne von außen fixiert zu werden. Am besten ist diese Paradoxie sicher von Jean Paul Sartre formuliert worden. Er meinte, der moderne Mensch sei zur Freiheit verdammt, er müsse die Absurdität der Freiheit aushalten, er sei sich selbst die Hölle. Damit bin ich unmittelbar an der Schwelle meines zweiten größeren Gedankenschritts angefangen. Er lautet:

II. Ethnische oder nationale Vergesellschaftung. Auf den ersten Blick könnte man meinen, daß das Problem kollektiver ethnischer Vergesellschaftung in einer funktional differenzierten Gesellschaft, die kein Sinnzentrum, keine zentrale Instanz zur Beschreibung der Gesellschaft und somit auch keine kollektiven Identitäten im Sinne der alten Ordnung mehr kennt, letztlich nicht mehr auftreten dürfte. Und in der Tat haben — wie bereits erwähnt — alle soziologischen Klassiker die ethnische Differenzierung nur als einen Durchlauferhitzer auf dem Weg zur Modernität der Gesellschaft angesehen, also mit deren Verschwinden gerechnet. Da sie aber das Problem der kollektiven ethnischen Vergesellschaftung als ein transitorisches Phänomen bewerteten, haben sie sich gesellschaftstheoretisch damit auch nicht mehr weiter abgequält. Angesichts gegenwärtig weltweiter ethnischer Konflikte kann man ihre Prognosen und Hoffnungen aber nur als obsolet ansehen. Wenn aber ethnische Konfliktlagen trotz fortschreitender Modernisierung nicht verschwinden, muß man nach Leerstellen, Lücken und Unvollständigkeiten einer Theorie der Moderne fragen, die ein wesentliches Problemfeld gegenwärtiger Gesellschaften offenbar nicht in den Blick bekommt. Genau das aber will ich hier in Kürze und damit verkürzend versuchen.

In meinem Argumentationszusammenhang erinnere ich nachdrücklich daran, daß die Theorie funktionaler Differenzierung keineswegs die Differenzierung der Gesellschaft in funktionale Teilsysteme als einzige Differenzierungsform zuläßt. Sie ist, so Luhmann explizit, die primäre Differenzierungsform geworden. Daß es innerhalb der Gesellschaft auch andere Differenzierungen gibt, die nicht in funktionaler Differenzierung aufgehen — etwa eine Stratifikation in Einkommensgruppen, Geschlechtsrollen, Konfessionen, Ethnien etc. —, ist unmittelbar einleuchtend. Doch all diese Differenzierungen haben keine gesamtgesellschaftlichen Auswirkungen. Sie sind sekundäre Differenzierungen von mittlerer gesellschaftlicher Reichweite. Aus der Perspektive von Personen erscheinen die innergesellschaftlichen Grenzen als Inklusions-

grenzen: Jeder muß prinzipiell Zugang zu allen Funktionskreisen besitzen und diesen Zugang nach mehr oder weniger individuellen Relevanzgesichtspunkten selbst regeln. Eine gesamtgesellschaftliche Einbindung oder Inklusion, wie sie in stratifikatorischer Differenzierung durch die Zugehörigkeit zur jeweiligen Schicht, zum jeweiligen Stand oder zur Region gegeben war, kann nicht auf der Folie des primären gesellschaftlichen Differenzierungstyps erfolgen. Im Klartext: Es gibt keine innergesellschaftliche Instanz mehr, die die Gesamtordnung der Gesellschaft regelt und dem einzelnen einen Platz darin zuweist.

Genau aber an dieser Stelle der Theorie funktionaler Differenzierung sehe ich eine Brücke zur Frage der ethnischen Inklusion oder Einbindung von Personen. Denn gerade Freiheit und Gleichheit als Grundbegriffe bürgerlicher Revolutionen sind aufs engste mit der Entstehung von Nationalismen und ethnischen Bewegungen verbunden. Ich zitiere hierzu Habermas aus seinem hervorragenden Essay über die französische Revolution:

„Eine genuine Hervorbringung der französischen Revolution ist jener Nationalstaat, der dem Patriotismus seiner Bürger die allgemeine Wehrpflicht zumuten konnte. Mit dem Nationalbewußtsein hat sich eine neue Form der sozialen Integration für die aus ständisch korporativen Bindungen freigesetzten Staatsbürger gebildet. Nach diesem französischen Modell hat sich auch noch die letzte, aus der Entkolonialisierung hervorgegangene Staatengeneration gerichtet.“

Nun ist Frankreich, wie wir alle wissen, nicht die europäische Regel. Gemeinsam ist aber allen europäischen Staaten: Das ethnische bzw. nationale Selbstbewußtsein einer Gesellschaft bildet den entscheidenden Motor für kollektive Identität, unabhängig davon, ob sich diese kollektive Identität nun in einem politisch verfaßten Staat niederschlägt oder nicht. Betrachtet man die Funktion solcher Ideen, so wird man feststellen: Nationalbewußtsein und Ethnizität sind die wesentlichsten Kategorien kollektiver Identifikationen, sie sind also mit funktionaler Differenzierung ursächlich verknüpft. Vielleicht ist es hier korrekter mit Max Weber von Wahlverwandtschaft zu sprechen. Wiederum ist es Jürgen Habermas, der den Nationalismus „als spezifisch moderne Erscheinungsform der kollektiven Identität“ seit dem Ende des 18. Jahrhunderts in Europa in den Zusammenhang gesellschaftsstruktureller Überlegungen stellt. Ich zitiere ihn ein letztes Mal:

„Nach dem Bruch mit dem Ancien régime und mit der Auflösung der traditionellen Ordnungen der frühbürgerlichen Gesellschaft emanzipierten sich die einzelnen im Rahmen abstrakter staatsbürgerlicher Freiheiten. Die Masse der freigesetzten einzelnen wird mobil — nicht nur politisch als Bürger, sondern ökonomisch als Arbeitskräfte, militärisch als Wehrpflichtige, auch kulturell als Schulpflichtige, die Lesen und Schreiben lernen und in den Sog von Massenkommunikation und Massenkultur hineingeraten. In dieser Situation ist es der Nationalismus, der das Bedürfnis nach neuen Identifikationen befriedigt.“

Diese posttraditionale Form der kollektiven Identität unterscheidet sich von der vorherigen vor allem durch die kulturellen Träger. Nicht mehr

Religion als überwölbende Sinninstanz, sondern Sprache, Kultur und nationale Geschichtsschreibung werden zu Indikatoren für die Einbindung in die Gesamtgesellschaft, die mit beginnender funktionaler Differenzierung immer weniger kollektive Identität zu sichern imstande war. Habermas betont zu Recht, daß der Nationalismus alle Bevölkerungsschichten auf ähnliche Weise erfassen konnte. Diese Leistung war vor allem deshalb so erfolgreich, weil keines der funktionalen Teilsysteme wie Politik, Recht, Wissenschaft etc. der Gesellschaft die Möglichkeit zur Vollinklusion mehr bieten konnte.

Ich halte als Ergebnis fest: Bei der Umstellung der Gesellschaftsstruktur von einer stratifizierten auf eine funktional differenzierte Gesellschaft gehört eine breite Semantik der Ethnizität und Nationalität zunächst zur notwendigen Ausstattung gesellschaftlicher Kommunikation. Im bezeichneten gesellschaftlichen Übergang hat Ethnizität die Funktion, die Dilemmata moderner Identitätsbildung zunächst zu kompensieren.

Am Beispiel des Funktionsverlustes der Religion läßt sich dies sehr plastisch demonstrieren. Religion — vormals zentrale Instanz zur Legitimation und Begründung von Gesellschaft und Welt schlechthin — ist selbst nur noch ein Teilsystem mit begrenzter kommunikativer Reichweite. Sie kann die frühere Funktion einer gesamtgesellschaftlichen Koordination von Kommunikation nicht mehr ausüben. An ihre Stelle treten nun Säkularisate wie Moral, Grundwerte oder semantische Simplifizierungen der Religion als Zivilreligion. Bei all diesen Symbolkomplexen oder Deutungsmustern handelt es sich explizit nicht um funktionspezifische, d.h. auf ein Teilsystem bezogene Semantiken, sondern um einem unterstellten Wertkonsens, der in nahezu alle kommunikativen Bereiche eindringen kann.

Meine hier vertretene These lautet: Ethnische und nationale Semantiken lassen sich exakt auf dieser Ebene des Wertkonsenses wiederfinden. Ihre spezifische Funktion ist es, dem einzelnen eine Integration in gesellschaftliche Kommunikation zu ermöglichen, weil er seine Identität kaum noch durch einfache Zugehörigkeit zu sozialen Gruppen bestimmen kann. Oder anders gewendet und kürzer formuliert: Ethnizität bzw. Nationalität wird nunmehr zu einem wesentlichen Identitätsmerkmal. Nicht von ungefähr spricht man von der Nation als einer Ersatzreligion.

Die ethnische bzw. nationale Semantik ist also eine genuin gesellschaftliche Semantik. Sie erlaubt Individuen auch unter Bedingungen funktionaler Differenzierung eine wertgeneralisierte und identitätschverbürgende Kommunikation. Betrachtet man daraufhin etwa den preußischen Nationalismus, so wird, lt. Hans Mommsen, dessen klassentranszendierender Charakter schnell deutlich. Er vermochte divergente Interessen und Gruppen so zu integrieren, daß sich eine kollektive Identität ausbilden konnte. Daß so eine Einschluß zugleich auch immer einen Ausschluß anderer bedeutet, hat in der europäischen Geschichte schreckliche und noch heute nachwirkende Spuren hinterlassen. Unter anderem ist hier

— so meine ich — die Entwicklung der europäischen Faschismen, insbesondere des deutschen Nationalsozialismus, grundgelegt.

Ich breche hier aus zeitlichen Gründen abrupt ab, meine aber gezeigt zu haben, daß entgegen sehr gängigen Vorurteilen, auch in der sozialwissenschaftlichen Fachdiskussion ethnische und nationale Semantiken keineswegs ein Überbleibsel vormoderner Gesellschaften sind, sondern gleich ursprünglich mit der Moderne entstanden sind. Die semantische Karriere des Begriffs Nation beginnt mit und läuft parallel zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft.

Geschichte und Gegenwart lehren: Das ethnische bzw. nationale Element wird in modernen Gesellschaften nur dann virulent und eruptiv, wenn es Gesellschaften nicht gelingt, die Sozialbindung, sprich Sozialintegration, von Personen politisch, kulturell und materiell zu sichern. Daß sich diesen andernorts entstandenen Konflikte gerade an ethnisch-nationalen Grenzziehungen entladen, ist sicher kein Zufall. Dieses Identitätselement scheint nämlich zu dem immer schon vorhandenen Wissen in der kulturellen Wertstruktur moderner Gesellschaften zu gehören, das mit den Modernisierungsprozeß keineswegs verschwindet. Gelingt es Gesellschaften, sich relativ konfliktfrei einzurichten und gesellschaftlichen Reichtum, Zugang zu politischen Entscheidungen, zu Bildung, Recht und Gesundheitswesen nicht zu ungleich unter ihre Ethnien zu verteilen, sind diese weniger anfällig für konflikthafte ethnische Bewegungen. Das ethnische Element kann dann durchaus zur Identitätsbildung beitragen und widerspricht keineswegs dem Modernisierungsprozeß. Auch ethnische und nationale Vergesellschaftung muß lernfähig bleiben: sie muß beobachten können, daß sie nicht die einzige Möglichkeit ist, und damit andere Möglichkeiten in ihrer Horizont aufnehmen. Gelingt dies, dann kann sowohl dem deutschen und europäischen Einigungsprozeß aber auch der Zukunft Rumäniens mit weniger Sorge entgegengesehen werden. Wachsende Sorge und damit erhöhte Wachsamkeit auch im wissenschaftlich-theoretischen Bemühen ist jedoch in jedem Fall angezeigt.

Prof. Dr. GEORG WEBER
Wilhelms-Universität, Münster

II. COLOCVIUL INTERNAȚIONAL „INVĂȚĂMÎNTUL SOCIOLOGIC”

RENCONTRE INTERNATIONALE SUR L'ENSEIGNEMENT DE LA SOCIOLOGIE Cluj (Roumanie); 11—13 avril 1992

Notre coopération. Un mois environ après la révolution du 22 décembre 1989 en Roumanie — qui vit la fin du régime de Ceaușescu — le bureau de l' AISLF était réuni à Paris, en janvier 1990. S'interrogeant sur la manière la plus pertinente et la plus efficace de manifester sa solidarité avec les sociologues roumains — dont on sait que la très grande majorité est francophone — il demandait à Gabriel Gosselin d'organiser des envois de livres, en association avec diverses organisations et par le biais des universités de plusieurs des membres du bureau. Mais il le chargeait aussi de prendre des contacts, en France et en Roumanie, pour rencontrer des collègues roumains et envisager avec eux la coopération la plus adaptée.

C'est ainsi que se nouèrent nos rapports, Ion Aluș ayant répondu rapidement et positivement à cette suggestion de l' AISLF. En octobre 1990, le bureau et le comité d'organisation du XIVe Congrès sur „Les nouveaux Mondes et l'Europe” était réuni à Lyon, et désirait élargir sa problématique à l'Europe centrale et orientale, en plein bouleversement. Il avait invité Ion Aluș à venir en France à cette occasion, et à se joindre, notamment, à cette réunion de Lyon. Diverses formes de coopération furent envisagées à l'échéance du prochain congrès, et c'est à ce moment que l'idée d'une rencontre internationale, à Cluj, en 1992, fut arrêtée. Et que fut retenu, d'un commun accord, son thème: la reconstruction de l'enseignement de la sociologie en Roumanie, dans le contexte et en lien avec les réalités de tous ordres qu'elle avait à affronter.

En juin 1991, Gabriel Gosselin se rendait en mission en Roumanie, pour l' AISFL, afin de rencontrer un grand nombre de sociologues roumains et développer les contacts, discuter du programme du symposium de 1992 et de son organisation et préparer la participation roumaine au congrès de Lyon. Une réunion à Bucarest du bureau de l' Association des Sociologues de Roumanie fut très positive à cet égard: un comité d'organisation fut mis en place aussitôt, les objectifs de la rencontre arrêtés pour l'essentiel. A Cluj les axes de celle-ci et ses modalités furent mis au point, notamment par I. Aluș et G. Gosselin. Une subvention de l' AISLF avait été décidée, et l'Université de Cluj — notamment sa Faculté d'Histoire et de Philosophie, et sa Chaire de Sociologie — acceptait la prise en charge de l'organisation matérielle.

La rencontre a donc eu lieu du 11 au 13 avril 1992 à l'Université de Cluj, et les membres présents du bureau de l' AISLF ont prolongé leur séjour en Roumanie, à Iași, à Bucarest surtout, pour nouer de

nombreux contacts et amorcer d'autres coopérations. Outre les actes de ce symposium, la première suite de cette rencontre de Cluj sera naturellement le XIe congrès à Lyon, du 6 au 10 juillet 1992. Une très forte participation roumaine y est attendue, y compris celle de quelques étudiants avancés. Les lieux principaux des interventions roumaines à Lyon seront: le symposium 2, organisé par A. Van Haecht et G. Gosselin sur la „Réinvention démocratique dans l'affrontement des valeurs“. Le symposium 5 (R. Sainsaulieu, P. Kuczynski, P. Kendé, G. Mink) sur les „Transitions post-totalitaires en Europe“. La table ronde „Rompre avec les dictatures“ (M. Villaverde Cabral) et surtout, bien sûr, la table ronde organisée par Ion Aluș et G. Gosselin sur „L'invention de la démocratie: le cas de la Roumanie“. Au-delà de juillet 1992 et du congrès de Lyon, d'autres suites et d'autres coopérations se préparent à Bucarest comme à Paris, que nos rencontres de Lyon permettront de préciser.

La rencontre de Cluj. L'objectif était de faire le point sur l'enseignement de la sociologie en Roumanie après 15 années d'interruption, de 1975 à 1990: tant en ce qui concerne les méthodes de formation des sociologues que l'enseignement de la sociologie à des non-spécialistes, les débouchés ouverts aux sociologues que l'adaptation de l'enseignement aux réalités nouvelles de la Roumanie.

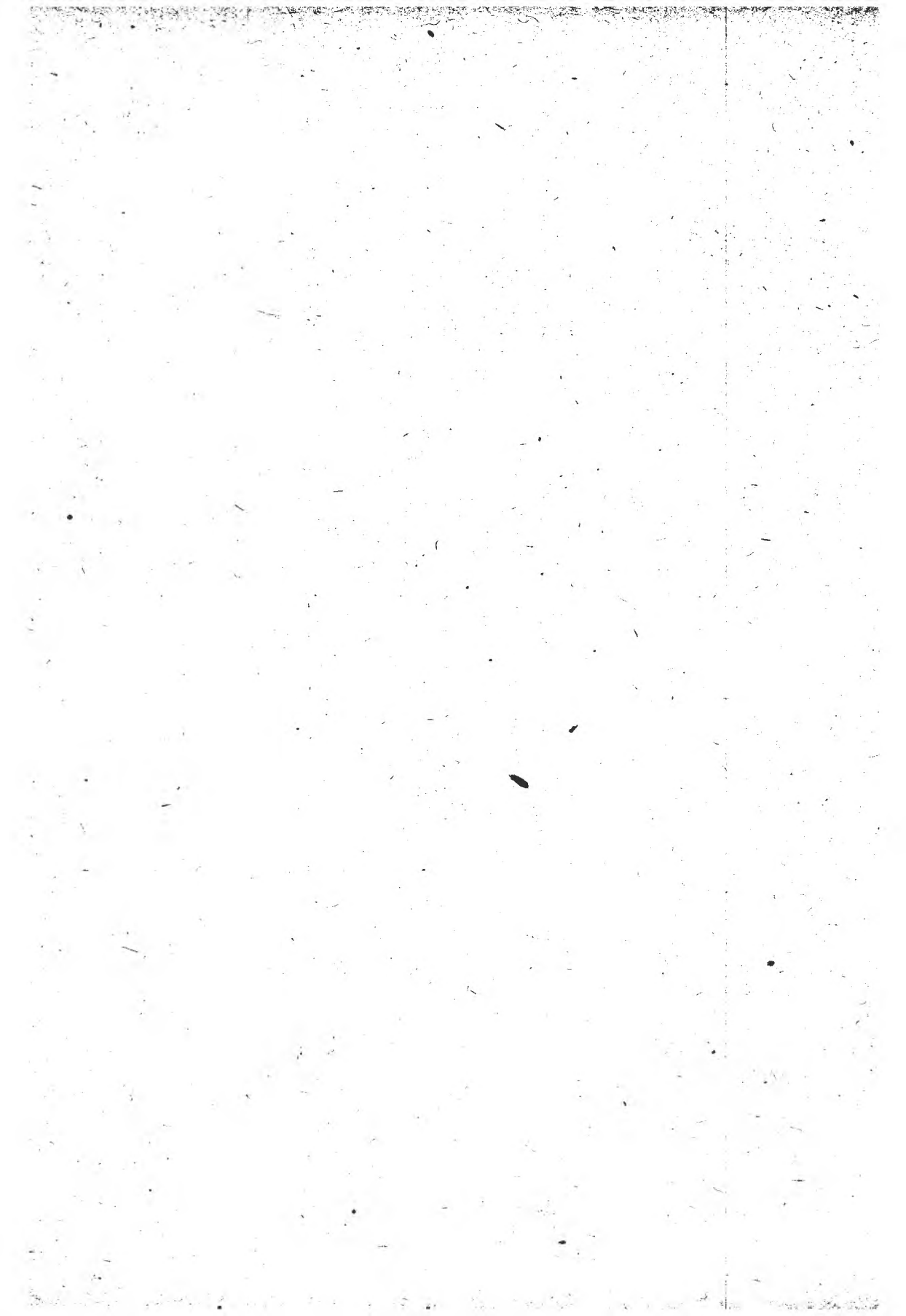
Les axes étaient donc: 1 — présentations et analyses, par divers collègues roumains de diverses universités, de l'état actuel et des perspectives de la sociologie en Roumanie. 2 — la formation en 1er et 2ème cycle, fondamentale et appliquée, des spécialistes et non spécialistes. 3 — la formation à la recherche et les carrières universitaires. 4 — les sociologues hors recherche et hors université.

Le comité scientifique était constitué du bureau de l'AISLF et du bureau de l'Association des Sociologues de Roumanie. Un comité d'organisation comprenait, côté roumain: C. Zamfir, Professeur à l'Université de Bucharest, Président de l'A.S.R., L. Vlasceanu, Professeur à Bucarest, Vice-Ministre de l'Enseignement, E. Gall, Professeur à Cluj, Membre de l'Académie roumaine, I. Haiduc, Recteur de l'Université Babeș-Bolyai de Cluj, C. Mureșan, Professeur à Cluj, Membre de l'Académie, A. Marga, Doyen de la Faculté d'Histoire et de Philosophie de Cluj, Vice-Recteur, I. Mihailescu, Professeur à Bucharest, Vice-Recteur de l'Université de Bucharest, I. Dragan, Directeur de l'Institut de Sociologie de l'Académie des Sciences de Bucarest, V. Miftode, Professeur à l'Université de Iași, I. Aluș, Université de Cluj, Vice-Président de l'A.S.R. et B. Paquetteau, Directeur du Centre Culturel français de Cluj. Côté AISLF: E. Tirya-kian, Professeur à Duke University (USA), Président de l'AISLF, R. Sainsaulieu, Professeur à l'Institut d'Etudes Politiques de Paris, Vice-Président de l'AISLF, Gabriel Gosselin, Professeur à l'Université de Lille 1 (France), Daniel Mercure, Professeur à l'Université Laval (Québec). La cheville ouvrière du comité, secrétaire, trésorière, était Livia Popescu, de l'Université de Cluj.

Le déroulement de la rencontre. Les séances se tenaient, samedi 11 et lundi 13 avril, dans la grande aula de l'Université de Cluj — 50 à 100 personnes y participaient, selon les moments — dont nombre

d'étudiants, notamment de Cluj et de Iași. Les langues utilisées étaient le roumain, le français et le hongrois (traduction simultanée). L'accueil fut parfaitement organisé, grâce aux soutiens généreux de la Fondation SOROS, de l'Université Babeș-Bolyai et de sa Chaire de Sociologie, grâce aussi à l'aide du Centre Culturel Français. En particulier un banquet particulièrement réussi a permis de nous retrouver, dans l'amitié et la détente, samedi soir. Le dimanche 12, une excursion dans les Carpathes a permis à tous les participants de connaître Béliš, Fintinélé, les villages voisins de Transylvanie et de magnifiques paysages de pâturages, de forêts et de lacs. Une réception par le Centre Culturel français a clos notre rencontre lundi soir. Que tous nos mécènes trouvent ici l'expression de nos vifs remerciements.

ION ALUĂȘ, Université de Cluj, Roumaine
GABRIEL GOSSELIN, Université de Lille 1,
France

L'ENSEIGNEMENT DE LA SOCIOLOGIE APPLIQUEE A L'UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES¹

Voici une vingtaine d'années, la section des Sciences Sociales de l'Université Libre de Bruxelles a créé au sein de son programme de cours une filière intitulée "Sociologie appliquée". Le moment paraît venu de tirer un premier bilan de cette expérience, en examinant successivement l'historique, le contexte, les finalités et les modalités, avant de nous interroger sur le sens des résistances rencontrées et sur les conditions d'un éventuel succès.

Historique. C'est en 1973 que, dans la foulée des mutations provoquées par les événements de 1968, une profonde réforme du programme des études en sciences sociales a été mise en chantier. Elle a été marquée par l'introduction, pour la première fois, de la mention "sociologie" dans le diplôme de fin d'études, ainsi que par la création de deux orientations spécifiques: "sociologie" et "*sociologie appliquée*". Pour obtenir cette dernière mention les "licenciés" — les études comportent deux années de "candidatures" et deux années de "licences" — devaient notamment avoir satisfait aux exigences de l'enseignement intitulé "*Travaux pratiques de sociologie appliquée*", c'est-à-dire avoir réalisé un stage pratique d'une durée de 60 h sur un terrain d'intervention sociologique, et réalisé un mémoire dont l'orientation était agréée pour cette mention par le jury.

En 1981, ont été inscrits au programme des cours — et plus particulièrement à celui de l'orientation "Sociologie appliquée" — une série de *séminaires de sociopsychologie* ("prise de décision", "relation de formation", "conduite de réunion", "processus de groupe et de changement", "initiation à la pratique de l'entretien", "sensibilisation aux relations humaines") destinés à familiariser les étudiants aux techniques d'intervention sociologique. Par ailleurs, la durée du stage a été portée à 180 h.

En 1984, la section des sciences sociales a, prenant en compte l'expérience acquise, les défauts constatés et l'évolution du contexte sociologique, entrepris de repenser et de restructurer ses enseignements. Interrompu puis relancé à diverses reprises, ce projet a débouché en 1986 sur le remplacement du système de crédits introduit en 1978 par un système de 12 modules, la "sociologie appliquée" devenant l'un d'entre eux. Pour obtenir son diplôme, l'étudiant devait choisir 2 modules parmi ces 12. L'orientation "sociologie appliquée" elle-même, un instant menacée, a finalement été maintenue: pour justifier l'octroi de cette mention l'étudiant devait évidemment avoir suivi le module „sociologie appliquée”.

¹ Communication présentée au colloque sur "L'enseignement de la sociologie" organisé par l'A.I.S.L.F. à Cluj (Roumanie) de 11 au 13 avril 1992.

En 1991, nouvelle réforme: cette fois l'orientation “sociologie appliquée”, en tant que telle, est supprimée. Elle cède la place à une orientation “gestion des ressources humaines”, portée par l'air du temps et née du souci d'ouvrir aux sociologues le champ prometteur des entreprises, organisations et administrations. Les „travaux pratiques de sociologie appliquée”, eux, demeurent inscrits au programme, et sont rendus obligatoires dans le cadre de la nouvelle orientation.

Contexte. Pour comprendre ces diverses réformes, et en particulier l'institution et les avatars de l'orientation “sociologie appliquée”, il convient de se référer aux contextes — institutionnel et théorique — qui en éclairent le sens.

Contexte institutionnel. La formation des sociologues au sein des universités est dans l'ensemble demeurée très traditionnelle: les pesanteurs sociologiques — ô paradoxe — y paraissent encore plus prégnantes qu'ailleurs.

Dans nos universités belges, en général, elle est articulée autour de deux axes au prestige affirmé: le juridique et l'institutionnel d'une part, le mathématique et le statistique d'autre part. Point, ou quasi pas, de psychologie, ni de psychosociologie. Beaucoup de théorie, très peu de pratique.

L'“effet” pervers de cette situation est que la production de sociologues se fait en vase clos. Un circuit fermé, un cercle vicieux les “sociologues” (?) n'envisagent leur future carrière que dans la recherche, et éventuellement dans l'enseignement. Travailler dans une entreprise industrielle, voire même dans une administration, serait déchoir, pire même: se salir les mains, se compromettre, être “récupéré” (le grand mot lâché, qui ne veut rien dire... si ce n'est sur les fantasmes du sociologue-acteur refoulé). Toutefois, lorsqu'on le “licencié en sociologie” ira avec son beau diplôme aux signatures encore fraîches à la recherche d'un premier emploi, quelle expérience va-t-il vivre? Première visite, les instituts de recherche: aucune place “au cadre”, ces instituts se rétrécissent comme des peaux de chagrin, premières victimes de la récession économique... et de leurs illusions mégalomanes des années 60. Deuxième visite, les administrations: “savez-vous animer une réunion?”, “quelle grille comptez-vous utiliser pour observer un séminaire?”, “avez-vous une expérience de formation?” (combien de fois nos “licenciés” ne viennent pas nous demander, après avoir éprouvé leurs lacunes à cet égard, où acquérir une formation complémentaire en ces domaines...?). Troisième visite, les entreprises industrielles: „nous avons besoin de sociologues, mais nous nous méfions de ceux que forme l'université, des théoriciens qui n'ont pas le sens des réalités”. Quatrième visite, hélas: le bureau de chômage...

Cette caricature à peine forcée du chemin de croix des “licenciés en sociologie”, qui n'ont même pas le temps de devenir des sociologues licenciés, dévoile tout le caractère *iatrogène* de la “formation” traditionnelle des sociologues: ils sont essentiellement. “déformés”, inaptes

— sauf rares exceptions — au travail qu'ils souhaitent, ou qu'on leur a fait miroiter, ou plus simplement au travail qu'on leur propose.

Une révision déchirante s'impose donc. La section des sciences sociales de l'Université Libre de Bruxelles a pris conscience du problème, et a décidé de tenter de remédier à ces lacunes du système traditionnel d'enseignement de la sociologie.

Cette section constitue l'une des quatre sections de la Faculté des sciences sociales de l'Université Libre de Bruxelles a pris conscience du problème, et a décidé de tenter de remédier à ces lacunes du système traditionnel d'enseignement de la sociologie.

Cette section constitue l'une des quatre sections de la Faculté des sciences sociale, politiques et économiques de l'Université Libre de Bruxelles (celle-ci réunit sept Facultés, parmi lesquelles une Faculté des Sciences Psychologiques et Pédagogiques distincte de la Faculté des Sciences Sociales). Créée au début de ce siècle à l'initiative de l'industriel — mécène Ernest Solvay, cette section est certes l'une des plus anciennes de ce genre en Europe. Une grande partie de ses enseignants exercent leurs activités de recherche à l'Institut de Sociologie, autre création d'Ernest Solvay, lequel voici bientôt 100 ans, lui assignait déjà la mission de réaliser des études sociales utiles, visant à améliorer la condition ouvrière et l'efficacité économique, à “construire une société meilleure”, bref faire ce que nous appellerions aujourd'hui de la “sociologie appliquée”. Pour lui, il ne s'agit pas d'élaborer “la science pour elle-même, sans objectif de réalisation”. Pour éliminer les excès de la politique du “laissez faire”, pour résorber les tensions sociales et prévenir les actions violentes, pour régler ce que l'on nomme à l'époque la “question sociale”, il encourage l'Institut à adopter une démarche “positive et pratique” qui implique un contact direct avec la réalité sociale à comprendre, produire et maîtriser.

Depuis près d'un siècle, l'Institut de Sociologie a développé une action dans la perspective ainsi tracée, articulant recherches fondamentales et recherches appliquées. S'appuyant sur l'expérience ainsi acquise par ses enseignants — chercheurs, forte de son étroite collaboration avec l'Institut de Sociologie, la section des sciences sociales a décidé d'aménager son programme, d'y faire une place pour l'enseignement de la sociologie appliquée, tout en cherchant — par la promotion de recherches-actions notamment — à dépasser l'opposition traditionnelle que d'aucuns continuent à faire entre ces deux types de recherche, fondamentale et appliquée.

Contexte théorique. Le projet inspirant cette création institutionnelle était sous-tendu par la prise en considération d'une double crise: crise de la société raisonnable, système socio-scientifique à base de rationalisations déliantes et de raison simplifiante d'une part², crise de la sociologie rationaliste d'autre part³.

² Cf. Bole De Bal, Marcel *La sociologie... et la personne? Ou, j'ai même rencontré un sociologue heureux*, Bulletin de l'A.I.S.?F., n°3, Bruxelles, 1986, pp. 124—126.

³ Idem, pp. 126—129.

Quant à ce dernier point, la sociologie dominante tend à reproduire les quatre clivages classiques, typiques du modèle rationaliste de la science, des rapports entre recherche et action, modèle inspiré de la pratique des sciences dites exactes: clivages entre la recherche fondamentale (dite aussi — ce qui n'est pas un hasard — recherche “pure”) et recherche appliqué, entre le chercheur et les structures qu'il étudie, entre les concepteurs et les exécutants d'une recherche, entre les différentes instances de la personne du chercheur. Ce modèle rationaliste tend à produire une connaissance atomisée, parcellaire, réductrice. „Plus le sociologue explique, moins on comprend“ avait l'habitude de souligner Henri Janne, président-fondateur de l'AISLF. Ainsi paraît-il en être d'une certaine sociologie de la raison positive et quantitative, analytique, élaborée sur base d'enquêtes, de questionnaires, de sondages d'opinions.

Or si nous voulons bien considérer — comme cela est de plus en plus largement reconnu aujourd'hui — que les hommes produisent la société qui les produit, il devient urgent de travailler à la déréification des totalités sociales, de revaloriser le rôle des acteurs sociaux dans la production sociale, dans la production permanente des systèmes de reproduction.

Reconnaître cette réalité, c'est prendre acte de la crise des sociologies classiques: crise de la sociologie évolutionniste, liée à la crise de l'idéal de progrès (économique et social), au déclin de la raison comme valeur absolue, au désenchantement face aux incertitudes de l'histoire et à la vaporisation des idéologies; crise de la sociologie fonctionnaliste, aiguillée, du fait de ses choix théoriques, sur des voies peu exaltantes, éloignées des problèmes existentiels rencontrés par les hommes et les femmes du temps présent; crise de la sociologie quantitative à vocation “scientifique”, dont les options de base paraissent souvent peu scientifiques, eu égard à l'absence fréquente de rigueur autocritique dans le choix de ses options. Crise des sociologies classiques, donc, dans la mesure où elles cherchent désespérément — consciemment ou inconsciemment — à imiter les sciences de la nature, à se voir accorder le statut tant envié de science à part entière.

Reconnaître cette réalité, c'est aussi réintroduire l'action dans le processus de la recherche, les acteurs dans le processus d'élaboration du savoir, c'est favoriser de nouveaux types de recherche (les *recherches-actions*) et de nouveaux modes d'application des connaissances sociologiques (à *socioanalyse*). C'est, plus généralement, s'engager dans la voie de l'élaboration d'une *sociologie existentielle, humaniste, personnaliste*.

Reconnaître cette réalité et contribuer à la réaliser: tel est, dans le contexte, le sens théorique et pratique du projet instituant une option “sociologie appliquée” dans la formation des licenciés en sciences sociales de l'U.L.B.

Finalités. Se projet, animé par le souci de sortir du cercle vicieux de la formation en circuit fermé de sociologues (pré-)destinés au chômage, entendait notamment préparer les étudiants en sociologie à la mise es oeuvre de recherches-actions et à l'exercice d'une *socioanalyse*

évolutionnaire, à devenir des agents de changement, des *socialanalystes*, c'est-à-dire des sociologues aptes à aider les personnes, groupes, organisations et mouvements qui le désirent à changer dans la mesure et dans la voie définies par ces acteurs sociaux eux-mêmes.

Des *recherches-actions*: elles ont en effet pour vocation de relier ce que les recherches classiques tendant à séparer: la théorie et la pratique, la recherche et l'action, le psychologique et le social, l'affectif et l'intellectuel, le savoir en train de se concevoir et la réalité en train de se construire. Par leur nature, elles tendent à rendre caducs les clivages inhérents à recherche classique: elles relient dans une même démarche, recherche fondamentale et recherche appliquée, elles visent à réduire toute distance purement „défensive“ entre le chercheur et ses objets d'investigation, elles impliquent un dialogue permanent entre les concepteurs et les exécutants d'une recherche, elles impliquent la prise en considération par les chercheurs de leur „équation personnelle“. De plus elles tendent à faire en sorte que les personnes investiguées, au lieu d'être de simples objets de recherche, deviennent des sujets de recherche; elles impliquent une action en faveur du développement des capacités relationnelles et institutionnelles des acteurs sociaux, c'est-à-dire de leur capacité à gérer les systèmes vivants dont ils font partie.

Une *socialanalyse évolutionnaire*: c'est-à-dire une sociologie appliquée qui se situe à égale distance de sociotechniques manipulatrices et de la socialanalyse révolutionnaire chère à Lapassade et Lourau. une socialanalyse aux ambitions scientifiques et cliniques dont le rapport à la sociologie et aux systèmes sociaux serait du même ordre que celui de la psychanalyse à la psychologie et aux systèmes individuels. Un type d'intervention où le sociologue — socialanalyste, à mi-chemin entre la tentation d'une action „orthopédique“ (normalisatrice) et celle d'une action „déliuratrice“ (déstabilisatrice), opte pour une action „maïeutique“ visant à aider les systèmes sociaux à s'approprier leur développement par l'élucidation de leurs rapports internes et externes, par le dévoilement de leurs modes de fonctionnement, par la reformulation des questions des acteurs. Dans cette option idéologique, le socialanalyste tendrait à assumer un rôle de médiation vers un nouvel équilibre ou vers une nouvelle prise de conscience en s'interdisant de peser lui-même sur les décisions ni inversement de contribuer à entretenir l'incertitude. Il s'efforcerait d'accroître la compréhension autonome des sujets — acteurs — sociaux, leur capacité d'auto-gérer les forces désoccultées par son intervention, il contribuerait, pour reprendre le message imagé de l'un de nos collègues roumains, à l'élaboration de „la science et la praxis de la néguentropie sociale“ (Dan Culcer).

Modalités. La conception et la structuration du nouveau programme se sont donc concrétisées en trois temps: la reconnaissance de la filière „sociologie appliquée“, la création des stages („travaux pratiques de sociologie appliquée“), l'adjonction de divers séminaires de socio-psychologie, conçus dans une optique de préparation à la socialanalyse.

A côté d'une série de cours optionnels que l'étudiant peut choisir en fonction de ses aspirations et orientations personnelles, la pièce centrale du dispositif est évidemment constituée par les "*travaux pratiques de sociologie appliquée*": il s'agit de stages assurés d'un encadrement scientifique permanent, d'une durée équivalente à un minimum de six semaines de travail dans des organisations et institutions économiques, sociales ou culturelles.

Définition des stages⁴. Ces stages doivent permettre à l'étudiant de faire un travail *individuel dans un milieu social concret*, ceci dans une perspective d'*observation*, d'*analyse* et si possible d'*intervention sociologiques*.

Un travail *individuel*: en cela le stage se distingue du travail de séminaire universitaire classique, lequel suppose à l'un ou l'autre moment un travail de groupe des étudiants. Même si le travail de stage implique la participation à une activité collective, celle-ci ne peut être le fait que d'un groupe extra-universitaire.

Un travail *dans un milieu social concret*: même si l'étudiant est amené à effectuer son stage dans une unité de recherche (ce qui est possible mais ne constitue qu'une formule parmi beaucoup d'autres), il est essentiel que son activité de stage se déroule sur le terrain, dans des groupes sociaux ou des institutions sociales extrauniversitaires (entreprises, administrations, services sociaux, écoles, hôpitaux, associations d'habitants, groupes d'animation culturelle, etc.).

Un travail *d'observation, d'analyse et si possible d'intervention sociologiques*: le stage implique un encadrement et des perspectives théoriques sérieuses, une observation et une analyse des réalités à partir d'une série d'hypothèses et d'une grille d'analyse discutées au préalable avec la ou les personnes assumant la charge de l'encadrement du stage, si possible des propositions d'interventions et/ou d'actions soumises au „maître de stage“ (la personne responsable du stage sur les lieux de celui-ci), voire une participation à leur mise en oeuvre, dans la perspective d'une contribution effective au travail de l'institution d'accueil.

Choix du stage. Le choix du stage résulte d'un accord entre le „chargé de stage“ (la personne responsable, au sein de l'université, de l'encadrement scientifique du stage) et l'étudiant. La proposition de stage émane soit du chargé de stage, soit de l'étudiant.

Le chargé de stage établit une liste des lieux de stage, choisis en fonction de leur intérêt pratique et théorique. Au début de l'année académique, il réunit l'ensemble des étudiants intéressés et leur présente ses propositions de stages. Les étudiants qui souhaitent proposer eux-mêmes

⁴ Cette définition, ainsi que celle des modalités de mise en oeuvre des stages, ont été à l'origine le fruit des travaux d'une commission facultaire travaillant sur un projet soumis par le titulaire des travaux pratiques (M. Bolle De Bal). Le règlement initial a été précisé et complété par l'action conjointe du dit titulaire et de Madeleine Moulin, chargée de stage qui assure depuis une dizaine d'années la réalisation concrète de cette activité.

mes des lieux de stage doivent les soumettre à l'approbation du chargé de stage dans le mois qui suit cette réunion collective.

Contrat de stage. Pour chaque lieu de stage proposé, un contact préalable et un accord de principe auront été établis par le chargé de stage; le contenu du travail et ses modalités sont discutés et élaborés, en présence du chargé de stage, entre l'étudiant et l'institution ou le stage est appelé à se dérouler.

Le choix du stage n'est définitif que lorsque les responsables de l'institution d'accueil et le candidat stagiaire se déclarent réciproquement d'accord pour travailler ensemble.

Cet accord est alors concrétisé par un "contrat de stage" élaboré et rédigé en collaboration: y sont précisés les objectifs du stage, les modalités de sa réalisation, les engagements de chacune des parties, en particulier ceux de stagiaire. Ceci devra servir de guide de référence pour l'institution d'accueil et le candidat stagiaire se déclarent réciproquement de la rédaction du rapport final.

Durée du stage. Dans un premier temps, la durée du stage était limitée à 60 heures. Après quelques années expérimentales, elle a été portée à 180 heures de prestation sur le lieux de stage proprement dit, soit l'équivalent de 6 semaines à temps plein. A partir de ces normes minimales, l'étudiant conserve toute latitude pour apprécier la nécessité d'une durée plus longue, compte tenu des modalités spécifiques chaque stage et de ses intérêts personnels.

Évaluation du stage. Cette évaluation est double: par l'étudiant de son stage, par un jury de l'étudiant et de son rapport.

L'évaluation par l'étudiant se réalise par la rédaction d'un rapport écrit sur l'expérience réalisée, sur les constatations sociologiques faites, sur les enseignements tirés du stage. Un plan de rapport est remis aux étudiants, en guise d'orientation. Il suggère les rubriques suivantes: dans une première partie, la définition de l'objet du stage, la définition du champ d'observation et/ou d'intervention, l'analyse sociologique du travail effectué et de l'insertion dans l'institution, l'apport du stage dans la formation (théorique, pratique, personnelle) au métier de sociologue, les prolongements éventuels du stage, une critique de l'expérience vécue et du système d'encadrement, une bibliographie etc; dans une seconde partie, la production sociologique proprement dite, dont le contenu dépend essentiellement de la nature et des modalités du stage. Ce rapport, non obligatoirement limité aux rubriques ainsi répertoriées, doit être déposé auprès du chargé de stage dans les 3 semaines qui suivent la fin du stage.

L'évaluation de l'étudiant et de son rapport se réalise au terme d'une défense orale de celui-ci, devant un jury composé d'au moins trois personnes dont le chargé de stage, le titulaire de travaux pratiques et si possible une personne — avec voix consultative — provenant du milieu de stage et ayant suivi le travail de l'étudiant. Cette personne peut être un responsable direct de l'unité où l'étudiant a effectué son stage. Cette association de personnes extérieures à l'Université s'inscrit dans la perspective d'une contribution concrète à l'ouverture de l'institution.

Ce qui est évalué est moins la qualité du stage que la façon dont l'expérience vécue a été mise à profit, moins les activités réalisées durant le stage que ce que l'étudiant en a retiré au plan du savoir, du savoir-faire, du savoir-être et du savoir-devenir, la capacité de décrire et analyser les éléments sociologiques d'une situation (rapport écrit), la manière de présenter ses idées et de discuter d'une expérience (rapport oral).

Bilan de l'expérience. Types de stages réalisés. Des stages ont été réalisés dans les milieux les plus divers: entreprises publiques et privées, associations bénévoles, administrations nationales et communales, hôpitaux, services de planning familial, services d'aide à domicile, institutions d'enseignement, foyers culturels, médecins sans frontières, entreprises de marketing ou de sondages, radio-télévision, services du personnel, de psychiatrie communautaire, etc.

Ils ont notamment porté sur des thèmes tels que l'alcoolisme, les cercles de qualité, l'impact d'émissions sur le public, l'aide aux handicapés, le fonctionnement de services, l'analyse institutionnelle, etc.

En général dans les entreprises à finalité marchande il s'agit de récolter des informations, dans le secteur non marchand, il s'agit plus souvent de porter un regard sur l'action, voire de prendre part à celle-ci.

Difficultés rencontrées. L'objectivité nous force à reconnaître que cette formation à la sociologie appliquée, et plus particulièrement ces activités de stages, n'a pas rencontré le succès espéré. Plusieurs raisons peuvent expliquer le manque d'écho recueilli auprès de quelques générations de candidats sociologues: la résistance des collègues "fondamentalistes", la stigmatisation rapide d'une filière nouvelle sans passé prestigieux, les motivations (ou l'absence de motivation) des étudiants en sociologie, la crainte des mains sales, l'importance de l'effort demandé et les stratégies subséquentes dans le choix des cours à option, une information déficiente, etc.

Pour la plupart des sociologues-enseignant "installés", seule la sociologie "pure" — celle qui dit à la société sa vérité (G. Balandier) — est considérée comme une activité scientifiquement noble et académiquement reconnue; la sociologie appliquée — celle qui veut aider les membres de la société à dire et produire la vérité de celle-ci — est par eux (dé)considérée, au moins, implicitement, comme de seconde zone, sinon „vulgaire". Ils se font un devoir sinon une joie de transmettre cette vision dichotomisée du travail sociologique aux étudiants tout prêts à boire ces paroles valorisant leurs propres fantasmes. Ils y trouvent la réponse à la fois à leur besoin élitiste d'un savoir "supérieur" et à leur besoin moral de pureté idéologique: faire de la sociologie appliquée c'est soit déchoir au niveau du travail social (C. Javeau), soit se salir les mains... mais en refusant de se les salir, ne risquent-ils pas de ne plus avoir de mains du tout (D. Bertaux)?

Toutefois les résistances étudiantes on bien d'autres sources que le seul reflet des résistances professorales. Beaucoup d'étudiants — avons-nous pu constater — se lancent dans des études de sociologie sans motivation bien précise, si ce n'est peut-être le vague désir d'être utile

à la société, de concrétiser des intentions généreuses, d'aider à résoudre des problèmes sociaux. Et pour cela, de faire de la recherche si possible universitaire. Par delà cette ambition mal définie, ils témoignent souvent d'une réelle anxiété face aux problèmes concrets du social au quotidien. Cette anxiété semble se renforcer au fur et à mesure qu'ils avancent dans leurs études, et que se renferme sur eux le cocon de leurs séminaires dans le monde clos de l'univers académique. Caricaturalement, ou — pourrait dire qu'ils souhaitent faire la révolution, se méfient de la réforme et ont peur de devoir se compromettre — c'est-à-dire de faire des compromis cécus comme des compromissions — en travaillant le social plutôt qu'en discourant sur lui . . .

A bien des égards, la situation belge peut être rapprochée, sur ces différents points, de la pertinente analyse que nous a présentée notre collègue Elisabeta Stanculescu du statut de la sociologie roumaine en la présente période de transition⁵: position basse, statut confus, demande sociale réduite, diversité des postes occupés et des fonctions remplies, rémunération peu élevée, restrictions budgétaires, privilège accordé à l'approche théorique et conceptuelle, identification du sociologue comme agent d'ordre social et de contrôle social, faible vision du rôle professionnel et du rôle social du sociologue.

A toutes ces difficultés et résistances, liées au statut de la sociologie dans la société contemporaine, vient s'ajouter, en notre université le fait que ces stages ne sont pas obligatoires — et personnellement nous le regrettons — pour tous les étudiants en sociologie, qu'ils font partie d'une série d'enseignements optionnels au sein de laquelle ils entrent en concurrence avec d'autres activités plus "légères", exigeant moins d'investissement personnel en temps et en énergie . . . et parfois notées de façon plus généreuse. Alors se développent des stratégies de choix, réalistes à court terme, où l'intérêt immédiat l'emporte sur des perspectives plus lointaines telles que la carrière professionnelle et/ou l'épanouissement de la personnalité.

Prenant conscience de cette situation, la section des sciences sociales a procédé, en 1991, à une certaine revalorisation de la notation du stage, sans que celui-ci devienne pour autant réellement compétitif avec les autres enseignements. Elle l'a aussi rendu obligatoire pour les étudiants ayant opté la filière "Gestion des ressources humaines" . . . ce qui, malheureusement, tend à présenter l'entreprise comme lieu privilégié, sinon unique, d'application pour la sociologie. Vision réductrice assez symbolique de la culture et du culte de la performance . . .

Apports principaux. Les étudiants qui ont eu la volonté et le courage de choisir ce stage exigeant s'en déclarent en général très satisfaits: cet apprentissage présente à leurs yeux l'incomparable avantage d'être concret, pragmatique, proche des réalités de la vie professionnelle. Il les fait sortir du cocon de leurs livres théoriques et des bibliothèques universitaires. Cette découverte — souvent difficile — du monde

⁵ Elisabeta Stănculescu, *Sur le statut et la position du sociologue dans la période de transition*, Colloque de Cluj, texte ronéotypé.

extérieur leur paraît un enrichissement essentiel, de nature à faciliter leur future intégration dans le monde du travail. Ils s'étonnent que cette activité ne soit pas rendue obligatoire, car tout sociologue devrait, estiment-ils, pouvoir bénéficier d'une telle expérience...

Par ailleurs, la participation de personnes du milieu de stage au jury chargé d'évaluer le rapport de stage et la défense de celui-ci se révèle dans la plupart des cas une expérience très utile: expérience d'ouverture de l'université, de collaboration entre elle et les milieux extérieurs, d'enrichissement des discussions relatives à l'apprentissage réalisé durant le stage, de compréhension des problématiques de la théorie et de la pratique, ainsi que de leurs interactions réciproques.

Dans cette nouvelle perspective, la conception des stage ne pourra manquer d'évoluer, et de se rapprocher de ce qui se pratique à Bruxelles pour la formation des ingénieurs commerciaux: ainsi il est envisagé de favoriser la réalisation du stage par des équipes de 2 ou 3 étudiants intervenant collectivement à titre de consultants bénévoles pour étudier certains problèmes de gestion des ressources humaines dans des entreprises, organisations ou institutions, et pour proposer certaines actions à soumettre aux responsables de celle-ci.

Perspectives: vers une pluralité de modèles professionnels? La crise actuelle de la sociologie est liée à sa relative difficulté à répondre à une demande sociale de plus en plus pressante. Demande inspirée par le modèle des sciences dites exactes, et donc demande de recettes socio-techniques. Le sociologue, en général, n'ignore pas le danger couru à répondre directement à une telle demande, et l'impossibilité d'y apporter une réponse satisfaisante. La réflexion développée autour du projet visant à l'élaboration d'une socialanalyse évolutionnaire tend à dépasser cette contradiction du sociologue face au problème de l'application de son savoir et de ses méthodes.

Le socialanalyste certes, n'est qu'une variété de sociologue parmi d'autres. Heureusement pour nous et pour notre société, il existe et continuera d'exister une pluralité des modèles de sociologies.

La sociologie appliquée — dans ses différentes versions, dont la socialanalyse ne constitue qu'un cas particulier — ne pourra jamais supplanter l'indispensable sociologie fondamentale. Mais celle-ci commettrait une erreur si elle ignorait l'avenir probable de celle-là.

La profession de sociologue — réjouissons-nous en — est multidimensionnelle. Le jour où elle cessera de l'être, le "Meilleur des Mondes" aurait vraiment des allures de "1984".

Multidimensionnelle, elle l'est par les fonctions à remplir, les rôles à assumer, les carrières à construire, les tâches à accomplir. Les quatre se recouvrent d'ailleurs très largement.

Pluralité des fonctions: le sociologue peut être défini comme producteur de savoir, agent de prise de conscience de contradictions interpersonnelles, de conflits collectifs, détecteur de mouvements sociaux, analyseur, "accoucheur d'un ordre qualitativement différent" (Ellul), "descripteur du changement et des mutations" (Balandier), etc.

Pluralité des rôles: le sociologue peut jouer le rôle de chercheur, conseiller, acteur, critique, analyste, éducateur, etc.

Pluralité des carrières: le sociologue peut faire carrière dans la recherche, l'enseignement, la gestion, l'animation, etc.

Pluralité des tâches: le sociologue peut accomplir des tâches qui vont de l'évolution des risques contenus dans tout processus de changement (J. Ellul) à l'attribution de sens à la société contemporaine (G. Balandier) en passant par l'élaboration de scénarios concernant l'évolution du système social (J. Remy) ou l'aide aux prises de conscience sociale.

Quel défi, et que de tâches! L'enseignement de la sociologie appliquée — qui commence à se développer et se structurer en France (Université de Paris-Dauphine, Université de Toulouse-le-Mirail) — constitue un commencement de réponse à cette exigence de système social, scientifique et professionnel. En fait loin de s'opposer l'un à l'autre, le sociologue critique et le sociologue clinique devraient comprendre que leurs identités sont moins contradictoires que complémentaires. La sociologie a besoin de ses deux jambes pour marcher et progresser.

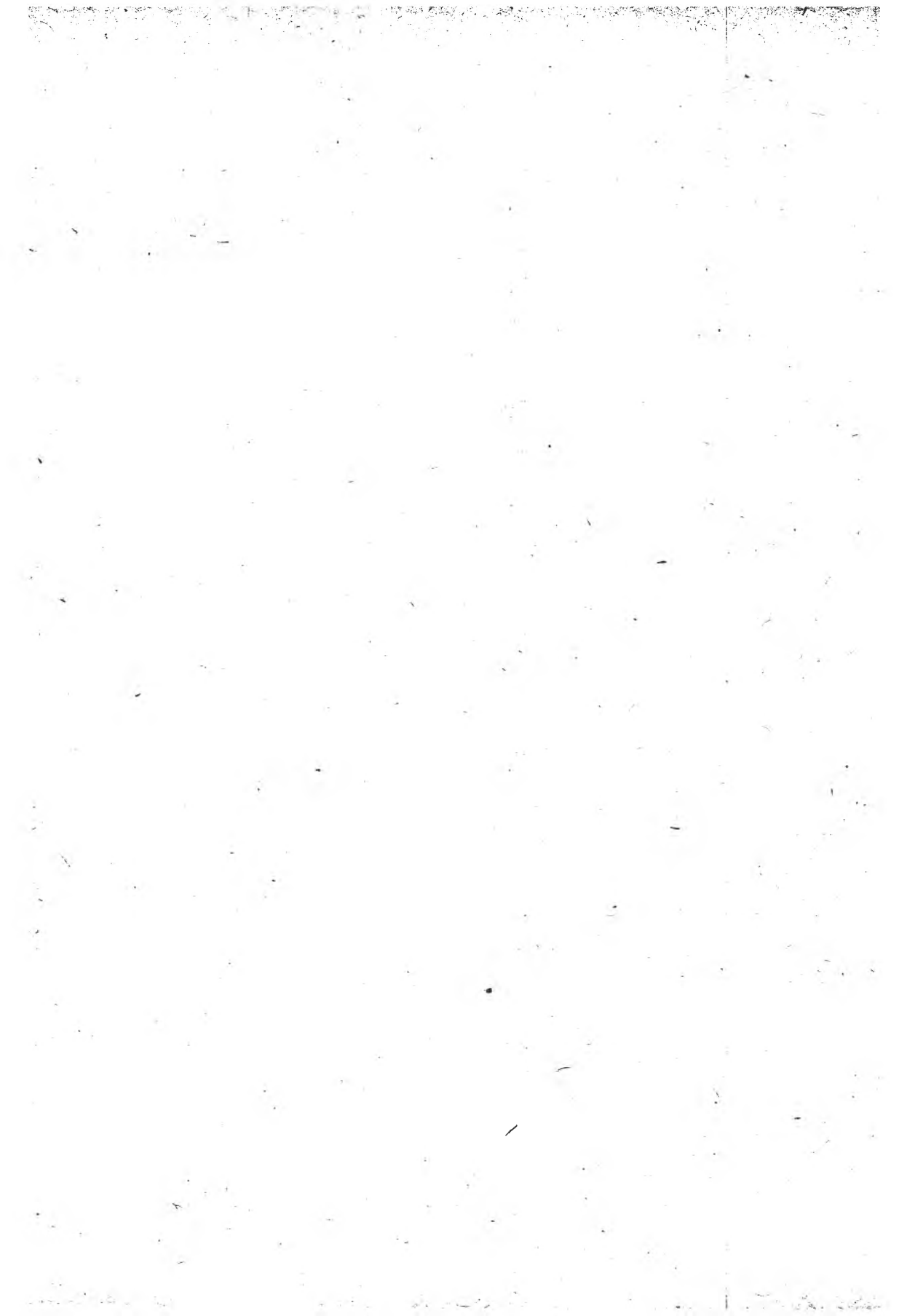
Voici quelques temps, notre président d'honneur, Georges Balandier, a assumé et résumé avec sa clarté coutumière la vocation des sociologues:

“Ils disent aux sociétés ce qu'elles sont, au-delà de leurs apparences et de leurs illusions. Ils montrent qu'il y a toujours, dans toute société, un espoir pour la liberté, une chance pour une action collective plus consciente et moins résignée”.

Ce qu'il dit pour la société est vrai pour n'importe quelle partie de celle-ci: institution, organisation, groupe, etc.

Mais là où le sociologue critique “dit” à la société ce qu'elle est, le socialiste tel que nous le concevons préférera “aider” les sociétés ou les parties de celles-ci — institutions, organisations, groupe, etc. — à dire leur vérité ou à produire leur vérité: les deux attitudes ont leur cohérence. Elles sont complémentaires, plus que contradictoires. Peut-être pourrions-nous émettre le vœu sincère, sinon d'un rapprochement, du moins d'un meilleur dialogue entre elles. Avant d'en arriver là, certaines mutations importantes devront intervenir dans les représentations de leur métier par les sociologues en place et de leur futur métier par ceux qui aspirent sinon à leur succéder, du moins à prolonger leur travail...

MARCEL BOLLE DE BAL
Président d'honneur de
l'A.S.S.L.F.

L'ENSEIGNEMENT DE LA SOCIOLOGIE À L'UNIVERSITÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES DE BUDAPEST

1. L'Université des Sciences Économiques de Budapest. Entre les deux guerres mondiales une faculté des sciences économiques existait dans l'Université Technique de Budapest. En 1948 cette Faculté fut séparée de l'Université Technique et constituait une université indépendante, nommé Université Karl Marx. Le but de la séparation était de former une université strictement marxiste-léniniste.

Dans la deuxième moitié des années de 1960, parallèlement aux réformes orientées vers la marché de l'économie hongroise, l'Université commençait à se débarrasser de l'influence du marxisme-léninisme dogmatique et se transformer à une université économique moderne, enseignant les sciences économiques similairement aux universités des pays de l'Europe de l'Ouest et de l'Amérique de Nord. L'émancipation de l'influence dogmatique était un long processus et se réalisa à travers des luttes quelque fois acharnées.

A présent l'Université a trois facultés: 1. La Faculté de la Théorie Économique, 2. la Faculté de Management, 3. la Faculté des Sciences Sociales. Cette dernière faculté se développa progressivement. Premièrement il y avait une Groupe de Recherche de Sociologie Économique, qui a obtenu plus tard le rang d'un Département de Sociologie. Il y avait aussi toujours un Département des Relations Internationales, qui fut une école pour des futurs diplomate. Dans la deuxième moitié des années '80, un Département des Sciences Politiques fut établi. Ce sont les trois départements qui sont responsables pour une „spécialisation“ dans le domaine des sciences sociales. Ces „spécialisation“ sont: 1. la sociologie, 2. la politique sociale, 3. la science politique et 4. les relations internationales.

„Spécialisation“ est un enseignement spécialisé dans un certain domaine des sciences économiques (par exemple marketing, finances) ou des autres sciences sociales, après la troisième années les étudiants obtiennent universitaire. Dans les années 1-3 de l'enseignement tous les étudiants apprennent les bases des sciences économiques et une introduction aux autres sciences sociales, après la troisième années les étudiants obtiendront (dans le cadre de la réforme acceptés en 1992) un diplôme de base similaire au „bachelor“ du système américaine. Après la cinquième année les étudiants obtiendront un diplôme universitaire de type „master“.

À présent, l'Université a à peu près 300 étudiants ordinaires (participant à l'enseignement de „jour“) et quelques centaines d'étudiants de „soir“ et de „correspondance“. La Faculté „pont-graduate“ offre une variété d'enseignements, par exemple des cours de management.

En 1989 l'Université changea le nom de „Karl-Marx“ en „Université des Sciences Économiques de Budapest“.

2. Histoire du Département de Sociologie. L'enseignement et même l'existence de la sociologie fut interrompue en Hongrie avec l'arrestation

et condamnation à mort, en 1950, d'Alexandre Szalai, professeur de sociologie à l'Eötvös Lóránd Université des Sciences de Budapest. (Heureusement, le jugement de mort ne fut pas exécuté, Szalai fut libéré du prison en 1956, et jouait plus tard un rôle important dans la sociologie hongroise et aussi internationale.) Après la renaissance de la sociologie en Hongrie dans la première moitié des années de '60, un cours de sociologie fut introduit comme cours facultatif aussi à l'Université Karl Marx des Sciences Économiques, premièrement dans le cadre du Département de Philosophie, plus tard du Département de la Planification de l'Économie Nationale. Dès 1967, le cours "Sociologie économique" était obligatoire pour les étudiants des sciences économiques. Les professeurs étaient: András Hegedüs, Ferenc Nemes et Iván Szelényi. En 1973, un Groupe de Recherche de Sociologie économique indépendant fut formé. Graduellement plus et plus cours sociologiques étaient offerts aux étudiants (par exemple Sociologie de Travail, Sociologie de la Consommation). Dans la deuxième moitié des années de 1970, un complet "bloc sociologique" fut offert aux étudiants, comme un des blocs entre lesquelles ils devaient choisir.

En 1980 le groupe des sociologues a obtenu le rang de „département“ et F. Gázsó fut invité comme Chef du Département de Sociologie. En 1983, l'enseignement de la sociologie fut élevé au rang d'une "seconde spécialisation", ç'a veut dire que les étudiants ayant choisi une "première spécialisation" (par exemple commerce extérieur) pouvaient choisir la sociologie comme deuxième spécialisation. Dans ce cas ils ont écrit leur thèse dans le domaine de la sociologie et leur diplôme a mentionné le fait qu'ils ont appris la sociologie comme deuxième spécialisation. Dès ce temps, la sociologie est devenue une spécialisation à l'Université des Sciences Économiques.

Comme F. Gázsó fut nommé à être vice-ministre de l'enseignement en 1983, R. Andorka fut invité à enseigner en plein temps à l'Université et devint le chef de département de Sociologie. Il restait le chef du département jusqu'à 1991, quand il fut élu recteur de l'université, Gy. Lengyel fut élu comme son successeur en qualité de chef du Département de Sociologie.

La réforme de l'enseignement de l'Université de 1988 éleva la sociologie au rang de "premier spécialisation". et en 1991 une nouvelle spécialisation de "politique sociale" fut établie.

Le Département de Sociologie a à présent environ 30 collaborateurs et collaboratrices, entre eux et elles 2 professeurs (R. Andorka, F. Gázsó), 3 "dozent"-s (I. Herédi, I. Hrubos, G. Lengyel) et plusieurs "adjointst" (adjunktus) et chercheurs.

L'essence de cette histoire de l'enseignement de sociologie à l'Université des Sciences économiques est, que la sociologie fut introduite graduellement dans l'enseignement des étudiants d'économie et que, aussi à présent, l'enseignement de la sociologie est faite à la base de connaissances d'économie que les étudiants obtiennent dans le cadre de l'enseignement de base dans les trois premières années. Mais aussi les étudiants qui se spécialisent dans un domaine de l'économie, obtiennent

une introduction à la sociologie dans les trois premières années. La combinaison de la sociologie avec les sciences économiques est la spécialité mais aussi dans mon opinion le grand avantage de l'enseignement de la sociologie à notre université.

3. La structure et le contenu de la spécialisation en sociologie et en politique sociale en 1991. Selon le programme d'enseignement de 1991, les étudiants qui se spécialisent en sociologie doivent suivre les cours de sociologie suivants:

Introduction à la sociologie	2×14 heures	3.—4.	sémestre
Structure sociale	1×14 heures	7.	sémestre
Théories sociologiques	2×14 heures	7.—8.	sémestre
Méthodes de la sociologie	2×14 heures	8.—9.	sémestre
Sociologie économique	2×14 heures	9.—10	sémestre

En outre les étudiants doivent choisir 5 cours alternatifs (chaque de 1×14 heures) entre les cours suivants: sociologie du travail; sociologie urbaine; sociologie rurale; sociologie de la déviance; sociologie de la famille; sociologie de l'éducation; sociologie de la religion et des moeurs; démographie; psychologie économique; psychologie sociale etc.

Les étudiants doivent participer à un séminaire spécialisé, qui sert pour écrire leur thèse. Les séminaires spécialisés son concentrés sur les thèmes de recherche actuels du Département de Sociologie. Les étudiants écrivent en général leur thèse à la base des résultats partiels d'une recherche du département.

Les étudiants qui se spécialisent en politique sociale doivent suivre les cours suivants dans le domaine de la sociologie et de la politique sociale:

Introduction à la sociologie	2×14 heures	3.—4.	sémestre
Structure sociale	1×14 heures	7.	sémestre
Problèmes sociaux en Hongrie	1×14 heures	7.	sémestre
Méthodes d'évaluation des politiques sociales	2×14 heures	8.—9.	sémestre
Politique sociale	2×14 heures	7.—8.	sémestre
Tendances sociales futures	1×14 heures	9.	sémestre

En outre, les étudiants doivent choisir 5 cours (chaque 1×14 heures) entre les cours suivants: problèmes des jeunes; problèmes des femmes; problèmes de la population vieille; alcoolisme, drogue, suicide; logement; santé; programmes sociales des communautés etc.

Les étudiants en sociologie et les étudiants en politique sociale peuvent choisir somme cours alternatives entre tous les cours qui sont offerts a ces deux spécialisations, ç'a veut dire que, par exemple, un étudiant de sociologie peut choisir le cours "alcoolisme, drogue, suicide" et vice versa.

Dans le cadre de la nouvelle réforme de l'enseignement de l'université, acceptée en printemps 1992 et introduite pour les étudiants commençant leur études à l'université en automne 1992, le nombre des cours assignés aux différents spécialisations augmente un peu, en conséquence le

nombre des cours que les étudiants de sociologie et de politique sociale vont suivre; augmentera aussi.

Comme on voit de cette description, la philosophie de l'enseignement est de donner aux étudiants, premièrement une connaissance de la société hongroise, de ses problèmes et des possibilités d'influencer les problèmes par des politiques sociales. L'enseignement des théories et des méthodes sert pour mieux comprendre les conditions de l'Hongrie. Ça veut dire que l'enseignement de la sociologie et de la politique sociale est fortement empirique.

Dans les années 1986—1991 chaque année à peu près 30 étudiants ont obtenu un diplôme de sociologie à l'Université des Sciences Économiques de Budapest. À peu près la moitié a trouvé un emploi comme sociologue, les autres travaillent comme économistes. Leur diplôme leur donne la possibilité d'être employés comme économistes. On doit mentionner que ceux qui sont employés comme économistes gagnent beaucoup plus d'argent.

4. Le contenu du cours d'Introduction à la Sociologie. Le contenu du cours d'Introduction à la Sociologie peut servir comme exemple de la philosophie d'enseignement de la sociologie à notre université. Tous les étudiants de l'Université doivent suivre ce cours et doivent faire un examen de ce cours.

Le manuel de ce cours, écrit par R. Andorka, contient 18 chapitres, dont les titres sont les suivants: 1. les caractéristiques de la science de la sociologie et sa position entre les sciences sociales; 2. histoire de la sociologie mondiale; 3. histoire de la sociologie hongroise; 4. méthodes de la sociologie; 5. structure sociale, stratification, inégalités, pauvreté; 6. villes et villages; 7. mobilité sociale; 8. changement de domicile et de logement; 9. groupes démographiques dans la société: circonstances de vie des jeunes et des vieillards; 10. sociologie de la macro-économie: sociologie du fonctionnement de l'économie nationale; 11. sociologie de la micro-économie: sociologie du travail, de l'industrie, de l'entreprise et des organisations; 12. éducations, culture, écoles; 13. mortalité, santé, système de santé publique; 14. famille et autres petits groupes; 15. fécondité, reproduction de la population; 16. mode de vie; 17. normes, valeurs; 18. déviance.

Le manuel sera supplémenté dans la nouvelle éditions par un chapitre sur la sociologie politique.

Chaque chapitre est subdivisé en six sous-chapitres, traitant les thèmes suivants: 1. Concepts. 2. Méthodes de recherche. 3. Théories. 4. Tendances internationales. 5. Situation en Hongrie. 6. Possibilité d'influencement à travers des mesures politiques.

Par exemple, le chapitre sur la déviance traite les questions suivantes: 1. le concept de la déviance; 2. méthodes et problèmes de mesurement du suicide, de la criminalité, de l'alcoolisme, de la consommation des drogues et des maladies mentales; 3. théories de la déviance: 3.1. les stress aigus. 3.2. troubles de la socialisation. 3.3. la culture de l'ambiance sociale. 3.4. théories de l'anomie 3.5. théories de labelling; 4. tendances internationales; 5. tendances historiques, différenciation dé-

mographique, sociale et régionale, recherches sur les causes du suicide, de la criminalité, de l'alcoolisme, de la consommation des drogues et des maladies mentales en Hongrie; 6. politiques contre la déviance: par exemple politique pénale, politique de prix des boissons alcooliques, service d'hygiène mentale.

5. Recherches du Département de Sociologie. Parallèlement avec le développement de l'enseignement de la sociologie à l'Université, le Département de Sociologie a augmenté ses activités de recherche dans le domaine de la sociologie. Ci-après quelques-uns des thèmes de recherche du Département sont mentionnés:

1. Des commencement le Département était un des centres de recherche sur la sociologie économique. Les thèmes concrets dans ce domaine étaient: la recrutement et les attitudes des managers de l'économie, le secteur privé, l'économie secondaire (activités économiques hors du principal lieu de travail).

2. La structure et la mobilité sociale, inégalités sociales, pauvreté. La différenciation sociale selon la participation dans l'économie (secteur primaire et secondaire, secteur étatisé et secteur privé etc.). Composition de l'élite politique.

3. Position sociale des économistes dans la société hongroise

4. Conditions de vie et carrière des jeunes en Hongrie.

5. Sociologie urbaine: différenciation d'écologie sociale de Budapest.

6. Sociologie rurale: conditions de développement et de régression des villages. Études de cas des villages.

7. Démographie: facteurs de la fécondité dans le présent et au cours des siècles précédents (analyse des registres paroissiaux).

8. Sociologie de la déviance: épidémiologie du suicide, de l'alcoolisme et de la drogue.

Le premier rapport sociale (1986) sur la Hongrie était préparé et publié par le Département de Sociologie et la Département a participé aussi dans la préparation du dixième rapport (1990) et du troisième rapport (1992).

À présent, le Département est engagé dans trois nouveaux grands projets de recherche: 1. une enquête longitudinale des changements du revenu d'environ 2.000 ménages; 2. un enquête nationale de mobilité sociale en 1992; 3. un enquête comparative avec l'Allemagne sur l'aide financière et non-financière des parents pour leurs enfants en âge de jeune adulte (18—29 années).

Ces thèmes de recherche montrent que le Département concentre son attention sur les phénomènes et les processus concrets de la société hongroise et emploie surtout la méthode des enquêtes.

6. Orientation théorique du Département de Sociologie. Le Département de Sociologie était des le commencement caractérisé par une ouverture envers plusieurs écoles théoriques de la sociologie. Les trois auteurs classiques de la sociologie, les trois „pères-fondateurs” — Marx, Weber et Durkheim — ont eu un place similaire dans l'enseignement et dans la recherche. On pourrait dire que l'influence de Max Weber

était la plus forte. On doit ajouter que la place de Marx n'a pas diminué depuis le changement du système politique en Hongrie.

Aussi plusieurs écoles et auteurs contemporains jouent un rôle dans l'enseignement et influencent les méthodes et les questions de recherche des différents membres du Département. Entre autres on peut mentionner P. Bourdieu, la théorie du choix rationnel, le néo-fonctionnalisme, l'école de Frankfurt (Habermas), la théorie de modernisation et les écoles néo-werberiennes (G. Lenski, J. Goldthorpe, K.—U. Maier, W. Wüller etc.).

7. Quelques leçons de l'activité du Département de Sociologie à l'Université des Sciences Économiques de Budapest. La combinaison de la formation dans les sciences économiques et dans la sociologie peut être considéré comme un succès. Du point de vue pratique, le fait que les étudiants obtient un diplôme d'économiste et de sociologue (la texte du diplôme a changé pendant les années, mais le fait d'avoir étudié l'économie et la sociologie était toujours mentionné) a un avantage important dans la recherche d'un emploi, car ce diplôme semble-t-être aussi bon pour un emploi dans la sociologie que pour un emploi comme économiste.

Pour ceux qui travaillent comme sociologues, la connaissance des faits „durs“ de l'économie est un grand avantage, qui les protège contre des spéculations irréelles, tandis que pour ceux qui travaillent comme économistes les connaissances sociologiques les protègent contre des opinions extrêmement „tehnocrates“, qui négligent les réactions de la société aux phénomènes et mesures économiques.

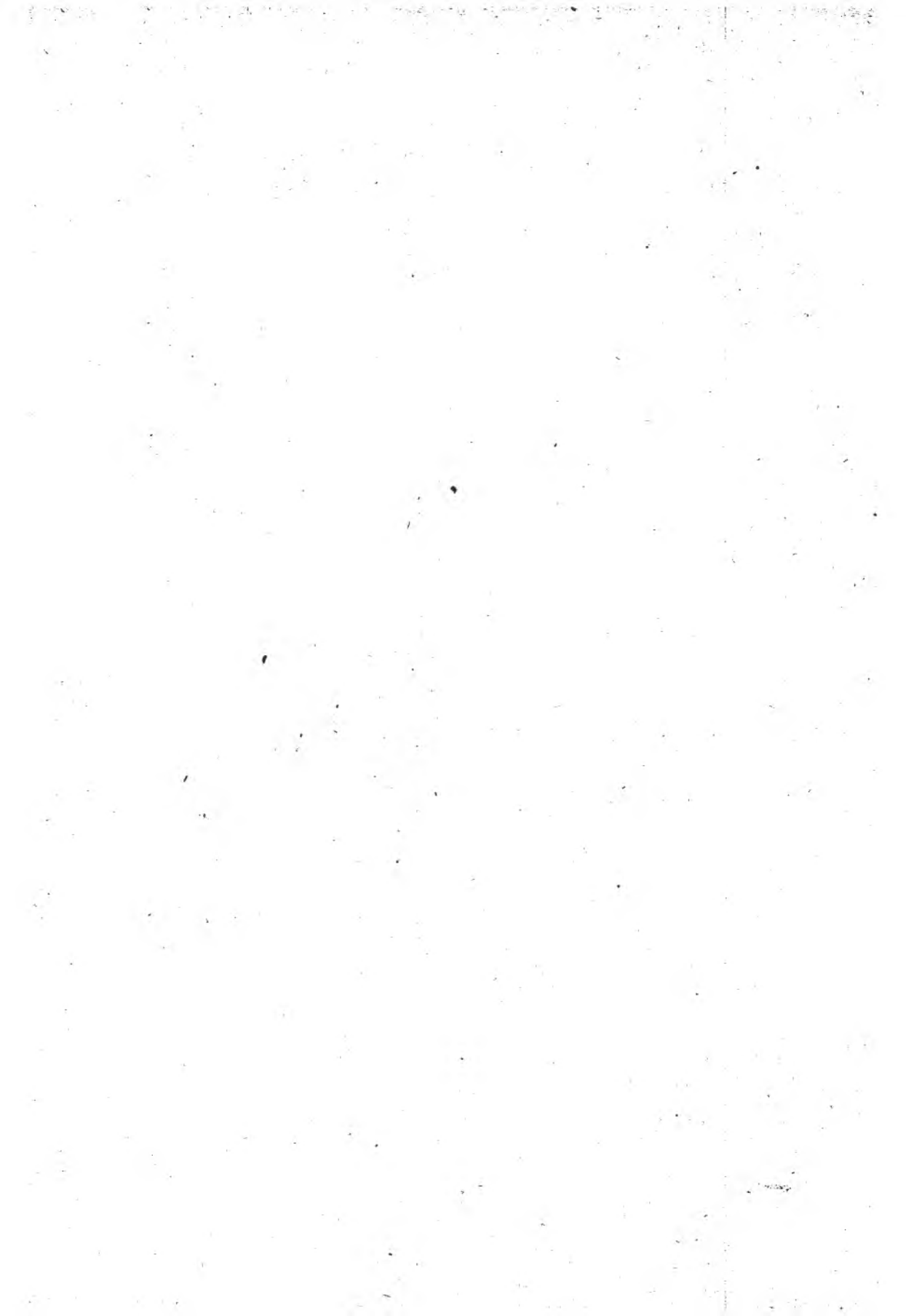
Sur un niveau plus générale et théorique, l'existence du Département de Sociologie (et des autres départements non-économiques) dans l'Université des Sciences Économiques contribue à éviter une isolation des sciences économiques et autres sciences sociales l'un de l'autre. Après tout, l'homme n'est ni „homo oeconomicus“, ni „homo sociologicus“, ni „homo politicus“ simplement, mais „homo socio-politico-economicus“. La coopération des départements des différentes sciences sociales dans le cadre de l'Université contribue ainsi à une synthèse des sciences sociales.

L'orientation fortement empirique du Département de Sociologie était un facteur important dans la démonstration de l'utilité sociale du travail du Département de Sociologie et aussi de toute la sociologie hongroise. L'insistance sur l'analyse des faits sociaux a aidé à éviter le service des idéologies.

Il semble aussi que l'éclectisme théorique est un avantage. Les étudiants font la connaissance de plusieurs — si possible de tous — écoles théoriques et peuvent choisir entre elles. Ainsi ils apprennent de ne devenir pas des croyants d'une seule théorie, mais des intellectuels qui ont à réfléchir et à choisir responsablement dans le cas de chaque problème.

Le changement du système économique, politique et social de la Hongrie a, d'une part, libéré la sociologie hongroise des contraintes politiques et idéologiques, mais, d'autre part, la sociologie et tous les sciences sociales, aussi que tous les universités, sont en face de problèmes d'adaptation aux conditions nouvelles, qui résultent de la dominance du marché et du système démocratique. On peut espérer que le Département de Sociologie de l'Université des Sciences Économiques pourra s'adapter à ces nouvelles conditions et pourra contribuer aussi dans le futur au développement de la sociologie en Hongrie.

ANDORKA RUDOLF

INVĂȚĂMÎNTUL SOCIOLOGIC CLUJEAN

Pornită la drum în anul 1990, secția de sociologie de la Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj ființează în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie, alături de alte 5 secții (istorie, filosofie, psihologie, defectologie, pedagogie) și o formă scurtă de învățămînt, colegiul de asistență socială. La acestea se va adăuga, probabil, în anul viitor, încă una: cea de științe politice. Am procedat la această înșiruire tocmai pentru a scoate în evidență faptul că nașterea departamentului de sociologie la Cluj nu este un fapt singular; referindu-ne numai la facultatea noastră, vedem că s-a îmbogățit cu o seamă de secții noi, ce s-au adăugat celor două existente pînă în 1989: istoria și filosofia. Așadar, asistăm la o diversificare a profilurilor de învățămînt la universitățile cu tradiție, dar și la înființarea de universități noi — de stat sau particulare — în multe orașe ale țării, unele fără nici un fel de tradiție în domeniu.

În primii doi ani de la inaugurarea secției de sociologie, recrutarea studenților s-a făcut printr-un concurs de admitere, pentru ocuparea celor 25 de locuri de bază oferite. Numărul celor care au intrat a fost de fiecare dată ceva mai ridicat (33 în 1990 și 32 în 1991), diferența provenind din rindul tinerilor care, în momentul examenului de admitere, aveau deja statutul de student (la alte facultăți sau secții), aceștia putînd concura în afara numărului de locuri de bază. Pentru anul școlar 1992/93, după cîte știm pînă în prezent, cifra urmează să fie dublată.

Deși nouă, secția de sociologie de la Universitatea din Cluj nu a apărut pe un teren virgin. Cursuri de sociologie s-au predat la universitatea noastră încă înaintea perioadei comuniste, iar, de la mijlocul deceniului șapte, aceste discipline au fost reintroduse, în special la secția de filosofie — care, în ultimii ani, oferea chiar un soi de specializare în sociologie, printr-un pachet de discipline opționale propuse studenților din anii terminali —, dar și la alte facultăți, îndeosebi la cele care pregăteau economiști sau ingineri. În felul acesta, s-a reușit formarea și menținerea unui mic nucleu de specialiști în sociologie, în cadrul catedrei de filosofie, profesori care, de-a lungul timpului, au predat o serie de cursuri precum: Doctrină sociologică, Sociologie generală, Metode și tehnici de cercetare sociologică, Statistică socială, Antropologie socială, Demografie sau chiar în domeniul unor sociologii de ramură: industrială, urban-rurală, a educației, a familiei, a opiniei publice etc.

În paralel, colectivul nostru a realizat, în mod constant în ultimii 25 de ani, cercetări sociologice concrete, de teren, axate, cu cea mai mare frecvență, pe problemele legate de amenajarea teritoriului, rețeaua habitatului, modul de trai și mobilitatea populației rurale. Ocazional, au fost abordate și alte chestiuni din domeniile sociologiei mass-media, educației, industriale și altele. Asemenea investigații — de regulă efectuate pe bază de contracte sau de comenzi — au continuat și după 1977, cînd s-a desființat micul nostru laborator de sociologie, membrii acestuia preluînd sarcini didactice.

Toate acestea ne-au permis ca, și în condițiile dificile impuse de regimul totalitar, să ținem viu focul interesului și preocupărilor pentru sociologie, întreținând și unele legături cu membri ai comunității internaționale, prin schimburi de publicații, plecări în străinătate și primiri de specialiști străini. Din păcate, în ultimii ani ai regimului trecut, asemenea acțiuni s-au rărit progresiv, ajungând în final practic la cota zero, ceea ce a făcut ca momentul schimbărilor să ne surprindă cu un serios deficit de informație în privința ultimelor noutăți pe planul cercetării sociologice și, mai cu seamă, în ceea ce privește organizarea și funcționarea învățămîntului în acest domeniu.

În asemenea condiții, una dintre preocupările de bază ale catedrei de sociologie — înființată în 1990, an în care s-a reînființat și laboratorul de sociologie —, pe lângă recrutarea unor tineri, care au venit să completeze vechiul nucleu de sociologi, a constat într-o continuă căutare de soluții și de surse de inspirație pentru a construi un învățămînt sociologic modern, apt să producă specialiști capabili să se adapteze unei societăți democratice și cu o economie de piață, adică să răspundă unor solicitări și să îndeplinească funcții cu totul diferite de cele cu care ne obișnuise vechea societate. În vederea realizării acestui obiectiv, am declanșat o adevărată campanie de culegere de informații despre modul cum este organizat învățămîntul sociologic la cele mai prestigioase universități europene (din Franța, Germania, Belgia etc.). Dintre toate modelele analizate, ni s-a părut că cel mai potrivit pentru situația și obiectivele noastre ar fi cel al Universității din Bielefeld, din care mărturisim că ne-am inspirat în cea mai mare măsură, fără însă a spune că am ignorat sugestiile venite din alte părți.

Din păcate, însă, nici pînă în prezent nu s-a adoptat o lege sau o reglementare clară care să garanteze o minimă stabilitate a structurii învățămîntului superior la nivel național, nefiind, de pildă, în prezent, certe nici durata studiilor nici o eventuală organizare a acestora pe trepte. Din acest motiv — și ca urmare a cererilor și sugestiilor contradictorii venite din partea funcționarilor din minister — noi am întocmit două variante de curriculum școlar, una pentru 4 ani + 1 an de studii aprofundate (an destinat doar celor mai buni absolvenți), și alta pentru o durată de 5 ani.

Dat fiind numărul restrîns de studenți ca, de altfel, și de cadre didactice, schema programului nostru este relativ simplă, comparativ cu ceea ce se întilnește în universitățile occidentale, în sensul că ea nu se caracterizează, cel puțin în faza actuală, printr-o mare flexibilitate, adică nu oferă prea multe posibilități studenților să-și aleagă, după dorință, o parte din cursurile pe care le vor urma. La aceasta au contribuit și restricțiile datorate Ministerului Învățămîntului și Științei care interzic organizarea de cursuri cu un număr mic de studenți. În esență, planul de învățămînt cuprinde un număr de discipline „trunchi”, adică obligatorii pentru toți studenții, și un număr de discipline „opționale”, grupate pe cinci direcții de specializare. Opțiunea studenților se poate manifesta numai vizavi de aceste linii de specializare, căci, odată calea aleasă, ei trebuie să urmeze toate disciplinele din ramura respectivă. Desigur că

în practică alegerea este și mai mult limitată căci, la numărul mic de studenți, o cohortă nu poate fi divizată în mai mult de două subgrupe, deci efectiv într-un an vor fi alese doar două specializări.

Obiectivul strategic urmărit de noi atât în elaborarea planurilor de învățămînt — domeniu în care libertatea noastră de mișcare a fost aproape totală — cit și în propunerile făcute Ministerului referitor la modalitățile de admitere în facultate (discipline de concurs, forma concursului) și la numărul de locuri — unde deciziile au venit de sus, e drept după consultarea tuturor facultăților — a fost acela de a asigura viitorilor absolvenți o pregătire care să le ofere șanse maxime de a găsi un loc de muncă la terminarea facultății. Am considerat că acest obiectiv se poate atinge mai ușor dacă se realizează următoarele:

a) Un accent mare pus pe pregătirea metodologică și practică, reclamată de cercetările empirice.

b) Introducerea în planul de învățămînt a unor discipline conexe (psihologice, logică, economie, filosofie), care să contribuie nu numai la o pregătire mai largă, ci și pentru ca absolvenții noștri să poată ocupa mai ușor și posturi în învățămîntul liceal.

c) Alegerea acelor direcții de specializare ce vor răspunde, conform previziunilor noastre, cel mai bine cerințelor pieței muncii, în următorii ani.

d) Menținerea unui număr relativ redus de studenți în sociologie, pentru a nu se crea rapid o inflație de asemenea specialiști.

Între timp, unele condiții s-au modificat, ceea ce va impune, probabil, schimbări de strategie în organizarea învățămîntului sociologic și la universitatea noastră. Este vorba, în primul rînd, de o tendință, manifestată la scară națională, de mărire a cifrelor de școlarizare, la majoritatea facultăților, și cu deosebire în domeniul disciplinelor socio-umane, inclusiv în sociologie. La început, cele trei universități care și-au propus să pregătească sociologi (din București, Iași și Cluj) au încercat să țină sub control numărul de studenți, la o cotă rezonabilă (în total, cca. 100 de an). Dar cererea de diplome din partea tinerilor a făcut ca și alte universități de stat, mai vechi sau mai noi, să inițieze o pregătire în sociologie. La acestea s-a adăugat o serie de universități particulare ce au procedat în mod similar. Pînă la urmă, chiar Ministerul Învățămîntului și Științei se pare că și-a schimbat optica asupra politicii de școlarizare, oferind cifre mai mari decît cele sugerate de noi, pornind probabil de la ideea că este preferabil ca cei care doresc să dobîndească diplome superioare să o facă beneficiind de o educație competentă, la universitățile de stat cu oarecare tradiție în domeniu.

Oricum, este limpede că tendința — împotiva căreia cu greu se poate lupta — este aceea de a se elimina, în timp, acel *numerus clausus*, caracteristic învățămîntului superior românesc și care a făcut atîta vreme ca examenul de admitere să constituie o probă extrem de dură în cariera tinerilor ce aspirau la o diplomă universitară. Una dintre rațiunile acestui număr fix — anume obligația asumată de stat de a asigura locuri de muncă tuturor absolvenților — a căzut. A doua rațiune — gratuitatea învățămîntului — pare a se clătina și ea. Într-adevăr, așa cum

spuneam, proliferarea universităților particulare, unde studenții plătesc, pe lângă cheltuielile de întreținere, și taxe școlare foarte ridicate, conduce, se pare, la modificări în politica învățămîntului de stat. Mărirea cifrelor de școlarizare, de care am pomenit, conduce la costuri ce nu pot fi suportate de către bugetul statului, preconizîndu-se deja ca o parte din cei care intră în universitățile de stat, în funcție de locul ocupat la concursul de admitere, să beneficieze de învățămînt gratuit și o alta să plătească taxe. Iar pentru a concura și din acest punct de vedere universitățile particulare, la cele de stat taxele vor fi, cu siguranță, mai mici. Pe de altă parte, însă, sporirea numărului de studenți la unele facultăți creează dificultăți serioase, legate de spațiul didactic și de pregătire (săli de curs, laboratoare, biblioteci etc.), de spațiile de locuit și, nu în ultimul rînd, de efectivul insuficient de profesori, care să poată face față la o asemenea creștere rapidă de educație.

O consecință aproape normală a „masificării” învățămîntului superior va fi o tot mai rapidă devalorizare a diplomelor respective. Devalorizarea va fi, *cu certitudine*, una *relativă*, adică independentă de nivelul de cunoștințe pe care diploma îl acoperă, și, *cu mare probabilitate*, una *absolută*, adică implicînd, în medie, o calitate inferioară a purtătorilor de diplomă. Această din urmă afirmație derivă din ambele aspecte menționate mai sus. Adică, sporirea numărului duce la o scădere a nivelului mediu al calităților intelectuale ale candidaților la diplomă și, cel puțin pînă la o adaptare a învățămîntului nostru la un număr mare de studenți, la o deteriorare a procesului educativ. De altfel, un efect previzibil al creșterii numărului de studenți este proliferarea învățămîntului superior scurt, de 2—3 ani; iar la specializările unde aceste forme nu apar, este probabilă revenirea la durata de 4 ani, în loc de 5, cum s-a preconizat imediat după 1989, cu efectul corespunzător asupra nivelului de pregătire.

Prin urmare, apreciem că este de așteptat ca, în domeniul sociologiei, să se instituționalizeze ca formă de pregătire de bază licența, cu o durată de 4 ani, și o treaptă superioară de încă unu sau doi ani, care să asigure o nouă diplomă, necesară în selecția profesională și socială a celor cu studii superioare. Acest aspect trebuie corelat, firește, și cu problematica doctoratului, formă de pregătire care, la noi, nu este efectiv integrată în sistemul de învățămînt, deși, formal, titlul de doctor se acordă numai de către universități. Apariția unei forme noi de pregătire, superioară licenței, ni se pare foarte plauzibilă pentru că (i) se va simți repede nevoia producerii unor specialiști mai clar orientați spre anumite domenii (reducerea duratei la 4 ani înseamnă implicit o creștere a ponderii pregătirii generale și o scădere a celei specifice) și (ii) se va simți nevoia, în mod tot mai imperios, pe măsura trecerii timpului, a unui mecanism, a unei noi instanțe de selecție în masa tot mai mare a posesorilor de diplomă. Or, ambele sarcini și le va asuma școala, atîta vreme cît sistemul de învățămînt va juca rolul de atribuire de statusuri indivizilor și își va menține și funcția de evaluare a propriilor sale activități.

O problemă cu totul specială care se ridică vizavi de pregătirea studenților în sociologie — și iarăși este vorba de un fapt ce se petrece la

scară mare, deci devine incontrolabil la nivelul unei universități — este înființarea unor departamente care vor pregăti specialități în domeniul atât de greu de sectorizat al socio-umanului, avînd deci un curriculum școlar foarte apropiat de — mai exact, în bună măsură, coincident cu — cel al studenților în sociologie. Este vorba de departamente pe psiho-sociologie, asistență socială, științe politice, management în cultură, urbanism și altele, ai căror absolvenți, în număr greu de estimat acum, dar oricum mai mare decît cei ce provin din secțiile clasice de sociologie, vor fi concurenți reductibili pe piața muncii pentru aceștia din urmă. Mai mult, o serie de instituții relativ autonome, precum biserica, armata, poliția, încearcă și ele să organizeze forme de învățămînt superior, în cadrul cărora se pregătesc inclusiv sociologi, psiho-sociologi, asistenți sociali etc., închizîndu-se astfel, în bună măsură, cîteva domenii în care sociologii noștri ar fi putut găsi locuri de muncă.

Judecînd cu realism situația descrisă mai sus, ni se pare că putem avansa, aproape cu certitudine, ideea că, încă din primele momente ale ieșirii din facultate a studenților noștri, adică în 2—3 ani, *vom asista la o ofertă de specialiști, în domeniul sociologiei — dar nu numai —, superioară cererii de pe piața muncii.* Acest lucru nu este numai rezultatul apariției unui număr „prea mare“ de asemenea posesori de diplome, ci și al unei solicitări sociale „prea mici“ pentru astfel de specialiști. După cît se poate observa, ritmul în care se materializează restructurarea economiei românești și trecerea la o formă care să funcționeze cu eficiență este atât de mic încît greu se poate prevedea cînd va ajunge societatea noastră să disponibilizeze — atât la nivelul statului, cît și la cel al unităților nebugetare — resurse pentru întreținerea unei „suprastructuri“ serioase de specialiști în domeniul socio-uman. În adevăr, existența și dimensiunea unui astfel de corp profesional sînt dependente de cel puțin trei elemente fundamentale:

Judecînd cu realism situația descrisă mai sus, ni se pare că putem avansa, aproape cu certitudine, ideea că, încă din primele momente ale ieșirii din facultatea a studenților noștri, adică în 2—3 ani, *vom asista la o ofertă de specialiști, în domeniul sociologiei — dar nu numai —, superioară cererii de pe piața muncii.* Acest lucru nu este numai rezultatul apariției unui număr „prea mare“ de asemenea posesori de diplome, ci și al unei solicitări sociale „prea mici“ pentru astfel de specialiști. După cît se poate observa, ritmul în care se materializează restructurarea economiei românești și trecerea la o formă care să funcționeze cu eficiență este atât de mic încît greu se poate prevedea cînd va ajunge societatea noastră să disponibilizeze — atât la nivelul statului, cît și la cel al unităților nebugetare — resurse pentru întreținerea unei „suprastructuri“ serioase de specialiști în domeniul socio-uman. În adevăr, existența și dimensiunea unui astfel de corp profesional sînt dependente de cel puțin trei elemente fundamentale:

a) Posibilitățile materiale de susținere de către societate în ansamblul (stat) sau de către anumite unități de producție sau cercetare independente.

b) Manifestarea, din partea posibililor beneficiari, a unei cereri — ceea ce presupune, mai întâi, realizarea percepției și înțelegerea nevoii — de cercetare sau de acțiune bazată pe cunoașterea științifică în acest domeniu.

c) Măsura în care corpul profesional este capabil să-și susțină și să-și impună legitimitate, fiindcă, evident, în procesul de redistribuire a resurselor nu contează numai ceea ce în mod obiectiv este necesar — dacă cumva este posibil să se precizeze o atare necesitate obiectivă —, ci și felul în care fiecare grup de agenți luptă pentru apărarea propriilor interese.

Referitor la aceste aspecte, să menționăm că, în ciuda greutăților materiale, există unele condiții favorabile pentru acceptarea de către diferitele segmente ale societății a anumitor cheltuieli pentru sprijinirea cercetării și acțiunii sociale. Vrem să spunem că există (încă) o atmosferă generală de încredere în capacitatea disciplinelor noastre de a produce efecte sociale pozitive. Acest lucru este de înțeles dacă ne gândim că, în timpul regimului comunist, ele au fost marginalizate, fapt pe care cei mai mulți oameni îl știu sau îl pot afla ușor, ceea ce, în general, are darul de a trezi o oarecare simpatie din partea celorlalți și de a provoca o întărire a prestigiului și statutului disciplinelor socio-umane, existând și riscul de a genera chiar așteptări supradimensionate, în raport cu ceea ce ele pot oferi efectiv.

Chiar dacă ni se pare foarte clar că o parte din viitorii sociologi nu-și vor găsi o slujbă corespunzătoare pregătirii, credem totuși că o altă parte are șanse reale să-și găsească. În aceste condiții, facultățile care pregătesc sociologi sînt obligate să practice între ele două tipuri de relații: de *colaborare*, pentru apărarea intereselor generale ale disciplinei, pentru sensibilitatea opiniei publice, pentru acceptarea sociologilor „în cetate” etc. și de *concurență*, în sensul că, din momentul în care se va face o selecție post-școlară a celor care vor lucra în sociologie, este greu de presupus că o astfel de selecție nu va presupune fie o testare a cunoștințelor, fie referirea la numele universității care a acordat diploma. În ambele cazuri, deci, fiecare universitate va urmări să pregătească absolvenți cu un nivel ridicat de cunoștințe și deprinderi practice, dat fiind că prestigiul unei școli superioare se câștigă tocmai prin calitatea absolvenților ei.

În ceea ce ne privește, noi am încercat nu doar să ne înscriem pe o linie modernă de concepție a unui învățămînt sociologic și să urmărim o politică realistă de selecție a celor care vor contribui la formarea profesională a viitorilor sociologi, dar am căutat cu consecvență să identificăm direcțiile tematice de interes social mai larg și domeniile corespunzătoare pentru exercitarea profesiei de sociolog. După părerea noastră, domeniile de specializare care oferă cu cea mai mare probabilitate șanse de ocupare a unor locuri de muncă în sfera sociologiei aplicate ar fi:

Domeniul de pregătire:

1. Sociologia urban-rurală, a comunităților locale, amenajarea teritoriului, urbanism.

Locuri de muncă/ocupații:

- Institute de cercetare, organisme de planificare națională, regională, locală.

2. Sociologia muncii, organizațională, economică, industrială	Ministere, organisme de planificare, firme particulare unități de cercetare.
3. Sociologia familiei, devianței, asistența socială	Organisme guvernamentale și nonguvernamentale de asistență socială, instituții de protecție a minorilor, bătrînilor, handicapaților, consulting familial.
4. Sociologia opiniei publice, a culturii, mass-media	Ziarist, animator cultural, consilier cultural.
5. Sociologia relațiilor interetnice	Unități de cercetare, organisme guvernamentale și nonguvernamentale, consilieri.

Un alt câmp, cu o pondere ce nu poate fi neglijată, în care absolvenții secției de sociologie își pot găsi locuri de muncă este învățămîntul secundar, unde ei vor intra în concurență cu absolvenții altor secții umanistice. Deocamdată însă jocurile nu sînt făcute nici la nivelul învățămîntului liceal, în sensul că, cel puțin în raport cu una din funcțiile acestuia, cel mai des invocată, aceea de formare a „culturii generale”, însă nu s-a ajuns la concepție clară nici asupra locului pe care științele socio-umane trebuie să-l ocupe în corelație cu științele tehnice și ale naturii, nici asupra structurii segmentului reprezentat de disciplinele sociale. Evident că ne găsim și aici în fața unei lupte în care intră în joc nu numai interesele generale, ci și cele specifice, de grup.

Prin urmare, și pentru acest domeniu este greu de prezis cum vor evolua lucrurile în continuare. Pe de o parte, nu trebuie să uităm că există un handicap reprezentat de tendința de ideologizare a învățămîntului în timpul regimului trecut, în principal prin ceea ce, în școala noastră secundară, era cunoscut sub numele de „științe sociale”. Caracteristica acestor discipline ideologice și ideologizante, puse exclusiv în slujba propagării ideilor comuniste și, cu deosebire la noi, în slujba însușirii „ideilor geniale” ale conducătorului, a făcut ca, în școală, să se manifeste, după 1989, un curent de opiniei potrivit acestui gen de discipline. Lucrul a fost favorizat de faptul că aceleași persoane — aceiași profesori — au apărut, peste noapte, propovăduitorii unor idei cu totul diferite. Or, în multe cazuri, ei, fie că sînt încă marcați de ideile vehiculate într-o lungă perioadă anterioară, fie că au efectuat o schimbare aparent radicală, o rotație de 180 de grade, dar în fond pur formală, sîrind de la propovăduirea unei ideologii comuniste la un anticomunism agresiv. Și cei care n-au putut să se lepede de haina doctrinară nouă și cei care au îmbrăcat cu ostentație una nouă, de altă culoare, au trezit, pe drept cuvînt, neîncrederea elevilor și a corpului didactic din învățămîntul secundar.

Pe de altă parte, nici comunitatea sociologilor români n-a reușit, după părerea noastră, să reacționeze în mod concentrat și cu promptitudine la situația postrevoluționară. Ne referim la necesitatea unor lucrări de poziție coordonate și bine argumentate pentru susținerea necesității introducerii sociologiei în liceu, dar mai ales la lansarea rapidă a unui

bun manual în acest domeniu, care să fie el însuși un argument pentru susținerea statutului disciplinei noastre.

Cu siguranță că, pe lângă posibilitățile de angajare a sociologilor amintite mai sus, pot fi imaginate și altele, dar de mai mică importanță ca arie de cuprindere. Ceea ce însă se menționează mai rar atunci când se fac asemenea încercări de proiectarea pregătirii unor specialiști în anumite domenii — și iarăși trebuie să subliniem că situația este proprie mai curînd științelor socio-umane — este faptul că, de multe ori, în starea de liberă concurență pe piața muncii, absolvenții învățămîntului superior ocupă anumite posturi nu atît pentru că au dobîndit o pregătire *specifică*, într-un domeniu, nu atît pentru niște competențe foarte precis delimitate, cum se întîmplă în cazul unui matematician, inigner sau medic, ci pentru simplul fapt că este posesorul unei diplome de studii superioare care-i conferă un anumit prestigiu social sau pentru că posedă un *capital cultural nespecific* ce-l ajută totuși în prestarea unor activități. Or, credem că sociologii vor putea profita de asemenea situații cel puțin într-un interval de timp scurt sau mediu, cînd vom asista la o seamă de schimbări în categoria funcționarilor publici, moșteniți de la vechiul regim, cu alții cu un nivel cultural mai ridicat și cu o deschidere mai largă spre fenomenele sociale. Tot la — să-i zicem — un același nivel de fructificare a pregătirii sociologice pot fi situate și alte posturi care presupun activități aproape inexistente în timpul fostului regim, cum ar fi cele din cadrul unor organisme private, asociații, sindicate, partide politice etc. Deci, repetăm, nu este vorba de „experți” sau specialiști sau cercetători pentru astfel de organizații, ci pur și simplu de „funcționari” sau „angajați” pentru munci organizatorice, administrative, relații cu publicul etc., domenii unde cunoștințele generale și orizontul cultural îi oferă sociologului anumite avantaje.

Nu ne-am oprit și nici nu o să ne oprim prea mult asupra locurilor de muncă oferite de învățămîntul superior și sectorul cercetării științifice. Aici se pun, desigur, probleme legate de o pregătire suplimentară, post-licență, care să asigure temeiul unei astfel de recrutări. Cît privește capacitatea acestor domenii de a absorbi viitorii specialiști, iarăși este greu de făcut un pronostic. Credem însă că, în momentul de față, se ridică o problemă destul de gravă, căreia ar trebui să i se acorde mai multă atenție. Este vorba că actuala dezvoltare explozivă a învățămîntului superior sociologic și chiar a sectorului de cercetare în domeniu se realizează în condițiile unei *crize acute de adevărați profesioniști în sociologie*. În această situație, posturile acum oferite vor fi ocupate, în bună măsură, înainte ca noi specialiști, mai bine pregătiți, să apară pe piața muncii. Și cunoscînd inerția sistemului de învățămînt și de cercetare de la noi — ca, de altfel, de pretutindeni, — cei care se instalează astăzi în aceste poziții cu greu vor fi eliminați ulterior, spre a face loc altora mai competenți.

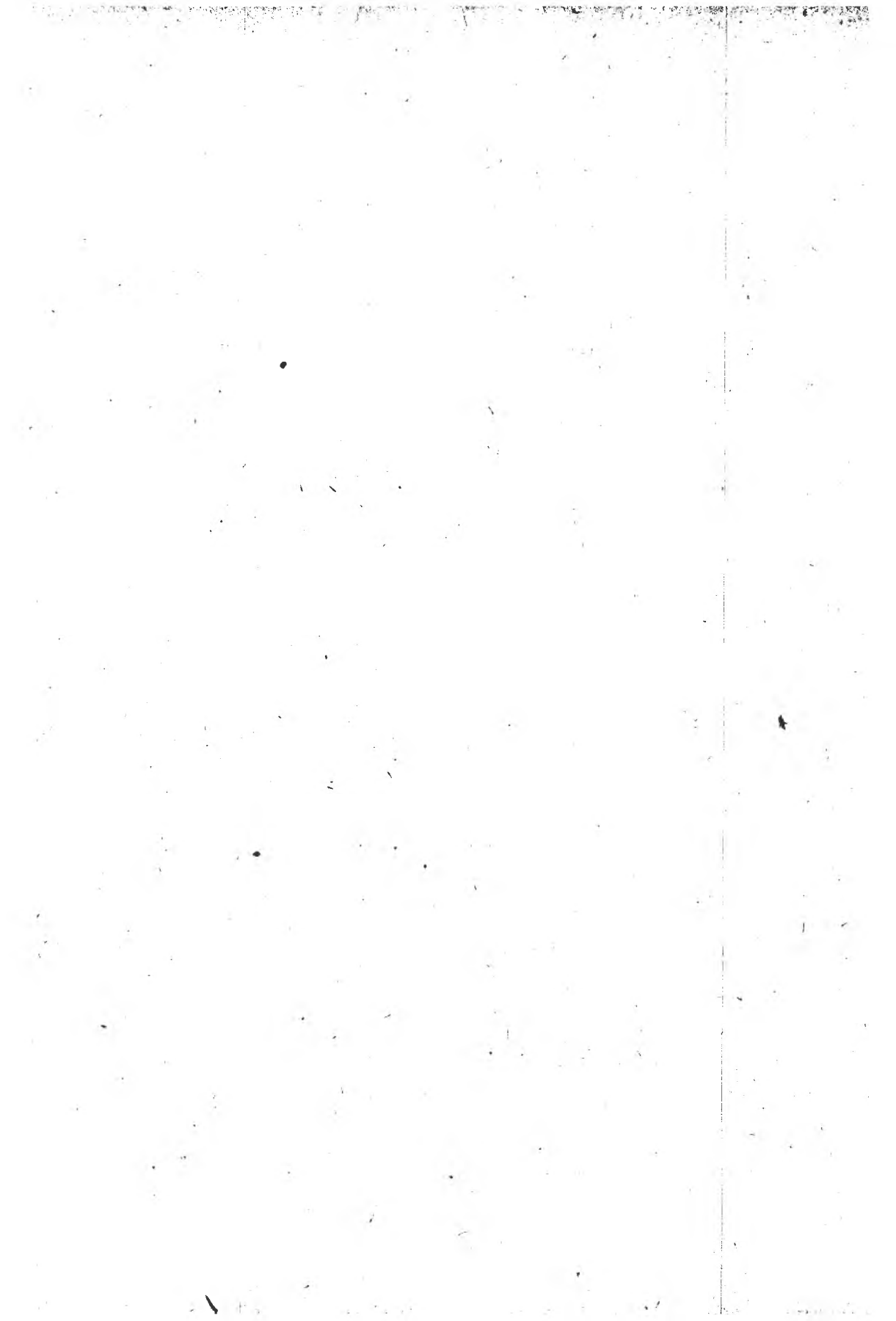
Intenția noastră, menționată anterior, de a frîna o dezvoltare exagerată a învățămîntului sociologic, se întemeia nu numai pe grija de a nu lansa pe piață un număr excesiv de absolvenți, dar și de constatarea foarte clară și neplăcută că nu există deocamdată suficiente forțe care

să contribuie la formarea unui număr mare de sociologi. Or, așa cum am văzut, tendința actuală este aceea de a apare tot mai multe universități mediocre, ce vor elibera cu ușurință diplome de sociolog, în condiții de pregătire mai mult decît precare și cu ajutorul unor așa-zii specialiști, dintre care foarte mulți nu urmăresc decît să dobîndească poziții sociale cît mai înalte, prin intermediul titlurilor de profesor universitar (în special la universitățile de stat) sau cîștiguri materiale (la cele private). Oricum vor evolua lucrurile, ne apare foarte clar că domeniile învățămîntului superior și cercetării nu vor constitui deusee de locuri de muncă decît pentru un număr redus dintre tinerii care se găsesc acum — sau se vor găsi în anii viitori — pe băncile facultății noastre.

Avînd în vedere cele de mai sus, dar și alte considerente menționate credem că este necesară o ameliorare a planului de învățămînt al secției noastre de sociologie, chiar dacă ne lipsesc încă unele coordonate de bază privind organizarea învățămîntului superior la nivel național. Ceea ce ni se pare că putem și trebuie să facem în momentul actual vizează, în primul rînd, o ajustare a curriculum-ului prevăzut, în sensul unei mai raționale înlănțuiri a disciplinelor, al reducerii numărului de ore și al numărului de discipline. Chiar dacă menționăm — ca oferte — profilurile la care ne-am oprit, este necesară o intervenție în interiorul setului de discipline de specializare. Lucrul acesta se va impune chiar și numai pentru motivul că nu va fi ușor să găsim sau să formăm, într-un an sau doi, specialiști care să predea cu competență toate disciplinele prevăzute.

Doar o mai bună clarificare în ceea ce privește viabilitatea planurilor noastre ca și a corecturilor pe care acestea le necesită, sperăm că vom abține în urma discuțiilor și schimbului de experiență prilejuite de întîlnirea la acest simpozion.

ION ALUȘ
TRAIAN ROTARIU

MISCELLANEA

DE VORBĂ CU PROFESORUL RAYMOND BOUDON

Prezent în România, în scopul participării la ceremonia din 15 ianuarie 1992, în cadrul căreia i s-a oferit titlul de *doctor honoris causa* al Universității „Babeș-Bolyai”, Raymond Boudon — sociolog francez de renume mondial, profesor la Sorbona, membru al Institutului Franței — a petrecut câteva zile la Cluj, perioadă în care, în afara festivității menționate, a mai avut întâlniri cu cadrele didactice și studenții de la secția de sociologie, cu personalități culturale clujene și a susținut — sub egida Centrului cultural francez — o conferință la Biblioteca Centrală Universitară. Cu ocazia acestor intervenții publice, a căror formă de manifestare a fost de multe ori cea a dialogului cu interlocutorii, ca și a discuțiilor personale avute cu dînsul, mi-am notat câteva dintre problemele mai importante abordate, considerînd că răspunsurile date de prof. Boudon prezintă un interes și pentru publicul care nu a avut prilejul și privilegiul să-l întilnească, deși este împedat să întrebările nu-mi aparțin decît în parte iar răspunsurile le-am reconstituit — sper cît mai fidel, deși rezumativ — după însemnările făcute pe parcursul vizitei.

I. Domnule profesor, am constatat că în intervențiile dumneavoastră recente — scrise și orale — vă referiți foarte adesea la *intelectuali*. Ați putea încerca o definiție a acestei categorii de persoane și care ar fi interesul reprezentat de ea pentru sociolog?

R. Termenul de intelectual este unul foarte greu de definit. Deși cuvîntul este recent — datează din timpul afacerii Dreyfus — el nu face altceva decît să denumească altfel o categorie socială perenă: cea care, în secolul al XVI-lea, era desemnată prin termenul de „umanist”, iar apoi în secolul al XVIII-lea prin cel de „filosof”. În acest sens, intelectualii sînt cei care, folosindu-se de prestigiul și de autoritatea lor de creatori, se angajează într-o activitate ce constă în critica valorilor dominante și în exprimarea și popularizarea de noi valori, care, cîteodată, nu sînt chiar noi, ci presupun — chiar explicit — întoarcerea la valori dominante în alte vremuri. Cele mai ilustrative exemple ale acestui tip de intelectuali sînt, probabil, Erasmus, Voltaire și Zola.

Definiția se poate lărgi, legînd noțiunea de intelectual de ideea unei atitudini critice față de toate „instituțiile” existente, luînd termenul de instituție în cel mai larg sens posibil, adică incluzînd o multitudine de forme de organizare socială, pînă la cea globală. În fine, se folosește termenul de intelectual într-un sens încă și mai larg, pentru a-i desemna pe toți cei care contribuie, direct, sau indirect, la producerea, confirmarea sau difuzarea valorilor, a „concepțiilor despre lume”, a ideilor, a cunoștințelor sau a altor produse simbolice, mai cu seamă atunci cînd acestea comportă consecințe axiologice sau, mai general, filosofice. Așa se face că celor care lucrează în domeniul științelor umane sau scriitorilor li se atribuie mai ușor, cel puțin în Franța, statutul de intelectual decît specialiștilor în științele naturii, dar, evident, și aceștia din urmă intră în sfera noțiunii, luată în forma sa cea mai largă.

Din punctul de vedere al sociologului, problematica legată de categoria intelectualității prezintă interes din multe puncte de vedere. Aș menționa aici doar unul singur, mai puțin cercetat și asupra căruia m-am aplecat cu precădere în ultimul timp. Este vorba de relația pe care intelectualii o întrețin cu publicul lor sau, cum se mai zice, de problema *pieței* intelectualilor. Bineînțeles că această piață este specifică fiecărui domeniu de activitate intelectuală. Astfel, matematicianul sau fizicianul se adresează, de regulă, unui public restrîns, care posedă niște competențe deosebite pentru a înțelege cutare teoremă sau rezultat experimental. La polul opus se află, romancierul, al cărui public este difuz și mult mai larg deoarece nu se cer competențe deosebite, în afară de a ști să citești și să posezi o oarecare sensibilitate, pentru a recepta asemenea produse. De altfel, înseși producțiile celor două categorii de intelectuali menționate sînt apreciate și recepționate în moduri

cu totul diferite: o teoremă este evaluată în termeni de „adevărat“ sau „fals“, pe cînd un roman, în termeni de „bun“ sau „prost“. Distincția aceasta nu are nici o pretenție de originalitate; meritul său este acela că ea oferă două puncte de reper între care se întinde o zonă extrem de largă, plină de discipline intermediare, al căror statut permite reprezentanților lor un „comportament“ divers, din punctul de vedere al raportării la cele două categorii de valori: cea cognitivă și cea estetică.

Sociologiei cunoașterii îi revine sarcina să explice cum anume este posibil ca reprezentanții uneia sau alteia dintre aceste discipline intermediare să adopte strategii diferite vizavi de cele două valori menționate și, de asemenea, cum este posibil ca, în interiorul unei discipline care se autoproclamă drept știință, să se practice un discurs cu finalitate estetică. Tot sociologului îi revine sarcina să explice de ce, în anumite condiții, creatori care și-au dobîndit titluri de noblete în domeniul artei, literaturii sau chiar al științelor exacte ies din aceste domenii, se prevează de asemenea titluri și încearcă să impună publicului larg acceptarea unor judecăți de valoare. Sau, invers, de ce publicul acceptă uneori cu atîta ușurință — și fără nici un fel de probe — judecățile unor iluștri intelectuali, în probleme ce nu au nici o legătură cu domeniul în care reputația acestora a fost dobîndită.

I. S-a vorbit mult și se mai vorbește despre sociologi ca despre o categorie profesională ce ar deține posibilități de manipulare socială. Ce părere aveți despre această chestiune?

R. N-aș folosi un asemenea termen, ci mai curînd pe cel de influențare. De la început, au existat sociologi care și-au propus în mod expres să influențeze societatea în care trăiau. Este chiar cazul lui A. Comte. Prin urmare, există o lungă tradiție, ca și mă exprim astfel, în acest sens.

Analizînd producțiile sociologice, putem depista cel puțin patru categorii în care acestea se încadrează. Există studii care și propun *explicarea* fenomenelor sociale; altele se ocupă de aspecte pur *descriptive* și se materializează, de obicei, în rapoarte de cercetare sau se apropie de o asemenea producție de cunoștințe; a treia categorie este cea a materialelor de tip *eseistic*, care se adresează mai curînd sensibilității, autorul încercînd astfel să cucerească o piață cît mai largă, cu toate consecințele ce decurg de aici: prestigiu, cîștig etc.; în fine, a patra categorie este tocmai cea care își propune în mod clar obiectivul influențării schimbărilor sociale. În această din urmă rubrică pot fi incluse, de pildă, lucrările reprezentanților Școlii de la Frankfurt sau, mai aproape de noi, ceea ce se numește „teoria etichetării“ — *labeling theory* —, din domeniul sociologiei devianței, sau, tot în S.U.A., un soi de „cercetare feministă“, al cărei scop este să consolideze statutul femeii. În general, astfel de lucrări nu aduc informații inedite — sau aduc foarte puține — dar, centrîndu-se pe unele probleme sau categorii sociale și insistînd asupra situațiilor în cauză, ajung să influențeze opinia în sensul dorit.

I. Înțelegînd deci că doar primele două tipuri de producții ce se numesc sociologice își merită cu adevărat acest titlu, ce rol credeți că are sociologia în societatea contemporană?

R. Apreciez că răspunsul este destul de ușor de dat dacă pornim de la clasificarea făcută mai înainte. În principiu, sociologul trebuie să fie un *producător de cunoștințe* referitoare la probleme și aspecte ale vieții societății studiate. Aceste cunoștințe pot să îmbrace o formă mai simplă, rezumîndu-se la descrieri — răspunzînd deci la întrebări de tipul „cît?“, „cum?“ — sau una mai complexă, explicativă, atunci cînd încearcă să răspundă la întrebarea „de ce?“. În prima categorie se înscriu acele cercetări care aduc la cunoștința societății anumite situații, bine cunoscute de către cei care le trăiesc, dar nu și de societate în ansamblul ei. Exemplu: viața în penitenciare, în locuințe comune etc. În plus de aceasta, pentru funcționarea societăților moderne, este nevoie să se cunoască un număr de fapte, exprimabile cantitativ-statistic, pe care numai sociologii le pot oferi. Asemenea demografilor și economiștilor, sociologilor le revine responsabilitatea culegerii unui anumit tip de date sociale.

Studiile explicative sînt chemate să răspundă la întrebări legitime generate de constatări referitoare la fenomene sau procese a căror producere nu apare observatorului ca ceva evident, ușor de înțeles. De pildă, nu putem întreba de

tă crește (sau scade) rata sinuciderii în rîndul unei anumite categorii sociale, de ce crește (sau scade) instențiată fenomenului religios, de ce într-o anumite societate (nu) se răspîndește o anumită ideologie etc. Ceea ce cred că este important de reținut e faptul că, în încercarea de a răspunde la asemenea întrebări, după ce ele sînt puse în termeni clari și preciși, sociologia folosește paradigme explicative analoge celor din științele naturii.

I. Credeți atunci că nu există deosebiri între explicațiile din științele umane și cele ale naturii?

R. În esență nu există deosebiri. Aș putea da nenumărate exemple prin care să arăt că explicația unui fenomen ca cele menționate mai sus se realizează după aceeași schemă ca și explicația unui fenomen fizic (de exemplu, refracția luminii). Se pleacă de la un sistem de propoziții anterioare acceptate, din care decurge concluzia. Singura problemă care intervine în științele umane este aceea că aici avem de a face cu actori care acționează, de regulă, conștient pentru atingerea unor scopuri. Din acest motiv, aici explicația pentru a fi completă, trebuie să coboare pînă la individ și să facă apel la comprehensiune, în sensul weberian al termenului. Dar asta nu înseamnă renunțarea la obiectivitatea științifică.

I. Schimbînd puțin subiectul, aș dori să vă rog să explicați o idee care vine mereu în ultimele dumneavoastră scrieri. Pomeniți adesea de o „criză a educației” sau a sistemului de învățămînt.

R. Într-adevăr, este vorba de una dintre problemele care mă preocupă de multă vreme, dat fiind locul deosebit pe care școala îl ocupă în societățile moderne, chiar și dacă ne referim numai la numărul de persoane antrenate în această activitate (elevi și profesori) sau la imensele cheltuieli financiare reclamate de ea. Or, se constată că în ciuda tuturor eforturilor făcute de statele occidentale, în ultimele decenii societățile noastre au fost mereu martorele unor mișcări, de mai mică sau mai mare amploare, fie ale studenților, fie ale elevilor, fie ale cadrelor didactice, mișcări ce pot fi considerate ca un simptom al crizei sistemului școlar. Am abordat în lucrările mele mai multe aspecte relevante pentru sociologie. Aici m-aș opri doar la cîteva chestiuni.

Există, mai întîi, o criză a învățămîntului secundar, destul de generală în Europa, chiar dacă îmbracă aspecte specifice de la țară la țară. Ea este generată de ridicarea nivelului mediu de școlaritate, adică de o creștere foarte rapidă a efectivelor școlare, față de celelalte elemente ale sistemului (dotări, număr de cadre didactice etc.) au rămas mult în urmă, apărînd astfel disfuncționalități. Astfel, în Franța, după 1955, s-a trecut de la un învățămînt secundar elitist la unul de masă, caracterizat nu numai de mutații cantitative, dar și de unele legate de strategia actorilor implicați. Aș menționa reducerea, în paralel, aproape la zero a numărului de elevi care repetă clasele liceale, ceea ce reflectă, evident, o scădere a nivelului mediu de pregătire și o devalorizare a diplomei de bacalaureat. În plus, acum compoziția claselor de elevi este foarte eterogenă, din punctul de vedere al posibilităților intelectuale, al motivației pentru studii, al așteptărilor elevilor etc. Toate acestea generează multe probleme dificile pentru învățămîntul secundar francez. Spuneam însă că există diferențe, chiar și între țări vecine, precum Franța și Germania. În această din urmă țară există, practic, un dublu învățămînt secundar, cu ponderi apropiate: o ramură ce asigură o pregătire generală și alta una profesională. Desigur că și Franța are un segment profesional de nivel mediu, însă acesta a fost întotdeauna minor ca importanță și defavorizat în raport cu învățămîntul general. Diferența dintre cele două țări explică de ce în Germania trecerea la învățămîntul de masă s-a făcut cu mai puține greutăți decît în Franța.

Probleme similare apar și la nivelul învățămîntului superior. În Statele Unite, s-a ajuns ca circa 70% dintre absolvenții de liceu să urmeze facultatea. În Franța, chiar dacă procentul respectiv este încă mult mai mic, tendința de creștere a numărului de studenți este evidentă. Dar, la noi, procesul se desfășoară cu mai mari dificultăți decît în America sau Japonia, țări unde institutele de învățămînt superior sînt mult mai diversificate. După cum se știe, în Statele Unite există un număr relativ restrîns de universități prestigioase, în care se realizează o instruire de înaltă calitate și o puzderie de colegii modeste, ai căror absolvenți nu ating nici măcar nivelul reclamat de bacalaureatul francez. Prin urmare, în SUA, fiecare își găsește ușor o universitate ce corespunde așteptărilor sale, în vre-

me ce, în Franța, aceeași diversitate a cererii se întâlnește cu o mult mai limitată gamă a ofertelor.

I. În încheiere, v-aș ruga să ne spuneți care sînt impresiile dumneavoastră după această primă vizită în România.

R. Vizita a fost scurtă, programul foarte încărcat, așa că nu am văzut multe lucruri și n-aș vrea să dau un răspuns de complezență. Pot totuși să spun că am întâlnit persoane (profesori, studenți) care m-au impresionat plăcut prin orizontul larg și profunzimea cunoștințelor lor. De asemenea, pot să spun că orașele Transilvaniei sînt frumoase și mă bucur că centrele lor istorice au scăpat de furia buldozerelor care au demolat o parte din București. Desigur, se resimt multe lipsuri, mai ales materiale — și ca să fiu sincer pînă la capăt am să vă spun că m-a îngrozit mizeria din trenuri —, dar sper să aveți înțelepciunea și determinarea de a trece peste toate dificultățile, iar, cu prilejul unei alte vizite în România, aș dori să întâlnesc chipuri mai vesele, mai optimiste.

TRAIAN ROTARIU

RECENZII

Rodolphe Ghiglione, *Je vous ai compris ou l'analyse des discours politiques*, Armand Colin, Paris, 1989, 172 p.

Profesor de psihologie socială la Universitatea Paris VIII, R. Ghiglione publică alături de câțiva colaboratori o lucrare incitantă și surprinzătoare. Surprinzătoare nu prin temă, analiza discursurilor politice, ci prin stilul lejer al prezentării și mai ales prin metoda originală de cercetare folosită. Pornind de la constatarea generalizării politicii—spectacol în societatea contemporană autorul se întreabă dacă discursul politic poate fi privit ca obiect în sine, având propriile reguli, principii și un univers de referință particular sau poate fi considerat ca un discurs printre alte discursuri.

Optind pentru cea de a doua alternativă, discursul politic este luat în calcul fără a i se acorda un statut special el fiind ca orice discurs de influență.

Prima parte a cărții, cu specific aproape exclusiv teoretic, analizează discursul politic de la începuturi până în zilele noastre, de la poezi, retori și sofisti până la discursul politic televizat din zilele noastre.

În partea a doua autorul realizează o fundamentare teoretică a analizei de conținut folosite. În acest cadru este prezentat un model al comunicației contractuale, în care nouitatea este locul important acordat omului ca intralocutor, dimensiune de cele mai multe ori uitată de cei care se ocupă de teoria comunicației. Astfel, ca o continuare normală a analizei apare locul important care este acordat studierii parametrilor situațiilor potențial comunicative. Întreaga demonstrație se sprijină nu pe introducerea unor concepte abstracte, ci pe exemple concrete desprinse din practica discursului politic sau pe exemple construite în scopul demonstrației. Într-un subcapitol al acestei secțiuni a lucrării, autorul ia distanța necesară față de alte contribuții din acest domeniu, analiza sa evidențiind unele capcane și greșeli metodologice: excesul impunerii de grile exclusiv gramaticale arbitrarul constituirii unor categorii morfo-sintactice,

minimalizarea rolului subiectului. În ultima instanță este privilegiată ideea importanței rolului subiectului în comunicare, limba fiind un „obiect opac”, cel care o vorbește este totodată agent și actor.

Acest lucru va determina o cercetare a textului fără a face apel la un metalimbaj a cărui validitate a fost stabilită a priori, adică refuzul de a construi un model interpretativ cu vaoare generală, refuzul exagerării formalizării lingvistice sau logice și refuzul teoretizărilor socio-culturale. Metoda de cercetare propusă și folosită este una foarte complexă, în care analiza propozițională a discursului nu este decit unul din aspecte, ea fiind combinată cu analiza altor sisteme de semne. În fine, partea a treia concretizează expunerea teoretică și metodologică constituindu-se într-o interesantă analiză de conținut a unor discursuri politice ținute de patru personalități ale scenei politice franceze: Jacques Chirac, Lionel Jospin, Laurent Fabius și Michel Rocard. Concluziile cărții sînt deschise, așa cum este normal să se întimplă în cazul unui demers de cercetare novator. Analiza de conținut propusă de R. Ghiglione nu are pretenția de a se substitui politologiei sau sociologiei, domenii de cercetare care abordează frecvent sfera politicului. Rămîne însă concluzia, implicită și explicată după care în cercetarea discursului de tip persuasiv, rețetele deși există, nu rezistă atunci cînd se modifică variabilele situaționale.

Nu este ușor să situăm această lucrare în câmpul actual al lucrărilor de teorie a comunicațiilor. Nu este ușor datorită dublei plasări în domeniul dezvoltărilor teoretice și în cel al studiilor aplicative. Dincolo de sinteza interesantă privind evoluția discursului politic din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre, armătura teoretică a acestei lucrări nu se constituie dintr-un amalgam de teorii, ci este una originală, bazată pe o lucrare anterioară a autorului (*L'Homme communiquant*, 1986). Originalitatea metodologică și o provocatoare simplitate a stilului fac din această lucrare un mesaj deosebit de persuasiv pentru cei interesați de

domeniul comunicațiilor sau de cel al politicului. Lucrarea se constituie într-un foarte util instrument de analiză în condițiile în care politica se întoarce în agora și analizele ziariștilor se pretind a fi singurele analize profunde ale discursurilor politice.

VASILE DINCU

Despre un manual de sociologie¹

Manualul se adresează în primul rând studenților care vor să studieze sociologia. Cele 22 de capitole împărțite în șapte părți cuprind majoritatea domeniilor de care se ocupă sociologia.

Prima parte, introductivă, clarifică obiectul sociologiei, explică caracterul ei de știință socială, obiectivitatea ei, rolul sociologului în societate, în autocunoașterea socială.

Partea a doua intitulată: Cultură, interacțiunea individuală și socială se subdivide în cinci capitole, prin tratarea conceptului de cultură, al socializării și ale ciclurilor de viață, al interacțiunii sociale și al vieții cotidiene, al conformității și devianței, al problemelor legate de sexualitate. După clarificarea noțiunii cheie: cultură, se precizează câteva noțiuni ajutătoare ca identitate culturală, etnocentrism, limbaj. După criteriul transformării culturale se construiește o tipologie a societăților cu trei forme, astfel tipul de societate premodernă (la care aparțin societățile de vânători, păstori și societățile agrare), societatea tradițională neindustrială și societatea industrială.

Capitolul referitor la socializare și cicluri de viață parcurge principalele etape ale socializării, oprindu-se apoi la cei mai importanți factori ca familia, grupurile de prieteni, școala și massmedia. Capitolul despre interacțiune socială și viața cotidiană rezervă spațiu formelor comunicării (nonverbale și verbale), de asemenea microsociologiei.

Ca probleme sociale distincte sînt studiate devianța și formele sale de manifestare mai importante, apoi sexualitatea, unde își găsesc loc deopotrivă problemele feminismului, ale comportamentului sexual normal ca și cele deviantante ca homosexualitatea.

Partea a treia a manualului intitulată: Structurile puterii, în cele cinci capitole disecă probleme ca stratificarea și structura de clasă (teorii ale stratificării, mobilitate, sărăcie, inegalitate), etnicitate (minorități, prejudecăți, etnicitate și copilărie), iar exemplele sînt alese din Brazilia, Africa de Sud, SUA.

Un capitol se ocupă de problemele organizațiilor, de formele de asociație, de birocrăție, iar un capitol cu democrație, partide politice, stat, ultimul referindu-se la problemele războiului și ale armatei.

Partea a patra poartă titlul: Instituții sociale și clasifică următoarele tipuri de instituții: familia (istoricul, probleme legate de viitorul ei), educația, comunicarea de masă; religia (istoria religiilor, varietatea formelor, teorii, tipuri de organizare, dezvoltarea prezentă); și în fine munca și viața economică (diviziunea muncii, alienarea, sindicatele, corporațiile, șomajul).

Partea a cincea se referă la schimbare socială în lumea modernă și debată în cinci capitole aspecte macrosociale ca globalizarea socială, urbanizarea, problemele populației, ale sănătății, acordînd un capitol revoluției sociale și mișcărilor sociale. În finalul acestei părți se încearcă o analiză a sistemului capitalist în comparație cu cel socialist, dar cel din urmă între timp a suferit schimbări neașteptat de radicale.

Partea a șasea a cărții este dedicată aspectelor metodologice, metodelor de cercetare empirică, problemelor etice ale cercetării, de asemenea importanței marilor teorii (Comte, Durkheim, Marx, M. Weber, Merton, structuralismul etc).

În partea a VII-a găsim un glosar al conceptelor de bază și explicația celor mai importanți termeni utilizați de sociologie precum și o foarte bogată listă bibliografică.

Trecerea omenirii de la societatea tradițională la cea modernă s-a putut realiza prin calea industrializării, prin urbanizare și prin crearea unui sistem politic mai intensiv și mai dezvoltat. Este exemplul acelor țări în care numai 5—7% dintre activi sînt ocupați în agricultură, 90% din populație locuind în așezări urbane. Către asemenea societate ne îndreptăm poate și noi cei din Europa de Est.

NEMENYI AGNES

¹ Anthony Giddens, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, U. K., 1989. 795 p.

Calitatea vieții, nr. 1—2, 1991.

Considerabil subțiat, acest număr al revistei se axează pe circumscrierea problematicii din perspectiva politicului. Confirmându-se intențiile declarate în primul rând, de prezentare a cercetărilor întreprinse aici, studiile care formează punctul de greutate al acestui număr se grupează, cel puțin tematic, în jurul unei anchete pe tema percepției și participării politice. Dr. Ioan Mărginean în studiul său *Fenomenul politic românesc în perioada preelectorală* prezintă, într-o încadrare teoretică bine documentată, rezultatele anchetei privind evaluări ale situației politice existente, interesul pentru activitatea politică exprimat prin: informare, discuții și apartenența la un partid. Studiul despre *Calitatea percepută a vieții sociale și politice* prezintă tot date *hard* al cercetării. Colectivul de autori (Marius Borănescu, Gabriel Mățăuan, Radu Vrânceanu) ne prezintă datele obținute din investigarea unui eșantion (a cărei caracteristici și dimensiuni sînt prezentate într-o introducere separată) privind indicatorii cum ar fi: satisfacția față de organizarea vieții politice, sensul acțiunii partidelor politice, percepția asupra perspectivelor vieții politice, influența politicului asupra calității vieții etc..

Această prezentare este încadrată în studii despre participarea politică și factorii care influențează în România postrevoluționară această participare. În acest sens se remarcă articolul lui Cornel Alece intitulat *Polaritățile structurale ale timpului politic*, precum și articolele *Participare și libertate politică* a Mihaelei Czobor și *Sisteme de valori și participare politică* de Liviu Manea, acestea fiind o trecere izbită în revistă a principalelor teorii privind participarea politică.

Un studiu interesant al lui Cornel Alece (*Substratul reprezentării politicului și prezumțiile de autoritate în gândirea colectivă*), care este prea scurt în ceea ce privește intențiile autorului, totuși el reușește să contureze, prin referire la autori și opere din variate domenii, principalele dimensiuni ale imaginarului politic, și să încadreze teoretic o tipologie a liderului politic, respectiv să operaționalizeze notația tendinței autoritariste a populației. De altfel, pornind pe acest fir, refe-

rindu-se la această dimensiune, ne prezintă rezultatele investigației amintite asupra percepției și satisfacției socio-politice.

Pe lângă analiza acestei dimensiuni a politicului (pe care o apreciem ca și colaterală, avînd în vedere problemele legate de calitatea vieții *acum* și la *noi*) ne sînt prezentate și probleme legate de calitatea umană a muncii sub aspectele sale teoretice, prezentîndu-ne și strategii de abordare a acestei problematice, aplicate în alte țări.

În ceea ce privește modelele de politici sociale, respectiv căi concrete de rezolvare a unor probleme sociale ale altor țări este demn de menționat articolul lui Emilian Popescu privind *Insertia persoanelor handicapate în societate*, ca fiind o sinteză izbită. Unicul cusur al fi lipsa datelor necesare unei comparări a situației existente în alte țări cu situația de la noi. Acest fapt nu poate constitui nicidecum temelia unui reproș la adresa autorului. Cu atît mai mult cu cît articolul este integrat într-un grupaj intitulat *politici sociale în lume*.

Revista mai cuprinde prezentarea unor cercetări privind calitatea vieții (Mircea Kivu *Cercetări în domeniul calității vieții în America de Nord*; Maria Neder *Din experiența internațională în cercetarea calității vieții*) precum și unele articole cu referire la diferite dimensiuni și aspecte legate de cercetarea calității vieții (Ilie Sandu *Psihosociologia cooperării și intrajutorării umane*; Mariana Stanciu *Dimensiunea grupului critic* etc.).

Lipsa menționată în cazul articolului lui Emilian Popescu, privind datele din România care să permită comparația, se poate generaliza, căci lipsesc cu desăvîrșire datele concrete referitoare la problemele legate în mod nemijlocit de calitatea vieții. Desigur nu se poate acuză o politică redacțională greșită, căci inexistența, sau numărul mic și caracterul restrîns al unor cercetări motivează suficient o atare absență. Existența în sine a revistei reflectă o preocupare și poate oferi un imbold în suplinirea acestor lipsuri.

În schimb ar fi bine venită o împletire a mai multor discipline în abordarea fenomenului complex al ca-

lității vieții, căci se poate constata lipsa unor contribuții din partea ecologiei sau a medicinei.

HORVÁTH ISTVAN

Coerență și activism

Înscrind-se în macroproiectul *Strategia dezvoltării economice și sociale a României în perioada de tranziție la economia de piață* (în curs de elaborare la Institutul Național de Cercetări Economice), proiectul realizat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții — *Linii de politică de protecție socială pentru România anilor '90* — polarizează atenția spre centrul politicii sociale actuale, pe *protecția socială*. Proiectul a fost publicat ca un punct de pornire pentru dezbateri publică în periodicul Academiei române, Institutul de Cercetare a Calității Vieții — Seria „Politica Socială și Calitatea Vieții”, nr. 1, martie 1992.

Constatările privind starea actuală a societății din punct de vedere al protecției sociale face posibilă relevarea obiectivelor unei politici de protecție socială, dar totodată, dincolo de obiectivele proiectate aduce posibilitatea analizei stării actuale a sistemului de protecție socială. Față de problemele sociale — creșterea sărăciei, creșterea însecurității muncii, alienarea politică, demoralizarea, corupția, explozia criminalității — sînt trecute în revistă liniile strategice ale politicii sociale: protecția veniturilor din muncă, socială a șomerilor, protecția vîrstnicilor, tinerilor, copiilor, handicapaților, săracilor, asigurarea consumului minimal al populației, protecția membrilor colectivității împotriva unor factori distructivi de acțiune generală (populare, îmbolnăvire, conflicte sociale, criminalitate) sau în caz de calamitate naturală și socială, protecția demnității umane în relațiile de muncă, protecția drepturilor asupra proprietății.

În ceea ce privește starea actuală a protecției sociale, redactorii proiectului constată lipsa unei strategii globale, o organizare și organizare administrativ-gestională împrăștiată, un dinamism neordonat, conjunctural (sub presiunea grupurilor active social și politic). În

coerența — se arată în proiect — scade substanțial eficiența utilizării resurselor și așa reduse ale protecției sociale actuale.

Prin urmare, punîndu-se problema proiectării sistemului de protecție socială intervin considerațiile, analiza specialiștilor științelor sociale — opțiunile fundamentale pe care e indicat să se bazeze construirea unui nou sistem de protecție socială. Autorii întrevăd două opțiuni fundamentale în acest sens: *coerența și orientarea activă a sistemului de protecție socială*. Coerență înseamnă aici: 1. stabilirea unei liste de priorități, 2. concepție unitară a modului de abordare a problemei protecției sociale în ansamblu, cît și a fiecărei componente în parte, 3. administrare coordonată a programelor și activităților, 4. programarea pașilor construcției sistemului de protecție socială. Prin *activismul* protecției sociale se înțelege o previziune și prevenire a problemelor, prin acțiune asupra cauzelor.

Proiectul propune ca principalele stadii ale activității de protecție socială să fie: a) elaborarea proiectelor de către specialiști, eventual cu sprijinul unor specialiști străini și b) dezbateri acestor proiecte, inclusiv negocierea cu părțile interesate, finalizată cu adoptarea în Parlament a componentelor de tip legislativ.

Dincolo de principiile generale, aduse și ele în discuție (universalitatea protecției sociale, fundamentul democratic al acestora etc), autorii arată că perioada de tranziție implică principii specifice: necesitatea unei duble deschideri — prezent și perspectivă —, corelarea activității de protecție cu resursele disponibile, combinarea asistenței sociale cu sprijinul familial etc.

Încercările de stabilire a priorităților sînt foarte controversate. Se consideră ca fiind mai favorabil ca prioritățile să fie stabilite prin analiză rațională, de către specialiști, decît „prin jocul spontan al urgențelor și presiunilor.” Printre prioritățile puse în evidență se află: asigurarea pentru toți membrii colectivității a cel puțin unui minimum de supraviețuire, sprijinirea specială a tineretului, prevenirea constituirii pungilor de sărăcie, combaterea criminalității organizate.

MAGYARI TIVADAR

În cel de al XXXVI-lea an (1991) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare în următoarele serii:

matematică (trimestrial)
fizică (semestrial)
chimie (semestrial)
geologie (semestrial)
geografie (semestrial)
biologie (semestrial)
filosofie (semestrial)
sociologie-politologie (semestrial)
psihologie-pedagogie (semestrial)
ştiinţe economice (semestrial)
ştiinţe juridice (semestrial)
istorie (semestrial)
filologie (trimestrial)

In the XXXVI-th year of its publication (1991) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* is issued in the following series:

mathematics (quarterly)
physics (semesterily)
chemistry (semesterily)
geology (semesterily)
geography (semesterily)
biology (semesterily)
philosophy (semesterily)
sociology-politology (semesterily)
psychology-pedagogy (semesterily)
economic sciences (semesterily)
juridical sciences (semesterily)
history (semesterily)
philology (quarterly)

Dans sa XXXVI-e année (1991) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît dans les séries suivantes;

mathématiques (trimestriellement)
physique (semestriellement)
chimie (semestriellement)
géologie (semestriellement)
géographie (semestriellement)
biologie (semestriellement)
philosophie (semestriellement)
sociologie-politologie (semestriellement)
psychologie-pédagogie (semestriellement)
sciences économiques (semestriellement)
sciences juridiques (semestriellement)
histoire (semestriellement)
philologie (trimestriellement)

43 906

Lei 200